

VIGILIA

1994/2

Erkölc és gazdaság

F. BEUTTER, KINDLER JÓZSEF, KISS GABRIELLA, RABÁR FERENC
ÉS TUBA IVÁN TANULMÁNYA

Beszélgetés Pilinszky János költészetéről

RÓNAY LÁSZLÓ: **Mécs László**

GION NÁNDOR: **Naplórészlet nagybátyámról**

59. Évfolyam	VIGILIA	Február
LUKÁCS LÁSZLÓ:	Etikus gazdaságot!	81
ERKÖLCS ÉS GAZDASÁG		
RABÁR FERENC:	Gazdaságelméletek és gazdasági valóság	82
TUBA IVÁN:	Erkölc és gazdaság	88
FRIEDRICH BEUTTER:	Személy és gazdaság (<i>B. Réthelyi Sarolta fordítása</i>)	96
KINDLER JÓZSEF:	A szubszidiaritásról	102
KISS GABRIELLA:	Katolikus felfogások a munkáról	104
	Pilinszky János költészetéről (<i>A kerekasztal-beszélgetés résztvevői: Jelenits István, Kenyeres Zoltán, Kulcsár Szabó Ernő, Lator László és Szirák Péter</i>)	111
CZIGÁNY GYÖRGY:	Feria (<i>vers</i>)	120
KELÉNYI BÉLA:	Amikor meghalok, (<i>vers</i>)	120
GION NÁNDOR:	Naplórészlet nagybátyámról	121
KORTÁRSUNK		
MARSALL LÁSZLÓ:	Meditáció után, éjjel; Vers, melyben a szerző a Matematikát megszemélyesíti (<i>versek</i>)	130
POMOGÁTS BÉLA:	A szenvedély matematikája (<i>Marsall László költészetéről</i>)	132
KATOLIKUS RENESZÁNSZ		
RÓNAY LÁSZLÓ:	Mécs László	135
MÉCS LÁSZLÓ:	Minden külön vitatkozás helyett; Egy ember keresi az anyját (<i>versek</i>)	143
MAI MEDITÁCIÓK		
GÁSPÁR CSABA LÁSZLÓ:	Örök történelem	147
DOKUMENTÁCIÓ		
	Az egyház az emberekért	150
SZEMLE		
	(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	153

Etikus gazdaságot!

Térségünkben az elmúlt években varázsigévé lett a piacgazdaság: ha egyszer gazdaggá tette a nyugati országokat, bizonyára a boldogság Ígéretföldjére vezeti el a most felszabadult társadalmakat is. A központi pártirányításos, tervgazdaságos gazdasági rendszer csődje után a szabadversenyt hívták segítségül, a piac irányítására bízták az országot: „láthatatlan kezével” tegyen rendet, s juttasson bennünket jóléthez.

Túl vagyunk az első álmélkodásokon és csalódásokon. Tudjuk már: az anyagi jólét nem sült galamb, amely magától a szánkba repül; a bőségszarut hamarabb megkaparintják az ügyeskedők, mint a dolgo-sak; sokak növekvő elszegényedése kíséri kevesek gazdagodását.

A szekularizáció során aztán az emberi tevékenységek sorra függetlenedtek a vallási, sőt az erkölcsi szempontoktól. Az ipari és a polgári forradalmak egyre inkább önállósították a gazdasági életet, amely hovatovább egymaga vette kezébe a társadalom irányítását. Századunk pedig eljuttatott a végkifejletig: a tudomány és a politika után — sőt: előtt — a gazdaság is lerázta magáról az „idegen”, „kívülről ráerőszakolt” elvek és értékek igáját. — Az önállószkodás eufóriája azonban mindenütt szertefoszlott. Ma már látjuk: utat tévesztünk. A gazdaság is csak úgy működhet egészségesen, ha nemcsak a profitra, a hatékonyságra törekszik, hanem tekintetbe veszi az erkölcsi törvényeket és értékeket is.

Különösen fontos szerep jut ebben az államnak és az egyháznak is. Az állam köteles gondoskodni azokról, akik veszteseivé, kárvalottjaivá lettek a gazdasági átalakulásnak, a föllendülésnek vagy éppen válságnak. Az egyház pedig isteni küldetését teljesítve emeli föl szavát az emberi méltóság, a személy, az élet védelmében, sikra száll a társadalmi igazságosság, a szabadság, a jogegyenlőség mellett, és segítségére siet az elnyomottaknak, a peremre sodródottaknak. (Dokumentum-összeállításunk erre mutat néhány példát.)

Ma újra szóba áll egymással ökonómia és etika, bármilyen nehezen indul is ez a párbeszéd. Meg kell tanulni egymás nyelvét, megismerni egymás gondolkodásmódját, értékrendszerét, felismerni azt, hogy a két fél csakugyan nem nélkülözheti egymást. Különösen nehéz — és sürgetően fontos — e párbeszéd megkezdése hazánkban, ahol egyfelől egy új gazdaság struktúráinak kell kialakulniuk, másfelől viszont újra föl kell fedeznie az erkölcsi alapértékeket egy olyan nemzedéknek, amelyben ezeket kiirtották vagy eltorzították. A kezdődő dialógushoz kíván hozzájárulni e számunk is. Földhözragadt tekintetek lekicsinylően előkelő „kívülállók” fontoskodásának bélyegezhetik e törekvést is — valójában a legnehezebb szolgálata ez hazánknak és egyházunknak.

Gazdaságelméletek és gazdasági valóság

RABÁR FERENC

1929-ben született, tanulmányait az Állami Kereskedelmi Főiskolán végezte. Az elmúlt évtizedekben különböző pénzügyi munkaköröket töltött be, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem tanáráként szimulációt és alkalmazott ökonometriát oktat. Számos könyve és cikke jelent meg a makro- és mikroökonómiai modellezés területéről.

Cikkünkben az egyház társadalmi tanítását nem a gazdaságelméletekre, hanem a gyakorlatban megvalósult gazdasági rendszerekre vonatkoztatva kívánjuk vizsgálni. Erre a megközelítésre azért van szükség, mert nem léteznek megvalósult gazdaságelméletek. A gazdasági elméletekből csak *elméleti* gazdaságok származtathatók le. A gyakorlatban kialakult rendszerek nem felelnek meg egyetlen elméleti modellnek sem. Nemcsak arról van szó, hogy nem valósítják meg torzítatlanul és ellentmondásmentesen azt az elméleti modellt, amelyen alapulnak, hanem hirdetett elveik sokszor tisztázatlanok és megvalósíthatatlanok; az egyes kormányzati intézkedések az elvekkel sokszor ellentétesek; a létrejött rendszerek különböző társadalmi erők és érdekcsoportok összeütkezésének és kompromisszumainak eredményeként jöttek létre, és nem vezethetők vissza egyetlen ideológiai bázisra.

Gazdaságelméletek és a gazdaság

Hogy a szocializmushoz egy ideje hozzá kellett illeszteni a „létező” szót, az azt bizonyítja, hogy — jó esetben — súlyosan torzultan valósult meg. Valójában valami egészen más jött létre, mint amit az elmélet állított róla. Sajnos a liberalizmushoz nem tesszük hozzá a „létező” jelzőt, pedig legalább annyira indokolt lenne.

A „létező” liberalizmus

A „létező” liberalizmusban ugyanis a piac nem az elméletnek megfelelően működik. Az állam szerepe eltér a deklarálttól, túlteng benne egyes járadékkereső csoportok tevékenysége. A magukat legliberálisabbnak hirdető országok kormányai is — leplezetten vagy nyíltan — antiliberális gazdaságpolitikát folytatnak (lásd például az USA mezőgazdasági politikáját) és a világ gazdaság vagy világpolitika legkisebb válságjeleire is szélsőségesen protekcionista intézkedésekkel reagálnak. A világpiacot liberális piacnak tekinteni több mint naivitás.

A liberalizmus megsértése

A klasszikus elmélet szerint ugyanis egyetlen piaci szereplőnek sem szabad olyan viszonylagos gazdasági erővel rendelkeznie, hogy a piaci árat egymaga befolyásolni tudja. Ezzel szemben nemcsak a szoros értelemben vett gazdasági alanyok, de országok és országcsoportok sértik meg nap mint nap ezt az elvet.

Azok a liberalizmust célzó nemzetközi megegyezések, amelyek a sokszor reménytelenül hosszú, éveken keresztül folyó tárgyalássorozatok után létrejönnek, csak a hatalommal rendelkezők relatív pozícióit tükrözik, és a küzdelmet kevésbé látható területekre szorítják vissza. A nem piaci eszközökkel folyó harc azonban a liberális kulisszák mögött változatlanul tart.

Ami pedig a liberális elvek tisztázatlanságát és megvalósíthatatlanságát illeti, az utilitárius filozófia etikai megalapozása és emberképe egyaránt a primitívségig leegyszerűsített és egysíkú.

Etikai megalapozása szerint az a cselekedet a legjobb, amelyik a legnagyobb számú egyénnek a legnagyobb boldogságot szerzi. Az az erkölcsstan azonban, amely a jótettet úgy definiálja, hogy az az általános boldogságot előmozdítja (Bentham), önmagában is megkérdőjelezhető, „hiszen a tett erkölcsösségét a következményekből ítéli meg... (és ezért) ... egy utilitarista rendszerben az összes szokásos erkölcsi törvények kivételeknek vannak alávetve”. Ez az elv azonban összekapcsolódik egy másik, abszurd és bizonyítatlan tétellel: azzal az állítással, hogy önzésünk által a közösség javát mozdítjuk elő (az érdekek természetes összhangjának tana). Ez a tan Adam Smith előtt már fél évszázaddal megjelent az európai gondolkodásban (Mandeville: Mese a méhekről, 1723) és jellemző, hogy a láthatatlan kéz gondolata Adam Smithnél is nemcsak klasszikus közgazdasági művében, hanem az erkölcsről szóló művében is feltűnik. A gazdasági liberalizmus filozófiai alapjai így a leibnizi „praestabilia harmonia” gondolatáig nyúlnak vissza, amelyet az egyesek erő kifejtése mögött meghúzódni véltek, és amely mindvégig naiv és megalapozatlan állítás maradt.

Ami az elmélet *pszichológiai megalapozását* illeti, az egyén gyönyör- és haszonkeresése sem felel meg egy mélyebb emberképnek. Bentham nem disztíngvált élvezet és boldogság között és pszichológiai felfogása a 19. század elejének determinisztikus szemléletét tükrözi. A gazdasági liberalizmus erkölcsstan és lélektani megalapozása így enyhén szólva ingatag.

Emellett nemcsak az egyéni hasznosság mérésének nincs közvetlen empirikus alapja, de bizonyíthatatlan az „egyéni jó” közjává való átalakításának lehetősége is. Arrow „lehetetlenségi tétele” éppen az utóbbit bizonyítja egzakt matematikai eszközökkel.

Az egyház szociális tanításának gazdaságelméleti értelmezésénél sajátos problémát okoz, hogy az enciklikákban és más dokumentumokban mindig csak az a két fő irány van megjelölve, amelyekről az egyház egyaránt elhatárolja magát: a szocializmus és a liberalizmus. (*Sollicitudo rei socialis* 21, *Rerum novarum* 99-105). Valójában még a gazdaságelméletek története is azt mutatja, hogy

— ezen pólusok között számos olyan elmélet jött létre, amelyekhez a gyakorlatban megvalósult gazdaságok közelebb állnak (ezt mutatják a szociális piacgazdaság, szociálliberalizmus, liberális nacionalizmus, jóléti állam, stb. kifejezések);

B. Russell: *Egy évszázad élettörténete*. Révai kiadás, Budapest, 125.

Adam Smith: *The Theory of Moral Sentiments*. Clarendon Press Oxford, 1976, IV.1.10, 184.

Vö. Kornis Gyula: *Tudomány és társadalom II*. Franklin, Budapest, 1944.

Az egyház elhatárolódása

Vö. Körössényi András:
Liberális vagy
konzervatív
korszakváltás

— az egyes elnevezések jelentésváltozáson mentek keresztül
— sok esetben az egyes elméletek elhatárolása más törésvonalak mentén jött létre (Keynesianus — neoklasszikus — monetarista — rationaalís várakozások makroökonómiaja stb.).

A német gazdasági csoda

A gazdaságelméletek gyakorlati kialakulására és történelmi jelentésváltozásaira igen jó példa a magyar politikai pártok többsége által célként kitűzött szociális piacgazdaság, amelynek elméleti alapjai a két világháború között alakultak ki Eucken, Röpke, Rüstow és Müller-Armack munkáiban, majd Erhard vezetésével „német gazdasági csoda-ként” valósult meg. Ez az elmélet egyaránt harcolt a liberális kapitalizmus túlhajtásai és az akkor fenyegető totalitáriánus rendszerek ellen. Hirdette az állam versenyt szabályozó szerepének szükségességét és a szociális partnerek közötti kiegyezést és kiegyenlítést a piac szélsőséges igazságtalanságainak kivédésére. Az állami szabályozás és újraelosztás minimumának elfogadásával ez az elmélet sérti a klasszikus liberalizmus elveit, de gyakorlati megoldást nyújt a piaci verseny fenntartására a szociális feszültségek egyidejű enyhítése mellett.

Ez a jellegzetesen német nyelvterületre korlátozódó elmélet a megvalósulás során egyre közelebb került a „jóléti állam” koncepciójához, és ma osztozik a „minimális államot” követelők támadásaiban, akik szerint a jövedelmek túlzottan nagy hányadának elvonása és újraelosztása a gazdaság zavartalan működését alapjaiban fenyegeti.

Mindebből az következik, hogy figyelmünket nem a meg nem valósult elméletekkel való terméketlen vitákra kell fordítani, ha a szociális tanításokat konkrét cselekvési program alapjává akarjuk tenni, hanem a létező gazdasági rendszerek valóságos problémáiból kell kiindulnunk.

A katolikus szociális tanítás

Az egyház szociális tanításainak nemcsak következetessége, de érvényessége is csodálatra méltó, de mindez onnan származik, hogy teológiai és morális szemlélettel közelednek a gazdaság és társadalom problémáihoz és deklaráltan nem kívánnak sem ideológiát sem közvetlen gyakorlati útmutatást adni (*Sollicitudo rei socialis* 41, *Centesimus annus* 43).

Ugyanakkor a szociális tanítások korról korra elemzés tárgyává teszik és hihetetlen érzékenységgel követik a társadalmi és gazdasági élet változásait és megoldandó problémáit. Egyrészt tehát viszonylag pontos leírását kapjuk a változó gazdasági valóságnak, másrészt a változatlan teológiai és erkölcsi elveknek, és a két pólus között átvívelő hidat mindig magunknak kell(ene) megteremtünk.

Fordítsuk figyelmünket a *Rerum novarum* óta megváltozott világ néhány vonására és azokra a feladatokra, melyeket e változások számunkra jelentenek. Felsorolásunk természetesen nem lehet teljes, nincs szigorú szerkezetbe foglalva és bizonyára tartalmaz szubjektív elemeket is:

1. A gazdasági problémák globalizálódtak. Nincs többé zárt gazdaság. A világot egyetlen technikai fejlődési pálya uralja, amely az egész világ nyersanyagkészletét használja. A tőke számára általá-

ban nyitottak az országhatárok és oda áramlik, ahol olcsó, de megfelelően képzett munkaerőt talál. A multinacionális cégek „vállalaton belüli” (de egész világra kiterjedő) munkamegosztása, vertikumok tagolása átmetszi a nemzeti határokat és a gyártás folyamatos globális átcsoportosítását idézi elő.

2. A gazdaságok közötti interdependencia megnövekedett, ami az előbbi állításból természetesen következik. A legtávolabbi országokban lezajló gazdasági vagy politikai folyamatok és közvetlenül érinthetik a föld bármelyik országát, és hosszú láncreakciókat idézhetnek elő, mint például az 1973 és 1979 évi olajválság.

3. A személyes felelősségünk térben és időben egyre messzebb terjed, hiszen döntéseink következményei sokszor távoli országokban jelennek meg. A rendszer bonyolultsága, és áttekinthetetlensége ugyanakkor a kiszolgáltatottság érzését kelti valamennyiünkben.

4. Az egész rendszer hibás működése lokális módszerekkel nem javítható, hiszen távolról érkező és késleltetett hatásoknak vagyunk kitéve, amelyeknek sokszor az igazi eredetét sem ismerjük.

5. A szegénység és gazdagság nemzeti szintre emelkedtek, mert míg a nemzeteken belüli újraelosztás általánossá vált (ami nivellálja a belső életszínvonalat), mindenki elzárkózik a nemzetközi újraelosztás gondolatától (ami növeli a nemzetek közötti szakadékokat).

6. Igen sok nemzeti probléma csak nemzetközi szintre oldható meg; mert nemzetközi eredetű és mert egyes országok anyagi erejét a szükséges anyagi források messze meghaladják. Ugyanakkor megoldatlanságuk nemcsak az adott nemzeten belül fontos, hiszen éppen a gazdaságok kölcsönös függése miatt bármikor nemzetközi politikai vagy gazdasági problémává mérgesedhetnek (lásd például a Közép- és Kelet-európai országok tönkrement gazdaságának megsegítését, amelyet a fejlett országok következetesen visszautasítanak).

7. Az ember és természet viszonyának változása (az új technológiák és méretek miatt) új problémákat okoz. Az ózonréteg elvékonyodása, a melegházi hatás, a savas eső, de még egy csernobili katasztrófa hatása is messze túllép a nemzeti határokon, ami a nemzetek együttműködésének újragondolását igényli.

Ezen állítások mindegyikével kapcsolatosan tömegesen idézhetnénk az újabban megjelent szociális enciklikákból, a rendelkezésre álló helyen azonban csak néhány példa felsorolására vállalkozhatunk.

A problémák globalizálódásával kapcsolatban nemcsak rövid idézetekre, de a *Sollicitudo rei socialis* egy teljes fejezetére hivatkozunk (A mai világ képe 11-17). A „világméretekkel öltött szociális kérdésről” melyről először a *Populorum progressio* szólt, már a 9. pontban említést tesz az enciklika, a 10. pontban pedig először beszél az egyén mellett a nemzetek önzéséről és — ha úgy tetszik — egy új közjó definícióról: az egész emberiség javáról. Sem az önzés nemzeti szintre emelése, sem pedig a közjó fogalmának ilyen kiterjesztése nem triviális. Nem kevesebbet jelent ez, mint hogy egy nemzet sem gazdagodhat a másik rovására. Területi szuverenitása nem jo-

gosítja fel arra, hogy természeti kincseit csak saját javára fordítsa — de arra sem, hogy gazdasági hatalmával visszaélve más nemzet természeti kincseit olcsón megszerezze és elherdálja.

A cselekvés felelőssége

A kölcsönös függőségnek nemcsak a tényét szögezi le az *Sollicitudo rei socialis* (38), de azt erkölcsi kategóriaként jelöli meg, amelyből logikusan következik a szolidaritás igénye, ami „nem holmi szánsalom és bizonytalan irgalmasság, vagy felületes részvét annyi szenvedő ember iránt, hanem ellenkezőleg: eltökélt akarat és állandó gondoskodás a közjóért, azaz mindenkiért külön-külön és összességében, mert *mindnyájan felelősek vagyunk*” (kiemelés tőlem).

Személyes felelősségünk kiterjesztése, amely részben a tömegkommunikációs eszközök tökéletességének következménye (CA 51) ugyancsak gyakran visszatérő gondolat. Az egész világ a felebarátunk lett, úgy összezsugorodott a tér körülöttünk. J. Maritain írta le a Szent Tamás-i tulajdon fogalmát fejtegetve, hogy a javak egocentrikus felhasználásával nemcsak Isten és önmagunk ellen vétkezünk, hanem felebarátunk ellen is, mert *egyetlen cselekedetünkben sem vagyunk egyedül*. A szegények mindig a közelünkben vannak (bárhol is vannak a világon), és jogaikat követelik.

A rendszer etikai vizsgálata

Az egész rendszer működik hibásan, ezért magát a rendszert is felül kell vizsgálni etikai szempontból (SRS 16, 17). Mechanizmusai, „amelyeket közvetlenül a fejlett országok irányítanak, sajátos hatásmódjukkal azok érdekét szolgálják, akik rendelkeznek velük”. A fejlődés érdekében tehát világméretű összefogásra van szükség. Ez megköveteli azoknak a nyereség- és hatalmi pozícióknak a feladását, amelyek felett (ma) a gazdag országok rendelkeznek.

Az enciklikák nemzetközi megoldásokat keresnek és javasolnak, nyugodtan hozzátehetjük, egyenlőre eredménytelenül.

„Az állam feladata, hogy a közösségi javak védelméről gondoskodjon, amihez hozzátartozik a természeti és emberi környezet. Ezek védelmét nem képesek biztosítani kizárólag a piaci mechanizmusok” — írja a *Centesimus annus* (40).

Mindezek az idézetek arra szolgáltak, hogy bizonyítsák: a felsorolt és általam fontosnak tartott változások megfelelő súllyal szerepelnek a szociális enciklikákban.

A 19. századi megoldási modell

Ezek a változások azonban egyazon jelenségnek sokféle oldalát mutatják. Ez a jelenség a világ globálissá tágulása és a megoldatlan szociális problémáknak egy szintén magasabban történő megjelenése. Mindaz, ami a 19. században nemzeti szinten megoldatlan volt, az vagy úgy oldódott meg, hogy a kormányok externalizálták (a belső problémát a nemzetközi közösség kárára oldották meg), vagy ma is megoldatlan nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt (SRS 9). A szabályozatlan, szélsőségesen liberális piacot, melynek gazdasági elméletével az enciklikák szembeszálltak, már igen sok országban megszelídítették (ordoliberalizmus, szociális piacgazdaság, jóléti állam), de nemzetközi szinten tovább él és a szociális tanításokat aktuálisabbá teszi, mint valaha.

Azok az új változások, amelyeket felsoroltunk és amelyekről az enciklikák is nagy hangsúllyal beszélnek, a közjó, az igazságosság, a szubszidiaritás és szolidaritás értelmezését és érvényesítését rendkívüli módon megnehezítik. Mégis, a megváltozott (mindig új) világban az a feladatunk, hogy ezt megkíséreljük.

**Az abszolút értékrend
érvényesítése**

A közjó az egyház szociális tanítása szerint nem az anyagiakkal mért maximális jólét, nem is a javak valamiféle optimális elosztása. Fogalmát nem szubjektív elemekből építjük fel, hanem egy abszolút értékrendből származtatjuk. A közjó ilyen értelemben az emberi jogokat, tehát közvetve a személyes szabadságot garantáló állapot, amelyben az igazságosság is új értelmezésre szorul. Tartalmazza a kommutatív és disztributív igazságosságon túl a szociális igazságosságot is, azt, hogy az egyén a társadalomban betöltött szerepe szerint aktívan és produktívan részt vehessen (a társadalom részéről) és részt is vegyen (az egyén részéről) a közösség életében.

Ki lehet-e terjeszteni ezt a definíciót a világ társadalmára? Egyáltalában van-e a világnak társadalma? Az emberiség, amelyekre a *Gaudium et spes* konstitúció és az enciklikák fogalmi kiterjesztése vonatkozik (GS 63, PP 3, AC 52), nem olyan strukturált közösség, amelyben az egyén megkövetelt, aktív szerepe olyan könnyen definiálható. Közjó definíciónk szervezett világot feltételez, átlátható összefüggésekkel. Ez a szervezett világ persze létrejöhet egy megengedett verseny (szabályozott konfliktusok sorozata) eredményeként is, amelyben a versenyzők csak önmagukkal és a szabályokkal törődnek — tehát helyzetük átláthatóbb —, de akkor hogyan szabályozandók az ilyen rendhez szervesen hozzátartozó konfliktusok? Csupa olyan kérdés, amely a hídteremtéshez hozzátartozik.

A szolidaritás határai

Hogyan értelmezzük az enciklikák által oly sokszor említett *szolidaritást*, ha azt az emberiség határáig akarjuk kiterjeszteni? Kivel és milyen körben legyünk szolidárisak? Az önkormányzattal, a kormánnyal, az Európai Közösséggel vagy az Egyesült Nemzetekkel? Ezek a hierarchia konfliktusai, amelyek csak úgy oldhatók fel, ha az minden szinten szabályozott. Van-e ilyen szabályozott hierarchia a mai világban? E kérdések megoldása nélkül nincs híd az erkölcsi alapelvek és a létező gazdaságok között.

Hogyan lehet érvényesíteni a szubszidiaritás elvét — azt az elvet, amely szerint minden problémát a lehető legalacsonyabb szinten kell megoldani: azok körében, akik még átlátják és igazságos kezelésére képesek — egy olyan világban, amelyben a különböző problémák különböző közösségekben és különböző szinteken jelentkeznek?

A feladat elcsüggesztő lenne, ha nem tudnánk, hogy nem vándorolunk egyedül. De „Ő magáévá tette az ember útját, és vezeti még akkor is, ha nem tud róla” (CA 62).

Erkölc és gazdaság

1944-ben született
Jászberényben.

A Budapesti Piarista
Gimnázium elvégzése
után belépett tanárainak
szerzetébe. 1969-ben
pappá szentelték, és
doktorátust szerzett a
budapesti Hittudományi
Akadémián. Azóta
hittanárként működik
előbb a kecskeméti,
1988-tól a pesti piarista
gimnáziumban. Az
erkölcstan tanára a rend-
teológiai főiskoláján.

A szociális kérdés története

B. Häring: *Frei in
Christus*. 3, 343.

Az erkölcstan és a gazdaságtan eltérő nyelve

A gazdasági élet "egyike a legfontosabb területeknek, ahol hitünket megéljük, felebarátainkat szeretjük, ellenállunk a kísértésnek, teljesítjük Isten teremtő tervét, és tökéletesítjük megszentelődésünket" — olvasható az USA püspökeinek 1987-es nyilatkozatában. A gazdasági tevékenység alapvetően fontos az emberi élet anyagi föltételeihez. Szerves része a társadalmi valóságnak is, hiszen sokan vesznek részt a közös vállalkozásokban, a munkamegosztásban egy-egy közös cél elérése érdekében.

A gazdaság szolgálat, értelmét nem hordja magában. Johannes Messner meghatározása szerint a gazdaság „a szűkös eszközök lehető legjobb alkalmazása az egzisztenciális célokkal támasztott föladatak szolgálatában”. Egyre nagyobb körben tudatosodik, hogy az emberi cselekvésnek ezen a területén is szükség van erkölcsi orientálódásra. Az iparosodás előtti agrártársadalomban a gazdasági tevékenység célja jóformán az ember alapvető anyagi igényeinek kielégítése volt. Az ipari társadalom dinamikus gazdasága azonban egyértelműen meghaladja az ember alapigényeit, és így halaszthatatlanul és mind nyomatékosabban fölmerül a távolabbi célok kérdése.

Az ipari társadalom kezdettől fogva magában hordozott különböző jellegű fogyatékoságokat és igazságtalanságokat. De megállapítható, hogy „amennyire történelmileg visszatekinthetünk, ... mindig voltak elfogadhatatlan társadalmi jellegű visszaélések”. Höffner kardinális szerint a városok lakosságának 7-10 százaléka koldus volt az iparosodás előtt is. A népesség nagy része évezredek óta rabszolgákból állt. De csak az iparosodás korában szerveződhetett ellenállás a gazdasági rend igazságtalanságai ellen. Ennek kétségtelenül kedvezett, hogy a gyárakban sok munkás dolgozott együtt, ami megkönnyítette a közös fellépést.

Az igazságosság eszményének védelmezése a erkölcssteológia és az etika föladata. Az egyes országok konkrét lehetőségeire a szaktudósoknak kell tekintettel lenniük. Számolniuk kell az örökölt hagyományokkal, mert ezek — még ha kevésbé ideális szerkezeteket hoztak is létre — nem változtathatók meg hirtelen a társadalmi szövedék és a stabilitás komoly veszélyeztetése nélkül. „Az erkölcssteológia nem ignorálhatja ezeket a föltételeket, ha el akarja kerülni a haszontalan voluntarizmus, a naiv utópizmus és a hatástalan profétizmus kísértését” (M. Vidal). Figyelmet érdemlő módon már Max Weber különbséget tett érzületetika és felelősségetika között. Az utóbbi is tudomásul veszi az értékrendet, de látja megvalósításának korlátolt gyakorlati lehetőségeit is, és többre tartja a szerény jótettet a korlátlan utópiánál. Az erkölcs gyakorlati alkalmazása szaktudást is kíván.

A gazdaság értelme

A gazdasági tevékenység erkölcsi értékelésében döntő fontosságuk van a kitűzött céloknak. Közgazdászok gyakran nem kívánt behatolásként utasítják ki tudományuk területéről az erkölcsi megfontolásokat. Mert az ő tudományuk — mondják — éppúgy saját jogú tudomány, mint a biológia vagy a medicina. Föladata azon törvények tanulmányozása, amelyek lehetővé teszik az optimális eszköz-kombinációt a jövedelmek maximálásához a szűk nyersanyagtartalmak minimális használatával. E föladat megoldása közben a gazdaságtudomány autonómiát élvez, nem függ morális szempontokból.

Öntörvényű tudomány

Gaudium et spes 64.

A II. Vatikáni zsinat is beszél a gazdasági tevékenység „sajátos eljárásmodjairól és törvényszerűségeiről”. E módszerek és törvényszerűségek kutatása és kidolgozása közben a gazdaságtudomány autonómiát élvez. E törvényszerűségek helyes alkalmazása egy bizonyos termék előállítására nem erkölcsi kérdés, hanem technikai illetékességet és szakértelmet kíván. Ennek a kompetenciának erkölcsi vetülete legföljebb azt a követelést tartalmazza, hogy a gazdaságért felelősek rendelkezzenek a lehető legjobb szaktudással.

A személyes felelősség leginkább az előállítandó termék *megválasztásában* nyilvánul meg, e döntések tehát csak komoly lelkiismereti mérlegelés után hozhatók meg, hiszen ezután már jóformán morális szempontok nélkül alkalmazhatók a gazdasági tevékenység törvényei.

A termelésre kiválasztott termék többnyire hasznos és a közösséget szolgálja. A fogyasztók többsége is ilyen termékek után érdeklődik. A vállalkozónak a portékát egyszerre kell kedvező áron és nyereségesen előállítania; kedvező áron, hogy lehetőleg sok ember megvásárolhassa, és nyereségesen, hogy a vállalkozás virágozzék.

Utilitarizmus

Bizonyos értelemben tehát a gazdasági tevékenység célja a *nyereség*. Sőt a gazdasági liberalizmus számára a nyereség maximálása a sikeres vállalatvezetés legfőbb célja. A gazdaságtudományok — erkölcsi értékek befolyása nélkül — tanítják azokat a módszereket és törvényeket, amelyek alapján ez a cél elérhető. A liberális kapitalizmusban az értékmentes gazdaságtudományt hirdetik. De képviselőik — anélkül, hogy észrevennék — az utilitarista etikát tették meg értékrendszerükké.

Az egyház elutasította azt az elméletet, amely szerint a gazdasági tevékenység alapvető értelme a „nyereség megcélzásában vagy a hatalom gyakorlásában” állna (GS 64). A tisztességes haszonra törekvés legitim — a nyereség mégis csak másodlagos célja lehet a vállalkozásnak. Ha elsődleges célja lenne, elkerülhetetlenül sok visszaélést és igazságtalanságot vonna maga után, amint a tapasztalat bőségesen mutatja.

Társadalmi össztermék

A javakat nemcsak nyereségesen, hanem olcsón is kell előállítani, hogy sokan megvehessék. Ez a követelmény vezetett a társadal-

mi produktum maximálásának alaptételezéséhez, miszerint csak az a gazdasági tevékenység értelmes, amely a legmagasabb jövedelmet hozza. De kérdéses, hogy az ilyen cél is végső értelmét adhatná-e a gazdaságnak. Ha a társadalmi produktum maximálása magasabb kulturális értékeket veszélyeztet, akkor már nem mondható értelmesnek. A kisgyerekes anyák kenyérkereső munkája mennyiségileg növeli ugyan a társadalmi terméket, de ez fontos, nem anyagi értékek rovására történik. Éppígy a folyamatos termelés vásárnapokon emeli a társadalmi produktumot, de a vásárnap megszentelésének kárára.

Összefoglalva megállapítható, hogy a gazdaság célja nem lehet a pusztá profit, sem a társadalmi termelés maximálása vagy a lehető legtöbb ember anyagi jóléte. Ezek a haszonelvű etika kritériumai, amelyek az igazságosság és a keresztény hit követelményeinek fényében nem állják ki az alapos próbát.

A gazdaság az emberért

A katolikus társadalomtan számára egyértelmű, hogy a gazdaságnak az ember szolgálatában kell állnia, és nem fordítva. A zsinat kinyilvánította: „A termelés alapvető célja... az ember szolgálata, mégpedig a teljes ember szolgálata, amely tehát tekintetbe veszi egyfelől az anyagi szükségleteknek, másfelől pedig az értelmi, erkölcsi, szellemi és vallási életnek igényeit. Azt mondtuk: az ember szolgálata, tehát minden emberé, minden embercsoporté, bármely fajhoz tartozzék és bármely világrészen lakjék is” (GS 64).

A szegények mellett

A USA püspökei ezt a gondolatot pregnáns, kategorikus kijelentéssel elevenítik föl: „Minden gazdasági rendszert aszerint ítélünk meg, mit tesz az emberek érdekében, milyen hatással van rájuk, és hogyan tesz lehetővé mindnyájuk részvételét benne. A gazdaságnak kell az embert szolgálnia, és nem fordítva.” II. János Pál pápához csatlakozva a szegények mellett szálltak síkra. Ezzel nem akarják azt mondani, hogy a gazdaság legfőbb célja a szegények szolgálata; ez túl szűk meghatározás lenne. De a szegények elhanyagolása egyértelműen annak a jele, hogy az illető gazdasági rendszer nem áll eltökélten az isteni terv szolgálatában az emberek mellett, márpedig ez csak akkor valósulhat meg, ha minden ember hatékonyan hozzájárul.

**A nélkülözhetetlen
nem a
legszükségesebb**

Amennyiben a gazdaság más, magasabb célokat szolgál, „nem egyetlen és nem is a legfőbb célja az embernek és a társadalomnak, hanem az őt megillető helyen kell beilleszkednie a célok jogos rangsorába” (J. Höffner). Ebben a hierarchiában följebb áll az ember méltósága és szabadsága, a kulturális értékek, a vallás és az erkölcs, valamint Isten egyetemes terve a világról.

Ámde az is igaz, hogy az ember gazdasági szükségletei nélkülözhetetlenek földi életéhez. Ebben áll a gazdaság méltósága. Anya-

gi szükségleteinek kielégítése nélkül az ember csak korlátozottan közelíthet a magasabb értékekhez. „Ha nem állnak rendelkezésére elégségesen a gazdasági javak, előteremtésük, más igényekkel összehasonlítva, a gazdaság számára a legfőbb prioritást jelenti” (J-M. Aubert). Ezek a más igények nagyobb szabadságban csak akkor valósíthatók meg, ha bizonyos anyagi jólétet már elértek. Ezért a materiális haladás jogos cél, amelyre törekedni kell.

Közei célok

A gazdaság közei célja az ember materiális igényeinek kielégítése: tartós és stabil gondoskodás táplálékról, ruháról, lakásról, szállításról, szerszámokról, gépekről stb. De nem anyagi javakat is állít elő a gazdaság, például információkat a tömegtájékoztatás révén és jogi tanácsadást ügyvédi irodákban. Minden esetben az ember időleges, evilági igényeinek kielégítéséről van szó. A cél az, hogy minden ember emberhez méltó életet élhessen.

Közjó

De miben is áll az emberhez méltó élet? Milyen szükségletek érdemlik meg, hogy teljesüljenek? A kábítószerfüggésben élt élet nem emberhez méltó, és a kemény drog kívánása nem kielégítendő szükséglet. Az ember igazi szükségleteinek szolgálatában álló gazdaság a közjó szolgálatát célozza. Ennek megvalósításához kell hozzájárulnia minden gazdasági vállalkozásnak, ezt kell föléréndelt célnak tekintenie.

"A közjó magában foglalja mindazokat a társadalmi életfeltételeket, amelyek között az emberek, családok és társulások teljesebben és könnyebben érhetik el végső céljukat" (GS 74). Ide tartoznak az iskolák, kórházak, társadalmi intézmények, energiagazdálkodás, úthálózat stb. Mégsem szabad a haladást kizárólag intézményekben, szervezetekben és technikában látni. A közjó végül is azokban a javakban és értékekben áll, amelyek a társadalom tagjaiban valósulnak meg. Az igazi haladást mindenekelőtt a nagyobb anyagi biztonság, a társadalom egészséges fizikai és szellemi állapota, tagjainak megfelelő műveltsége és képzettsége jelenti; hozzátartozik a munkahelyek teremtése mindenki számára, a vallási és kulturális élet kedvező feltételei, a társadalmi igazságosság, az emberek szabadsága és egyenlősége. (A béke és rend megteremtése és biztosítása a közjó más területe, de inkább az államnak és szervezeteknek föladata, mint közvetlenül a gazdaságé.) Ezek a társadalom tagjaiban megvalósult javak és értékek a társadalmi élet azon feltételeihez tartoznak, amelyek lehetővé teszik az embernek, hogy tökéletesedését és kitűzött céljait jobban elérje.

A közjó nem lehet azonos a most élő generáció rövid lejáratú előnyeivel, hanem magában foglalja a társadalom jövőjét is. Ezért a gazdaságnak tekintetbe kell vennie azt is, milyen következményekkel jár tevékenysége a környezetre vagy a családra. A közjóval

ütköző igényeket nem szabad kielégíteni. Még kevésbé szabad nyereségvágyból mesterségesen előidézni ilyeneket.

A közjó nem áll fölötte a személyes értékeknek, funkciója komplementer jellegű: segít az embereknek földadataik teljesítésében, amelyeket maguk nem, vagy nem eléggé láthatnak el. A közjó tehát nem öncél, hanem még nagyobb célok szolgálatában áll. Johannes Messner szerint ezek a magasabb célok az ember *egzisztenciális céljai*. „A közjó a társadalom összes tagja számára segítség a egzisztenciális célok által neki kiutalt életföladatok teljesítésében.” Következésképpen ezek a célok (önfenntartás, öntökéletesítés, házasság és gyereknevelés, gondoskodás embertársainkról, közösségépítés a társadalomban, erkölcsi elkötelezettség) a gazdasági tevékenység legfőbb célja is.

Az egzisztenciális célok szolgálnak kritériumokként a közjó érdekében teljesítendő föladatok számára. Minthogy több célról van szó, előadódhatnak olyan helyzetek, amelyekben az érdekek vagy célok összeütköznek, és közülük csak egy teljesíthető. Így előfordulhat, hogy egy vesebajban szenvedő ember életének fönntartására a dialízis az egyetlen eszköz, a beteg családja azonban túl szegény, és egy fejlődő ország kénytelen sürgősebb föladatokra fordítani a pénzét. De még fejlett országokban is támadhat hasonló helyzet, ha egy betegnek szívatültetésre van szüksége. Vagy: a házasságból származó kötelességek akadályozhatják a többi embertársaink szellemi és anyagi javáról való gondoskodást. Hogyan oldhatók meg ezek a konfliktusok? A megoldást az ember végső céljának kritériuma nyújtja.

A végső cél

A gazdaság végső célja nem lehet más, mint magának az emberi életnek a végső célja. Ez adja az átfogó keretet, amely lehetővé tesz erkölcsi ítéleteket, és érvényük alapját megmutatja. Helyes megértése ezért döntő jelentőségű. II. János Pál a *Familiaris consortio* kezdetű enciklikájában (1981) így írt: „A nagy feladat, amelynek megoldására az emberi társadalom megújításához korunkban szükség van, abban áll, hogy újra fölfogjuk az élet alapvető értékeinek végső értelmét. Azokat a mérhetetlen lehetőségeket, amelyeket a tudomány bocsát az ember rendelkezésére, csak akkor lehet az emberi személy javára fordítani — a maga teljes igazságában, szabadságában és méltóságában célként tekintve az embert —, ha a tudatban elevenen él a mondott értékek elsőbbsége.” A keresztény etika szerint ez a cél: Isten dicsőítése, teremtő tervének megvalósítása a világ javára, az igazságosság, szeretet és béke országának alakítása. Ha a nem keresztények szemében Isten dicsőítése és országa nem látszik is jelentősnek, ők is szolgálhatják a teremtés továbbfejlesztésének célját, s ezzel akaratlanul is növelik Isten dicsőségét.

Természetesen a keresztények tudatában lesznek annak, hogy e célhoz vivő útjukon szükségük van a Szentlélek vezetésére, aki egyedül ismeri e mű tervét.

Tervének folytatódó megvalósítása által Isten megdicsőül a történelemben. Az emberek „joggal meg lehetnek győződve arról, hogy tevékenységükkel a Teremtő művét fejlesztik tovább, ember-testvéreik javát mozdítják elő, és személyesen segítik megvalósulni az isteni gondviselés tervét a történelemben” (GS 34).

Célok és utak

Az emberek véleménye eltérő arról, melyik a *legalkalmasabb út* a fölmutatott célok: közjó, egzisztenciális célok, Isten országa és teremtő terve eléréséhez. Az világos, „hogyan az alaptételtől a politikai alkalmazásig lépni bonyolult és nehéz...” Az etikai értékeknek és céloknak „kölcsonhatásba kell lépniük empirikus adatokkal, történelmi, szociális és politikai adottságokkal, versenyezve a korlátozottan rendelkezésre álló tartalékokért” (így az USA püspökei). A konkrét ítélet *helyessége* a gazdaság kérdéseiben ezért nemcsak az alaptételek erkölcsi erejétől függ, hanem az ítéelő személy *információjának* pontosságától is. És az adatok értékelésében egymástól eltérő értelmezések is lehetségesek.

Az etikai alaptételek mindazonáltal lényegesen maradnak a gazdasági döntések és a gazdaságpolitika számára. A morálteológia által leírt célok és további, részletes levezetések határozott körvonalú tájékoztatást adnak, amely elég világos ahhoz, hogy értelmes ítéletet hozzassunk.

Gazdasági modellek

Autonóm gazdaság

Két világszerte elterjedt és arányát tévesztett ideológia abszolutizálta a gazdaságot. A klasszikus *liberalizmus* autonómnak tekintette a gazdaságot abban az értelemben, hogy önszabályozó mechanizmusokkal rendelkezik, miközben a gazdálkodó ember egyéni haszna a fő motor. Az „ortodox” *marxisták* pedig a gazdasági föltételeket, viszonyokat és folyamatokat a társadalmi, politikai, családi és vallási élet összes folyamatainak meghatározó tényezőjévé tették.

A gazdasági dimenzió tényleg mindent átjár, de nem mindegy, hogyan: szolgaként vagy zsarnokként. Ha a gazdasági erők és viszonyok szülnék a jövőt, nem sok terünk maradna az alakításra. A keresztény szemlélet arra biztat, hogy ha mozgósítjuk erőnket, megváltoztathatjuk a gazdasági trendet. Szenvedéllyel és okosan kell tanulmányoznunk a gazdasági viszonyok hatását az ember életére, hogy megtaláljuk a reális lehetőségeket és a mindenkor következő lépést az igazi célhoz. De az irányt nem diktálhatják a gazdasági élet immanens törvényszerűségei. Ennek elfogadása árulás volna az ember és a történelem Ura ellen.

Az egyház nyíltan beszél bizonyos szociális konfliktusok elkerülhetetlenségéről, de — a marxizmussal ellentétben — az erőszak

alkalmazását nem tekinti normális eszköznek a megoldásra. Az egyetlen lehetséges és kötelező föladat a kiengesztelődés, de ez nem rest elfogadása túrhetetlenül igazságtalan állapotoknak. Meg kell tanulni a konfliktuskezelés pszichológiáját, etikáját és művészetét.

Szociális piacgazdaság

A pápák a marxista szocializmus minden válfaját mindig határozottan elutasították, de a "liberalista kapitalizmus" elítélése is napjainkig a katolikus szociális tanítás hagyományos anyagához tartozott. A *Centesimus annus* kezdetű enciklika (1991) azonban alapvetően pozitívan szól a piacgazdaságról és a versenyről. A „szabad piac” a tartalékok hatékony elhelyezése miatt a legjobb eszköznek látszik az emberi szükségletek kielégítésére (CA 34). A piaci mechanizmusok segítenek a szűkös termelőeszközök jó alkalmazásában, elősegítik a termékek cseréjét, az ember akaratát és igényeit helyezik középpontba (CA 40). J. Höffner kardinális már régóta emlegette, hogy a szociális piacgazdaság áll a legközelebb a katolikus társadalomtanhoz, elméletben és gyakorlatban egyaránt. Az igazságosság kérdéseit a piac nem oldhatja meg. Hogy a verseny miként ágyazódhat be egy valódi szociális piacgazdaságba, azt az egyház a modern tudománnyal folytatott dialógusban próbálja tisztázni.

Keresztény társadalmi alapelvek

Subszidiaritás

A szociális igazságosság lehetőleg mindenki felelősségteljes részvételét tűzi ki célul, ezért a katolikus társadalomtan — a *Quadragesimo anno* (1931) óta — hangsúlyozza a *szubszidiaritás* (=kisegítés) elvét. Amit kisebb közösségek elláthatnak, a fölerendelt képződmény ne vonja magához. Ha ezek a „természetes” közösségek nem működőképesek, akkor a közvetlen magasabb képződmény lépjen be „subsidiúm” céljával, hogy helyreállítsa a magánkezdeményt. Erősíteni kell a társadalom különböző tagjait és csoportjait, hogy az egyén és az állam közti távolságot természetes és szerves közösségek, hivatáscsoportok és érdekszervezetek gazdag szövédéke töltse ki. Centralizmus helyett minden szinten előnyben részesítendő a föderatív elv. „A bizonyítás terhe mindig azokon van, akik alárendelt szintektől el akarnak venni föladatokat és ezzel a szabadságot és a felelősséget. Nekik kell bizonyítaniuk, hogy az alsó szint nincs abban a helyzetben, hogy ezt a föladatot kielégítően ellássa, és a magasabb szint erre sokkal inkább alkalmas” (E.F. Schumacher).

Szolidaritás

Míg a szubszidiaritás a szabadság terét védi, a *szolidaritás* törvénye erősíti a katolikus szociáletikában az emberiség átfogó szövetségének tudatát, mert az igazi személyiség csak egymással és egymásért létezve bontakozhat ki. Az emberi szerveződéseknek a hűség ad értelmet és szilárdságot. Ez az elv magában foglalja az állam és a kormányzat minden tisztességes szándékának támoga-

tását is. Lélektani leszűkítés és individualista filozófia keveréke szülte az önkiteljesítés, önmegvalósítás olyan eszméjét, amelyik szabadulni akar a múlttól és a közösségtől. „A szolidaritás föllevenítése nélkül az egyoldalúan hangoztatott egyenlőség túlfeszült individualizmusra vezethet, ahol ki-ki csak saját jogait érvényesíti a közjó terhére” (*Octogesima adveniens* 1971).

Az érem negatív oldala

Az egyház és erkölcssteológusai — amint az előzőkben rámutattam — az értékelsőbbiség és az alaptörvények tisztázása területén nyújthatják a legnagyobb segítséget a gazdaság embereinek. De végül ítélniük kell arról is, mit jelent az *erkölcsstelen viselkedés* a gazdasági életben. A gazdasági bűnök katalógusa helyett elég legyen itt csak azt kifejtetni, hogy a legátfogóbb bűn az erkölcsi perspektívák tagadása. Nem kevésbé tragikus a gazdasági partnerek társadalmi felelősségének tagadása. Demokratikus, rendezett államiságban nem mellőzhetők a büntetőtörvények. Ezért erkölcsstelen volna, ha gazdasági hatalmak blokkolnák a törvényhozást. Ámde nem minden etikátlan magatartás büntethető. Baj, ha a gazdasági életbe befészkei magát a „határmorál”, miszerint erkölcsileg igazolva vagyok addig, amíg a büntető törvénykönyvvvel nem kerülök konfliktusba. A törvényhozás csak a közjót és a nyilvános rendet súlyosan zavaró és fölfedezhető durva vétségekre koncentrál.

* - erkölcs tagadása
— bűn

A szociális piacgazdaság működésének alapföltétele az erkölcsi nevelés. Csak akkor lehet hatékony, ha a partnereket a kölcsönös bizalom, a közös eszmények és szociális célok kötik össze. Ha a döntő célkitűzésekben nincs konszenzus, akkor nincsenek igazságos árak, illetmények és bérek. Az üzleti élet bármilyen erkölcsi kódexe csak akkor számíthat átütő sikerre, ha a közvélemény elítéli az etikátlan viselkedést. Ha a köztudat szigorúbb lesz, a hatóságok pedig határozottabbak a büntények felgöngyölítésében, remélhetőleg egyre többen állnak majd ellen annak a kísértésnek, hogy jogtalan haszonra tegyenek szert gazdasági partnereik és igen sokszor a nemzet kárára.

Személy és gazdaság

Szerzőnk cikkét a *Wirtschaft und Ethik* (Styria, Graz—Wien—Köln, 1991) című kötetből rövidített formában közöljük.

A szabadság értelmezése

Szabad gazdaság

Vö. *Gaudium et spes*

Vö. *Gaudium et spes*: A közgazdasági élet című fejezetével

A keresztény szociális tanítás egyre inkább abba az irányba fejlődik, amely erősíti „az ember, mint szubjektum helyzetét, személyiségét”, és ezáltal képessé teszi „a gazdasági, társadalmi és politikai feladatok közös vállalására”.

Az önmegvalósítás, a felebaráti szeretet és a szolidaritás olyan magatartásbeli értékek és igények, amelyeket alapvetően a konkrét emberi személynek kell kibontakoztatnia. Ezek szorosan összekapcsolódnak a szabadsággal, amely lehetővé teszi, hogy célokat tűzzünk ki, megválasszuk az ezekhez szükséges eszközöket. A modern értelmezésben a szabadság főként önmeghatározást és autonómiát jelent. Az utóbbi a II. Vatikáni zsinat óta az egyházi szociális tanítás kulcsfogalmává vált. Napjainkban az emberi személy mint a szabadság személyi megnyilvánulása az érdeklődés homlokterébe került, mivel általa minden egyes emberi személy méltósága hangsúlyt kap. Nem kisebb jelentőségű a szabadság társadalmi dimenziója, amely képes változásokat előidézni a társadalmi kapcsolatokban és intézményekben. A szabadság érvényesülésének történelmi folyamata egyre inkább áthajtja a társadalmi élet minden területét, nem utolsósorban a gazdasági viszonyokat és struktúrákat.

A gazdasági rend szabadságának a foka, tehát az a mód, ahogyan a szabadság érvényesül, döntő jelentőségű a gazdasági rend hatékonysága szempontjából. Tehát minden gazdasági rend azzal a kettős kérdéssel kerül szembe, hogy egyrészt milyen „erkölcsi magatartást tűz ki maga elé, másrészt milyen erkölcsi hatást gyakorol”.

A szabad gazdasági rendszernek azonban megvannak a maga árnyoldalai is. Minőségi áru helyett „bóvlit” is lehet iparszerűen felkínálni és a szabadság függősséggé változhat, a gazdasági hatalom koncentrálódhat kevesek kezében stb.

Le kell szögezni: Etikai szempontból gazdasági egységekről nem beszélhetünk az ember figyelmen kívül hagyásával: a vállalkozásokat, azok tervezését, döntését, kivitelezését emberek indítják el és ők is felelnek érte. A II. Vatikáni zsinat *Gaudium et spes* című lelkipásztori konstitúciójában ezt így fejezi ki: Az ember „megteremtője, középpontja és célja (auctor, centrum et finis) az egész gazdasági életnek” (63).

A gazdasági racionalitás összekapcsolódása a technikával minden bizonytalansága és veszélye ellenére nem tekinthető rossznak. A technika hozzátartozik az emberhez. Alapvetően szükséges, pozitív és jó tartalma van, mert, illetve amennyiben az emberek igényeinek jobb kielégítését szolgálja. Humanizáló hatása etikailag határozza meg az emberi méltóság mércéjét. Ahol technikát alkalmaz-

nak, ott nemcsak az instrumentálisan megtehető érvényesül, hanem az ember is mint erkölcsileg felelős személy. Világosabban: „Senki sem hagyhatja a lelkiismeretét az ajtó előtt, amikor átlépi vállalata küszöbét.” A technikai tevékenység nem tisztázott ellentmondásai a munka világában és az emberi kapcsolatokban nemcsak fizikai, hanem erkölcsi rosszként is megmutatkoznak.

Vö. W.Korff: *Wirtschaft und Ethik in: Das Parlament* 1990. július 20.

Az etikai szempontok önállósága

A keresztény szociális tanítás azt hirdeti: Az emberek mint személyek nem „mérlegelhetők” javakként. Ennek csak tárgyak, illetve dolgok vonatkozásában van létjogosultsága. Minden emberi személy érinthetetlen méltóság.

Az etikai szempontok nem vihetők erkölcsi alapon, kívülről a gazdálkodásba. Ezek autonóm módon a gazdasági viszonyok lényegéhez tartoznak. Nemcsak a gazdasági sejtek sajátjai, hanem egy népgazdaság, a világgazdaság mint egész részei is. Ezeket az önmegvalósítás, a szolidaritás, a felebaráti szeretet tükrében kell közelebbről megvizsgálnunk.

Önmegvalósítás

Napjainkban az önmegvalósítás a személyiség fontos céljának számít. A törekvés valójában régi, csak a szó új. Az egyénnek a mai bonyolult gazdasági, politikai, társadalmi és technikai viszonyok között el kell jutnia önmagához, s ez úgy lehetséges, ha saját identitását, önállóságát, eredetiségét spontán módon, kreatívan képes megélni. Ennek során gyakran egyéni, egoista vonások is kialakulnak. Ennek ellenére le kell szögeznünk: az önmegvalósítás alapvetően nem ellentétes az embertársi és szolidáris magatartással. Az önmegvalósítás során rá vagyunk utalva a párbeszédre, mások támogatására és kritikájára — olyan folyamat ez, amely egy életen át tart. Az ember önmagát leginkább barátok és hasonló gondolkodásúak kis csoportjaiban találja meg. A nagyobb csoportok, mint például a gazdasági társadalom vagy a nagyobb létszámú vállalatok, üzemek nem alkalmasak erre, sőt inkább gátlóan hatnak. A gazdaság — igaz, nélkülözhetetlen a mindennapokban az ember számára — kínálhat bizonyos segítséget, de a teljes körű emberi igényeket, hajlamokat, érdekeket, kívánságokat, vágyakat képtelen átfogni. Másrészt a testileg alkotott ember önmegvalósítása kiterjed a gazdasági javak anyagi és nem anyagi világába. Az éhség és a gazdasági fejletlenség akadályozhatja az önmegvalósítást. Ezzel szemben a vállalkozói kezdeményezések, a munka és szabadidő megfelelő aránya, és mindenekelőtt a jövedelmi viszonyok szabad teret adnak az önmegvalósításnak.

Gazdasági csoportok

Vö. M.Schleyer: *Führung in der Wirtschaft*, Köln, 1969, 119.

Hanns Martin Schleyer szerint a vezető szerep a gazdaságban „megegyezik azzal a képességgel, amely más embereket sikeressé tesz”. A siker és az eredményességre törekvés: az emberi cselekedetek fő hajtóereje, amely a játékban éppúgy motivációt jelent, mint a gazdaságban. Az embernek meg kell nyernie önmagát, nem pe-

Gazdaság — önmegvalósítás

dig elveszíteni: ez az élet értelmes célja. A nyerni akarás mindig összekapcsolódik az alkotó aktivitással. Több rejlik mögötte, mint anyagi vonzerő, még ha hasznát is hajt.

A gazdasági tevékenység és az önmegvalósítás egymást kölcsönösen támogató összetartozása gyakran felfedezhető ugyan, de messze nem tekinthető általánosnak. A sikert és a nyereséget sokan túlságosan egyoldalúan keresik a gazdaság világában, különösen akkor, ha az „értelem egyéb tartományait” (család, egyház) már nem találják. Heinrich Pompey a kor figyelmeztető jelének tartja, hogy nagyon sok embert a társadalomban inkább a veszteség, mint a nyereség motivál. „Felbecsülhetetlen azoknak a száma, akik kihasználva és kizsákmányolva érzik magukat. A kommunikáció és a kapcsolatok szegénysége, az anyagi és társadalmi kizsákmányolás kortünet, akárcsak a bizalmatlanság a felebaráttal szemben... Az élet okozta személyes csalódásokat átviszik a munkahelyi kollégákra, a munkahelyi csalódásokat a családra és a közelállókra.” Diagnózisa szerint társadalmi-erkölcsi életterünk jobban károsult, mint a természetes környezetünk. Nagyon sok ember nem tud sikeresen, alkotó módon élni saját lehetőségeivel, de azért mégsem ragad le a negatívumoknál. Az emberek keresik a védelmet, a támogatást, a gondoskodást, de mindenekelőtt az elfogadó szeretetet, és ami azzal együtt jár: a rendíthetetlen hitet a jóban.

Önszeretet a Bibliában

A „mint önmagadat” kitétel, amely a felebaráti szeretet bibliai főparancsában áll, nem értelmezhető az újszövetségi önszeretetéként. Az önszeretet az Újszövetségben csak mellékes szerepet kap, ugyanakkor e szerepe fontos, mert önmagunk ismerete meghatározza embertársainkkal való kapcsolatainkat is.

Vö. *Gaudium et spes*
27. 1-2.

A lelkipásztori konstitúció ezt két mondattal hozza egy nevezőre: „Mindenki köteles embertársait kivétel nélkül úgy tekinteni, mint *másik önmagát*” és: „Napjainkban különösen sürgető kötelességünk, hogy közel érezzünk szívünkhöz megkülönböztetés nélkül minden embert, és ha ránk szorul, siessünk is a szolgálataira.”

Szolidaritás

Vö. Buber: *Das dialogische Prinzip*.
Heidelberg, 1962.
269-298.

A német filozófiában a szolidaritás fogalmát (*Mitmenschlichkeit*) Martin Buber indította útjára azáltal, hogy az „emberek közöttiség”-et (*Zwischenmenschlichen*) hangsúlyozta. A teológiai gondolkodásban ez a fogalom csak fokozatosan honosodott meg. A kezdeti bizonytalanságot és a kritikus védekezést azzal indokolták, hogy ez a keresztény felebaráti szeretet fogalmának elmosódását vagy felhígítását szolgálja. A szolidaritás napjainkban is érzelmekkel telített és tartalmilag nehezen meghatározható címszó.

Vö. J. Rief: *Mitmenschlichkeit In: Herausforderung und Kritik der Moralthologie*,
Würzburg, 1971, 317.

Josef Rief vitathatatlanul tartja, hogy ezt a fogalmat a keresztény nyelvhasználat számára a szociális igazságosság és a szeretet ügye készítette elő. A szolidaritás fogalmában rejlő tartalom azt akarja

kialakítani, hogy „az ember képessé váljék a párbeszédre az embert érintő minden kérdésről”.

Noha a szolidaritás mint kifejezés a bibliai szövegekből hiányzik, tartalmi rokonság fedezhető fel az Újszövetségbe átvett *philanthropia* és *philadelphia* görög szavakkal. A latin *humanitas* szót, amely emberiség értelmében etikai jóságot, barátságosságot és kölcsönösséget jelent, a keresztény szóhasználat átvette. Úgy 1960 óta méltatják nagyobb figyelemre a szolidaritást az egyházi tanításban és a teológiai tudományokban. Így például a lelkipásztori konstitúció a szolidaritásban és a keresztény szeretetben (*humanitate et caritate*) fontos hidat lát a másképp gondolkodókkal folytatott párbeszéd terén.

Vö. *Gaudium et spes*
28. 1.
Vö. Kl. Demmer:
Mitmenschlichkeit In:
Bibel und Kirche 24.
1969. 85-88.

Klaus Demmer a szolidaritást a keresztény felebaráti szeretet kifejezésére alkalmas új fogalomnak tartja. A szolidaritást „Isten ajándéka”-nak kell tekinteni, amellyel „a keresztény ember feltétel nélkül odaáll felebarátja mellé”.

Nem kizárólagosan, de leginkább a keresztények számára jelentheti az „emberi módon” való gazdálkodás szándéka egy bizonyos eszközrendszer alkalmazását a szolidaritás megvalósítása érdekében. Ebből a szemszögből két szempont érdemel különleges figyelmet. Először: A „haszontalan javak” termelésének, kereskedelmének és fogyasztásának elméleti és gyakorlati problémájához csak a szolidaritás segítségével lehet — ha egyáltalán sikerül — közel jutni. Ennek sikere pedig nem utolsósorban az emberről alkotott keresztény állásponttól függ. Másodszor: A gyakorlati szolidaritás kapcsán a pénz, a pénzügy és a pénzület etikai vonatkozásai jutnak szóhoz. Az ember tudvalevően nagyon különbözően bánik a pénzzel — a sajátjával és a máséval egyaránt. Hogyan jut pénzhez, mire adja ki — ez mind személyi, mind szociális megítélés alá esik.

Haszontalan és hasznos javak

Vö. W.Schmitz:
Geprägte Freiheit, In:
Die Neue Ordnung
1986. aug. 119-135.

A pénztulajdon gazdasági szabadságot biztosít, és a pénzt nem igazságtalanul nevezik „megjelölt szabadságnak”. Amennyiben a szociális megértés eszköze akar lenni, csak igaz, jó és igazságos pénzzel lehet az. Ebben rejlik a pénz etikai dimenziója, amely bizalomra méltó pénzt igényel. Ezt a bizalmat ássa alá az infláció, amely spekulációkhoz és végül a pénztől mint tárgyi értéktől való megszabaduláshoz vezet. Az infláció szenvedő feleit igazságtalan bevételi veszteségek terhelik; gazdasági szabadságuk csökken, fokozódik a tulajdon kiüresítése. Aki az infláció segítségével jut gazdasági előnyökhöz, önkényesen kerül kedvezőbb helyzetbe, és ez aláassa a szolidaritást.

Ezekben a folyamatokban nagyon sok egyéni és társadalmi csoport vesz részt. A pénznek itt személyi dimenziója is van. Természetesen — mint ahogy erre Georg Simmel is felhívta a figyelmet — itt megszűnik a pénz adekvát volta, hogy vele emberit lehessen mérni vagy értékelni.

Jogos kritika illeti az értékek azon hierarchiáját, melynek csúcán a pénz áll, s ez érvényes az egyes ember esetében is: gondoljunk a fősvényre, a pazzlóra vagy a kizsákmányolóra, vagy ezek áldozataira.

Végső soron a személyek azok, akik felelősek a jó pénzügy folytatásáért: a politika, a bankágazat, a vállalkozók világának döntéshozói. A fejlett társadalmakban a teljes népességet átszövő pénzgazdaság a gazdaság minden alanyát egyfajta „társadalmi szempontból igazságos jóléti magatartás”-ban egyesíti, amelyben a pénzzel való bánásmód személyes lelkiismereti döntés. A pénzhez hozzátartozik az emberiség érvényesítésének feladata, amely a társadalmakat és az egyéneket arra kötelezi, hogy a pénznek „szociális igazságosságot biztosító és egyben az emberi különbözőséget szolgáló jelleget adjon”.

Felebaráti szeretet

A felebaráti szeretet olyan fogalom, amelyet rendszerint Isten és a felebarát iránti szeretet keresztény parancsával hoznak összefüggésbe, és amelynek ezáltal teológiai vonatkozása is van. Nem szabad megfélemednünk arról, hogy a szeretet elsősorban nemes, emberi képesség, alapvetően humán tényező. Ezzel kapcsolatban Josef Pieper, utalva az antik és a mai román nyelvekben gazdagabban fellelhető szeretet-terminológiákra, a következőket állapítja meg:

A gazdaság humanizálása

„Minden elképzelhető változatban a szeretet annyit jelent, mint helyeselni, jóváhagyni... Valakit vagy valamit szeretni annyit jelent, mint ezt a valakit vagy valamit »jónak« nevezni és hozzá fordulva azt mondani: jó, hogy ez van; jó, hogy a világon vagy! Ez a gazdaság területén is megtalálható és megkövetelhető. A beleérzés, a kölcsönösség és a bölcsesség ún. »arany szabálya«, a gazdasági életben a személyes kapcsolatok alakításához elengedhetetlen.”

Ezek a törekvések a legerőteljesebben a gazdaság humanizálása és a „vállalkozási kultúra” emlegetése kapcsán a 80-as években merültek föl, és azt jelentik, hogy az egyes személy számára olyan tevékenységet kell biztosítani a gazdaságban, amely lehetőséget ad személyisége kibontakoztatására, és lehetőleg sok önállóságot és felelősséget biztosít a számára. Az embertársakkal folyó kommunikáció fokozza a gazdasági sikert. Ezek a „puha” és „világos” ügyvezetés (management) felismerései, amelyeket a gazdasági tevékenység minden állomásán — a képzésben, a területi foglalkoztatottságban, a továbbképzésben — fel kell használni. Ezekben a szeretet is megfogalmazódik, amely mint az egyes személy igénye és sajátosságainak helyeslése (elismerése) innovatív és sikerfokozó hatásként jelentkezik a mindenkori vállalkozásban. Egy vállalat sikeres működésének lehetősége a személyesben rejlik.

Vö. G.Gerken:
Management by Love
Düsseldorf, 1990

Szeretetet a gazdaságba

A továbbiakban ismét a szeretet lehetőségeivel foglalkozunk a gazdasági magatartásban, de most a keresztény szeretet és annak kötelező érvényű sajátosságainak szempontjából. A keresztény szeretet az Újszövetségben korlátok nélkül és minden ember felé nyitott szeretetként jelenik meg. Különösen az ellenség szeretetének

Agapé, caritas
 Vö.K.H. Schelkle:
Theologie des Neuen
Testaments, Düsseldorf,
 1970. III.k.131.
 B.Welte: *Dialektik der*
Liebe, Frankfurt, a.M.
 1973.77.
 Vö. G.Trecker: *Die*
Bergpredigt, Göttingen
 1984, 63.

parancsában irányul a szeretet követelménye az egész emberiség magán- és közéletére. Jürgen Becker számára az ellenség nem az utolsó fokozata a felebaráti szeretetnek, hanem „alapkövetelmény”. „A szélsőséges válik minden szociális viszony kiindulópontjává.” A szeretet életperspektívaként követendő, amely kivétel nélkül mindenkihez segítően fordul, ahogy ezt Isten teszi. Ez a szeretet nem a szeretetre méltónál, hanem az ember nyomoránál kezdődik.

A keresztény proprium a következő mondatban koncentrálódik: Az agapé — latinul caritas — mint Isten adománya a keresztények hozománya, amely lehetővé teszi az embertárs korlátlan szeretetét. Az agapé az állítmánya az újszövetségi íráskor szerzőinek. Csak a bibliai — és ebből következően — az egyházi irodalom ismeri ezt a szót, amely azt akarja kifejezésre juttatni, „hogy a keresztény szeretet valami új”. Ez Isten által ajándékozott új lehetőség a cselekvésre a Jézus Krisztus által felszabadított isteni uralomban, amely most már eszkatológiailag érvényes cselekvésre szólít fel. Mint isteni adomány lehetővé teszi korlátok nélküli gyakorlását annak „a szeretetnek, amely képes legyőzni mindenféle társadalmi vagy egyéb akadályt”.

Ha igaz, hogy „mint minden erkölcs zsinórmértéke és célja csak a szeretet fedezi föl az embert mint személyt”, érvényes az is, hogy: a szeretet mint agapé a dialógusra való képességet jelenti. Az erkölcs keresztény magyarázata mindent, ami jó és igazságos, ami az emberi méltóságot és emberi jogokat jelenti, Isten alkotó szeretetéből vezeti le.

Ha valaki azt mondja, hogy a gazdaságot nem lehet szeretetből és szeretet által megszervezni, vagyis az igazságosság nem vihető keresztül, nem szabad megelégedezni arról, hogy a Hegyi beszédben a keresztényektől megkívánt nagyobb — szó szerint túlaradó — igazságosság „azonos Isten és a felebarát iránti szeretettel”.

Összegzésként elmondható: A gazdaság humanizálásának személyi vonatkozásai vannak. A keresztény proprium személyes; nem határozható meg rendszerekkel vagy más egyéb módon, ami nem azt jelenti, hogy nem kapcsolódik szervezeti formákhoz. Az ezekhez a szervezeti formákhoz kapcsolódó problémák természetesen a nagyobb egyházakban bukkannak fel erősebben. Szakszargonban fogalmazva szociális szolgáltatások termelőiként különleges minőségű árut adnak-vesznek. Az egyház karitás „szövetsége” azt tekinti feladatának, „hogy szolgálatát úgy alakítsa, hogy bibliai értelmét továbbadja. Ennek alapja nem a karitás-szövetség, hanem Jézus karitás „parancsa...” A karitástól, szolgálatától, intézményeitől, munkatársaitól továbbra sem csak szociális tudást, hanem figyelmet és védelmet várnak.

A keresztények e világ valóságának minden területén Jézust követve, először Isten országát keresik, amelynek eljövetele a gazdaságban is a szeretet bizonyosságának, mint a szolidaritás gyakorlatának kell lennie.

B.Réthelyi Sarolta fordítása

A szubszidiaritásról

1929-ben született, a
Budapesti
Közgazdaságtudományi
Egyetem egyetemi
tanára, a közgazdaság-
tudományok doktora, a
Gazdaságtudományi
Központ vezetője.
Tudományos
tevékenységet a
rendszer- és
döntéstudomány, a
gazdaságtudomány területén
fejt ki.

Quadragesimo anno.
In: *Az egyház
társadalmi tanítása.*
Szent István Társulat,
Bp., 1993. 69–70.
Vö. Paolo Magagnotti:
*A kísértés
(szubszidiaritás) elve az
egyház társadalmi
tanításában*
A Baranya Megyei
Önkormányzat és a
Pécs egyházmegyei
Justitia et Pax Bizottság
közös kiadása, Pécs,
1993
Vö. Tomka Miklós: *Az
egyház társadalmi
tanítása, 13–15.*

Miként a könyveknek, úgy az elveknek is megvan a maguk sorsa. Az elvektől a gyakorlatig ugyanis kacskaringós út vezet, különösen a rendkívül összetett társadalmi problémák esetében. „A megoldás eszméje még nem megoldás” — írja Bródy András a jeles közgazdász.

Ugyanakkor az egyház állásfoglalása, ahogy azt például a *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikában olvashatjuk, egyértelmű: „Semmi képpen sem utasíthatja vissza Istentől ráruházott kötelességét: nem azt, hogy technikai kérdésekben ítélkezzék, amire sem alkalmas eszökkel nem rendelkezik, sem küldetése nincsen, hanem azt, hogy latba vesse tekintélyét minden olyan dologban, amelyek az erkölcsi törvénnyel állnak összefüggésben.”

S ugyancsak az 1931-ben kibocsátott enciklika fogalmazta meg azt a nagy erejű gondolatot, amelyik éppen napjainkban válik egyre szélesebb szakmai körökben elfogadottá: „Jóllehet a gazdaságnak is, az etikának is megvannak a maguk területén a maguk sajátos törvényszerűségei, mégis tévedés lenne a gazdasági meg az erkölcsi rendet annyira különálló és egymástól idegen dolgoknak tekinteni, mintha ezek egymással semmiféle ésszerű módon nem függenének össze.”

Ernek hazai megítélése napjainkban van változóban, amit a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen 1993. november 19-én az *Erkölcsei értékek és a gazdasági realitás* címmel megrendezett szűk körű interdiszciplináris szakértői ankét is tükrözött. Az ankét egyik témája éppen a szubszidiaritás elvi és gyakorlati jelentőségének megvilágítása volt. A szubszidiaritás elvét írásunkban csak a gyakorlati jelentőségének megértéséhez szükséges enciklopédikus tömörséggel foglaljuk össze. *Elsődleges célunk* annak illusztrálása, hogy az Arisztotelésznél, de elsősorban Aquinói Szent Tamásnál kifejtett gondolat miként válik napjainkban működő gyakorlattá, főként a Maastrichti Szerződésbe való beépítésével.

A keresztény társadalmi tanítás három elvi pillére a *személyiségelev*, vagyis az emberi személy, aki egyszerre egyén és társadalmi lény, a *szolidaritás-elv*, mely szerint az ember a közösség segítségével tud kibontakozni, vagyis rászorul másokra, és a *szubszidiaritás-elv*.

A szubszidiaritás (kiségités) elvének tömör megfogalmazását a *Quadragesimo anno*-ban olvashatjuk:

„Ami az egyes egyének saját erejükből és képességeik révén meg tudnak valósítani, azt hatáskörükből kivenni és a közösségre bízni tilos; éppen így mindazt, amit egy kisebb és alacsonyabb szinten szerveződött közösség képes végrehajtani és ellátni, egy nagyobb és magasabb szinten szerveződött társulásra áthárítani jogszerűtlenség és egyúttal súlyos bűn, a társadalom helyes rendjének fölforgatása, mivel minden társadalmi tevékenység lényegénél és benne rejlő erejénél fogva segíteni — szubszidiálni — köteles a társadalmi egész egyes

részeit, ellenben soha nem szabad bomlasztania vagy bekebeleznie azokat.”

„Nagy általánosságban — írja Magagnotti — így lehetne az elvet leírni: egy magasabb szintű szerveződés sohasem sajátíthat ki olyan funkciókat, amelyeket kielégítően el tud látni egy alacsonyabb szintű szerveződés is... Az állam kiegészítő funkciójának gyakorlása az államon belüli egységekkel vagy szervezésekkel szemben — vagy általánosabb értelemben egy magasabb szintű szerveződésnek az alacsonyabb szintű szervezésekkel szemben — napjainkban újrafelfedezésre váró dimenzióknak tűnik, útnak, amit következetesen végig kell járni, törekvésnek, mely a katolikus társadalmi doktrína alapvető tanításának alkalmazását állítja előtérbe.”

A szubszidiaritás és a föderalizmus

A meghatározások nyomán nem nehéz belátni, hogy a *szubszidiaritás mindennemű föderalizmus alapelve* is, amennyiben a rendszerek (szervezetek) szükségképpen hierarchikus rendeződését vagy rendezését tételezzük fel, megjegyezve, hogy ebben az esetben a hierarchikus rendezés a rendszerszemlélet „rész a részben” szemléleti és rendezőelvének felel meg, vagyis nem kizárólagosan hatalmi alá-és fölérendeltségi viszonyt jelöl.

Döntési illetékesség és hatáskör

Világos ennél fogva, hogy a szubszidiaritás nagy hatású elve a valóságos föderalizmus problémáinak megoldásában nem azért került előtérbe, mert katolikus társadalmi doktrína, hanem mert világnézeti indíttatástól függetlenül felismerték „szilárd és örök érvényű” működőképes elvi jelentőségét. Így került a Maastrichti Szerződésbe mint annak egyik legfontosabb eleme. Az említett cikkely kimondja, hogy az elv működtetésében a *főszabály a tagországok döntési illetékessége és a kivétel a magasabb szintű szerveződése*, vagyis a közösség. Csakhogy a tagországok hatásköri felsorolásának hiányában, márpedig a teljes felsorolás — a jövőt is figyelembe véve — gyakorlatilag nem lehetséges, súlyos politikai problémák merülhetnek fel, s ezért a szubszidiaritás jogelvként való működtetésére jogász szakértők dolgozták, illetve dolgozzák ki a működőképességet szavatoló szubszidiaritás finomabb rendszerét. Ennek értelmében létezik:

kizárólagos hatáskör, amit kizárólag a közösség gyakorolhat (például a közös vámtarifák meghatározása);

közös hatáskör, melyet a tagországok gyakorolhatnak, amíg a közösség ezeket nem gyakorolja;

párhuzamos vagy megosztott hatáskör, melyet mind a tagállamok, mind pedig a közösség gyakorolhat;

kiegészítő hatáskör, amelyet a közösség gyakorol, de ehhez szükség van a tagállamok kiegészítő hatáskörének gyakorlására is (például koordinációs politikák, a közösségi alapok elosztása stb. példázzák a kiegészítő hatáskör területét).

A hatásköri meghatározásokat kiegészítik még a *beavatkozás intenzitására* vonatkozó értelmezések. Ebben az esetben a szubszidiaritás elve a még hatásos legenyhébb beavatkozást írja elő. Továbbá szükség van a *beavatkozás ellenőrzésére* is, amit viszont az

Onno Brouwer:
*Subsidiarity as a
general legal principle,
in: Future European
Environmental Policy
and Subsidiarity.
Conference
Documentation.
Brussels, 1993. Oct.*

Európa Tanács edinburghi értekezletén határoztak meg körültekintő részletességgel.

Mindezek tükrében rá kell mutatnunk a hazai helyzet visszásgaira is. Európához való felzárkózásunk és csatlakozásunk minden politikai párt által elfogadott célként fogalmazódik meg. Ugyanakkor nyomát sem lehet egyelőre látni a gyakorlati megvalósulás előkészítésének. A vázoltak nyomán belátható, hogy ezeknek a lépéseknek a megtételét a jövőbeni fejlemények mindenképpen társuló negatív következményekkel jár. Machiavelli lényeglátó élességgel fogalmazta meg: „Könnyű a gyógyítás a baj elején, noha nehéz a felismerés, míg idő múltával, ha nem ismerik fel és nem gyógyítják, könnyű lesz a bajt megállapítani, de sokkal nehezebb az egészséget helyreállítani.”

N. Machiavelli: *A fejedelem*, in: *Machiavelli művei*. Európa Könyvkiadó, Bp., 1978. 14.

Katolikus felfogások a munkáról

KISS GABRIELLA

1946-ban született,
Nyíregyházán
érettségizett. A KLTE
magyar-népművelés és
az ELTE filozófia szakát
végezte, jelenleg a
KLTE Szociológia
Tanszékének
munkatársa.
Tudományos
munkássága a katolikus
vallásos
munkainterpretációk
kutatására irányul.

G. Friedmann: *Quà va le travail humain?*
Gallimard, Paris, 1950

„Merre tart az emberi munka?” — tette fel korunk kérdését G. Friedmann a „történelmet megalapozó” egyik alapszavunk jövőjét kutatva, mert vannak olyan társadalmi kategóriák, amelyeknek értelmezése nélkülözhetetlen a társadalom működtetése szempontjából. Így lesz különlegesen érdekes a mai katolikus munkafelfogás.

Napjainkban — a modernitás racionalizmusának kritikája idején — egyre gyakrabban fogalmazódik meg a munkának, a modernitás alapszavának értelmezésekor az etika követelményeinek érvényesítése, mert „a mai kulturális helyzet (ellentétben a múlttal) immár nem elsősorban a tudat ügye, hanem a korábbiakhoz képest sokkal erősebb szerephez jut benne a lelkiismeret témája” — írja W. Dupré katolikus teológus.

A vallások mindig tartalmaznak munkára vonatkozó nézeteket, amelyek az egyházak szociális tanításának is alapjait képezik. A vallásos munkaethosz protestáns hagyománya — főleg Max Weber munkássága nyomán — közzismert, de kevésbé ismert a katolikus felfogás. Sok elemzés megelégszik a katolikus és protestáns megközelítés nagyvonalú összevetésével, amelynek eredménye egy somnás, elmarasztaló ítélet: a „pogány” ókori felfogással szemben pozitív, a protestantizmussal összevetve negatív értékelés. Többen viszont úgy vélekednek, hogy a kemény munka szellemi értéke nem

kálvinista eredetű, hanem korábbi zsidó-keresztény gyökerekre megy vissza.

Napjainkban a katolikus munkafelfogásnak nemcsak teológiai kidolgozása növekszik, de a munka egyre pozitívabb értékelése figyelhető meg. Ennek ellenére mind a mai napig tartja magát a köztudatban (a tudományosban is) az a nézet, hogy a katolicizmus megvetette a munkát, és értelmezésének módosulásai is kevés figyelmet kapnak.

A katolicizmus munkafelfogása rendelkezik olyan állandó jegyekkel, amelyek hol halványabban, hol erőteljesebben nyilvánulnak meg történetében: ezek a tanítás „belső magvát” jelentik, a katolicizmus lényegéből fakadnak, és egymással is szorosan összekapcsolódnak. A katolikus munkafelfogás alapvető jegyei a munkafogalom értelmezésének következő sajátosságaiban mutatkoznak meg:

- a bűnhöz való kötődésben (büntető, vezeklő, megváltó jellegében);

- transzcendens irányultságában;

- spirituális és erkölcsi szempontjának elsődlegességében;

- objektív és szubjektív oldalának elkülönítésében, a szubjektív oldal elsődlegességében;

- személyes és közösségi vonásai egyidejű és egymásra vonatkoztatott figyelembevételében.

A katolikus munkateológia végül is a munka „elsődleges jelentését”, spirituális lényegét akarja a maga teljességében és szakrális jellegében feltárni, túllépve a munka mindennapi vagy szak tudományos (pl. szociológiai, közgazdasági stb.) értelmezésén. E jegyek nem engedik, hogy a munkát lebecsüljék vagy túlértékeljék, így a „munka vallásának”, az ember „homo faber”-ré való leszűkítésének, az ökonomizmus szemléletének kritikai bázisát szolgáltatják.

Korunk megújuló teológiai munkainterektációit a század problémáinak megértésére való törekvés, a modern élet tapasztalatainak való megfelelés igénye formálta. A keresztény hagyományból különböző irányzatok fejlődtek ki, amelyek részben a „szent források” bizonyos aspektusainak hangsúlyozásából, részben a konkrét szerzői állásfoglalásokból adódnak. A 20. századi munkateológiákat a következőképpen osztályozhatjuk:

- tradicionális (metafizikai): ide tartozik főleg a század elején a legtöbb teológus munkája;

- megújuló egyházas (ezt a II. Vatikáni zsinat felfogása képviseli);

- perszonalista (E. Mounier, J. Lacroix);

- evolucionista (Teilhard de Chardin);

- racionalista (M.-D. Chenu).

A katolikus munkafelfogás új vonása az antropológiai és a perszonalista beállítottságok felerősödése, amelyek a hagyományos katolikus felfogásban kevésbé határozottan voltak jelen, és a 20.

W. Dupré:

*Megjegyzések a vallás
és az üzleti etika*

*kulturális
összefüggéseiről.*

Magyar Filozófiai

Szemle, 1989. 1. 130.

M. Weber: *A protestáns
etika és a kapitalizmus*

szelleme. Gondolat,

Budapest.

A. Hauser: *A művészet
és az irodalom*

társadalomtörténete

I. Gondolat, Budapest,

1980.

Munkateológia

Vö. a szerző *Vallási
üzenet a munkáról. II.*

János Pál pápa

Laborem exercens

kezdetű enciklikájának

mint a XX. századi

munkateológia

reprezentáns

dokumentumának

szociológiai elemzése

című disszertációját.

KLTE, Debrecen.

A munka büntető jellege

M. Scheler: *Arbeit und Ethik*, Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik. Leipzig., 1899.

R.P. Benoit: *Y-a-t-il une théologie du travail?* Lumière et Vie, *Reflexions sur le travail*. 1955. 20.

A munka transzcendens-eszkatológikus jellege

századi, még inkább a zsinat utáni katolikus gondolkodás vezető áramlataivá váltak.

A keresztények a munka *büntető jellegét* az eredeti bűnre vezetik vissza. Ez a Biblián alapuló értelmezés az egyházi felfogásban a legrégebb és sokáig a kitüntetett helyet élvező specifikum. Számos szerző a katolikus látásmód legsajátosabb jegyét látja benne. Ezen aspektus, bár sok kritika érte — mondja M. Scheler —, mégis lényegbevágó és elhanyagolhatatlan a helyes munkaértelmezés szempontjából. A büntetés a munkában mindig meglévő kényszer, fáradság és gyötrelme, amely azonban jelentősen csökkenthető szabad, értelmes munkával. A legújabb értelmezések szerint nem maga a munka a büntetés, hanem a szenvedés, amely kísérője.

A szenvedés két síkon jelenik meg: egyrészt a munka kényszerjellegűvé, szolgálattá válik, hiszen az ősbűn lényege éppen az, hogy az ember önmaga ura akart lenni. A munka az ember „narcisztikus büszkeségéért” (M. Scheler) kirótt büntető jelleggel rendelkezik. Így az Istennek szóló eredeti „jókedvű engedelmeskedés” fáradságos kényszerre, mindennapi kenyérkeresetté válik. Másrészt a büntetés jelleghez kapcsolódik a munkának Krisztus általi megváltása. Krisztus „áldozata” megerősíti a munka „megváltó értékét”, de ebben a „megváltásban” nem a szenvedéstől való megszabadulás rejlik, hanem a szenvedés elfogadása. A büntetés alázatos, méltóságteljes elviselésének igazi értékét nem az önmagáért való mártíromság és aszketizmus adja, hanem üdv történeti vonatkozása, eszközértéke.

A munkának szinte a 20. századig elsősorban e fájdalmas, vészkezlő, „áldozati ajándék” jellegét hangsúlyozták. A munka az emberben inkább a természetnek való kiszolgáltatottság érzetét, mintsem a rajta való uralom képzetét keltette. Csak a 19. századi gyors és mélyreható változások indították a katolikus gondolkodást az „emberi uralom” mélyebb vizsgálatára, optimistább értelmezésére. Ugyanakkor az „uralom korlátlanságából” fakadó problémák, a század brutális tényei újra felerősítették a munka negatív aspektusait, az emberi kiszolgáltatottság érzését és tudatát. A modern technikának nem sikerült igazán a munkából fakadó szenvedés súlyán könnyíteni, sőt újabb és nagyobb, az egész emberiséget fenyegető veszélyek és szenvedések leselkednek rá. Így a munka fejlődéstörténete fenntartotta és időnként felerősítette a munkának a bűnhöz, a szenvedéshez tapadó negatív jellegét.

A katolikus vallás legalapvetőbb és legáltalánosabb jegye, hogy a földi történelem — amelynek kezdete és vége van — beépül az egyetemes üdv történetbe, amely megadja „minden civilizációs cselekvés végső értelmét és alapvető szabályát”. A katolikus munkafelfogás az emberi törekvéseknek a természetfölöttire való irányultságában (és irányításában) teljesedik ki, amely nem egyéb, mint „az isteni személyiség és az Isten országa felé való törekvés”. Csak e végpontra visszatekintve nyer értelmet az emberi munka.

Az evilági munkát keresztény szellemmel megtölteni nem más, mint a világban érvényre juttatni Isten akaratát, és a földi alkotást az isteni törvénynek és szándéknak alávetni: „... az eszkatológikus távlat ... beteljesíti és nem kiüresíti a földi távlatot” (M.-D. Chenu).

Ez a szemlélet a kora kereszténység eszkatológikus, messianisztikus törekvéseitől kezdve napjainkig jelen van. Az emberi tevékenység minden területen — mondja Teilhard de Chardin — „szerves és szükségképpen” függő viszonyban áll tevékenysége végpontjával, amely hatást gyakorol rá. A munkában kifejezésre jut az ember Isten iránti szeretete, elhivatottsága, hite, kötelessége, a végső cél felé törekvése, a jelen állandó transzcendentálása. A világban való munkálkodás arra irányul, hogy a világot célhoz vezesse. A transzcendens cél a személy és a világ vonatkozásában egyaránt megjelenik.

V. de Couesnongle:
Signification chrétien du travail, Economie et Humanisme, 1960. 128.

A munkának transzcendens és eszkatológikus jellege, értéke összefonódik, s ez a vallásos munkafelfogás legsajátosabb jegyeit adja. A munka nem öncél és nem önérték a katolikus felfogásban, részben oka által, részben célja által.

Milyen a viszony az ember evilági tevékenysége és annak eszkatológikus „nyitottsága” között? Válaszért a *Gaudium et spes*hez fordulhatunk: „Igen, elhangzott a figyelmeztetés, hogy mi haszna van belőle az embernek, ha megszerzi akár az egész világot is, de önmagát elveszíti. Az új föld várásának mégsem szabad csökkenenie, hanem inkább fokoznia kell a szorgoskodást, hogy szebb legyen a föld, hiszen itt van növekedőben az új emberi család közössége..., amely némiképp már sejteti az eljövendő világ körvonalait. Ezek szerint a földi haladást gondosan meg kell ugyan különböztetnünk Krisztus országának növekedésétől, ez a haladás mégis sokat jelent Isten országa szempontjából, amennyiben hozzájárulhat a társadalom külön rendjének megalkotásához.”

**A munka
spirituális-etikai jellege**

A teológia feladata a munka spirituális lényegének, a kinyilatkoztatásban adott értelmének, üdv történeti jelentésének feltárása, amelyből a munka morális értelme következik. Nem más ez, mint a munkatevékenység jelentéssel való felruházásának megfejtése, értelemmel való telítettségének felfedezése. Ennek az értelemnek a tartalmát az adja, amivel a munka „Isten szemében bír”, forrása a kinyilatkoztatás, célja a munkának a „mindenség művébe” illesztése. A munka spiritualitása tehát részben a munka általános szellemi lényegének, vallási jelentésének feltárása, részben a konkrét viszonyok között tevékenykedő ember munkája értelmének felfedése.

A teológia sajátos nézőpontjában a munkaproblematika végeredményben etikai-vallási kérdés: „Ugyanis kétségtelen, hogy az emberi munkának etikai értéke van, amely minden közvetítő nélkül a legszorosabban ahhoz kötődik, hogy aki a munkát végzi, személy: szabad, öntudatos, azaz önmaga fölül határozni képes lény.” (*Laborem exerans* 24) A munka erkölcsi vonatkozásban szá-

**A munka
szubjektív-objektív
jellege**

F. Landmasser: *Das Problem der Arbeit in der Weltanschauungen des Liberalismus, Socialismus und Christentums*, Soziale Revue, 1923. 7—9. 151.

M.-D. Chenu: *Pour une théologie du travail*. Seuil, Paris, 1955

**A munka személyes-
közösségi jellege**

F. Landmasser: U.o.
151.

mos erény és képesség gyakorlásának helye (türelem, alázat, felebaráti szeretet és szolidaritás stb.).

A katolikus felfogás szerves része a munka szubjektív és objektív jellegének megkülönböztetése és a szubjektív szempont elsődlegességének kiemelése. A munka szubjektív oldala egyes értelmezésekben szinte teljes opposícióban jelenik meg a munka objektív mozzanatával: „a munkavégzés (a termék sorsától független) Isten által elrendelt kötelesség, célja a munkálkodó ember lelki üdvének és a világ üdvözülésének szolgálata”, vagy „dinamikusabb” megfogalmazásban az eszkatológikus távlat a személy és a „művek” beteljesülését is hordozza, ahol nem kerül ellentétbe a munka objektív és szubjektív oldala, spirituális és gyakorlati lényege.

Az emberi tevékenység szubjektív értelemben vett munkává a cselekvő szándéka révén válik, de szubjektív értelme a természetjogon is alapszik. Szubjektív oldalának hangsúlyozása — az antropológiai, a perszonalista szemlélet megerősödésével párhuzamosan — összefügg a katolikus egyház szerepének módosulásával, az egyház államegyházi szerepének háttérbe szorulásával, a célra irányuló gazdasági gondolkodás térnyerésével, a személyt fenyegető veszélyek növekedésével, amikor az egyház egyre inkább kulturális-szellemi értékek közvetítője, a köz- és magánérkölcсs védelmezője lesz. A munka szubjektív értelme az emberi személyre való vonatkozásokat emeli ki. A munka méltósága a munkát végző ember személyi méltóságának függvénye, a munka alanyi természetében nyilvánul meg (LE 24), ugyanis elsősorban az „istenképmás jelleg” és az ember „természet fölötti uralma” hordozza, amelyet a munka objektív (tárgyi) jellegének nem szabad sértenie. „... az alap, amelyen a munka értékét mérni kell, nem magának a munkának milyensége, hanem a személy, aki dolgozik. A munka méltóságának forrásait tehát elsősorban nem objektív, hanem szubjektív tényezőjében kell keresnünk.” (LE 26)

A katolikus felfogás sajátossága nem a munka negativitásának állítása, hanem elsősorban korlátlan önértékként való elismerésének tagadása: „A katolikus munkatan az értékek helyes sorrendjéből kiindulva, amely az élet értékeit, a szellemi az erkölcsi és a vallási értékeket a használati értékek fölé helyezi, elítéli a munkát mint öncélt, a munka sokkal inkább az emberi személyiség szolgálatában áll. Az ember tehát alanya és célja a munkának, soha nem degradálódhat tárggyá, mechanikus eszközzé. A munkának az emberi célkitűzést kell szolgálnia, ez az egyének egyre nagyobb tökéletesedését, személyiséggé való kiteljesedését, növekvő érését jelenti. Ugyanakkor a munka a közösség szolgálatában is áll. Minthogy minden egyes ember egyszersmind és eredendően rendelkezik Én-tudattal és Mi-tudattal, így kezdettől fogva vannak kötelezettségei mind önmagával, mind pedig a közösségével szemben.”

A munkának szociálisan kötelező érvényű vonatkozásai is vannak tehát, a munka egyben társadalmi-közösségi kötelesség. A munka közösséget érintő kapcsolata kettős viszonyrendszert takar: A munka közösségi és személyi szerepe a munka minőségét adja, ugyanakkor a közösségek (család, társadalom, nemzet) is a munkán alapulnak. Különösen ki kell emelni a családot mint olyan közösséget, „melyet a munka segítségével lehet megalapozni, s ugyanakkor minden egyes ember számára a család jelenti a munka első iskoláját.” (LE) Az ember egy társadalom, egy nemzet tagjaként a „közjót” akarja gyarapítani, ezért tevékenységének összhangban kell lennie az emberiség valódi érdekeivel. Az Isten képmására teremtett ember egyéni és közösségi munkálkodása megegyezik Isten szándékával (*Gaudium et spes* 34). A „krisztusi üzenet” nem vonja el az embereket a világ építésétől, nem teszi közönyössé sorstársaik iránt, épp ellenkezőleg, még szigorúbban kötelezi őket, hogy embertársaik és a világ javára munkálkodjanak.

A munka antropológiai jellege

A munka antropológiai megközelítésének alapja a biblikus teológia, konkrétan a teremtés teológiája, amely a munkát az „emberi lényeghez” köti: „Semmi sem csorbítja azt az igazságot, mely szerint maga a munka az út, mellyel az ember megvalósíthatja különleges uralmát a látható világ fölött ‘uralma alá hajtván’ a földet... a sokféle fáradság ellenére talán éppen miatta — a munka az ember kincse... ámbár az a sajátossága, hogy ‘nehezen megszerezhető jó’ (bonum arduum), miként Szent Tamás mondja, nem akadályozza meg azt, hogy az embernek java legyen. És nem csupán ‘hasznos’ vagy ‘élvezhető’, hanem ‘méltó java’, azaz összhangban áll az ember méltóságával, amely a munkában fejeződik ki és gyarapszik. Ha tehát valaki a munka etikai jelentését pontosan le akarja írni, annak elsősorban erre kell figyelemmel lennie. A munka az embernek azért java, mert általa az ember nem csupán a természetet változtatja meg úgy, hogy saját szükségleteihez alakítja, hanem önmagát is, mint embert tökéletesíti, sőt bizonyos módon ‘emberibbé’ válik.” (LE 37-39)

A munka antropológiai szemlélete legeggyetemesebb, legmélyebb horizontját, az egész ember érintettségét tárja fel: „... a munka magán viseli az ember és az emberiség jegyét, aki személyek közösségében dolgozik. Ez a jel nyilvánítja ki, hogy milyen is a munka lényege, s bizonyos értelemben meg is határozza a munka természetét.” (LE 1) A munka szerepe így túlnyúlik a gazdaság intézményrendszerén. A munka gazdasági leszűkítése egyaránt degradálja a munkát és a munkavégző embert. Az ember és a munka kapcsolatában a munka van az emberért és nem fordítva — hangsúlyozza II. János Pál pápa a *Laborem exercens* kezdetű enciklikájában: a munka elsőbbséget élvez a tőkével szemben. Már magából az antropológiai megközelítésből is következik a munka megnövekedett értéke, rangja és pozitivitása, illetőleg

ilyen jegyeket tulajdonítva neki válik a munka az ember megkülönböztető jegyév. E megközelítés nem problémátlan, mert a munka túlértékelésének veszélyét hordozza. Ez az értelmezés a munkát mint az ember elsődleges létkategóriáját szemléli, amennyiben speciálisan az emberhez tartozónak tekinti, amely nem terjed ki az élővilág más szférájára, és kötődik egyik vagy másik kultúrfokhoz.

A munka az ember létállapotbeli szükséglete, kötelessége és küldetése, de egyben „méltóságának” kifejeződése:

- a munkát végezve kell az embernek gondoskodnia szükségleteiről, ezzel kell megszereznie mindennapi kenyerét az eredeti bűn következtében;

- az Isten képére és hasonlóságára teremtett ember (Ter 1. 26) azt az isteni parancsot kapta, hogy hajtsa uralma alá a Földet (Ter. 1.28);

- a munka az emberi kultúra fejlődésének elősegítője;

- de legfőképpen az erkölcsi élet kibontakoztatója;

- a személy fejlődésének lehetősége;

- egyszóval az ember „differencia specifikája”.

Tartalmilag az antropológiai megközelítés a következő problémákat veti fel, amelyek az ember és Isten kapcsolatának szinte valamennyi lényeges oldalát érintik:

1. Miként értelmezhető a munka mint az ember antropológiai jegye:

- a munka és a teremtés kapcsolata,

- a munka mint „a Föld feletti uralom” eszköze,

- a munka és a bűn kapcsolata.

2. Miként értelmezhető az emberi munka mint az isteni tevékenység folytatása, részese, az embernek a krisztusi „megváltó tevékenységben” való részvétele.

Az antropológiai megközelítés két vezérmotívuma a teremtés-metafora (amely inkább a Föld őrzésére és művelésére helyezi a hangsúlyt, a Teremtő munkájába való bekapcsolódásra) és az emberi uralom földi megvalósításának isteni parancsa, amely civilizációs válságunk esetében óvatos magyarázatot kíván. Az emberi uralomból származó antropológiai optimizmust megtöri, megtörheti a munkának az ősi bűnnel, büntetéssel, szenvedéssel való kapcsolata; a harmadik bibliai modell, amely ma átértékelődik és háttérbe szorul, hogy elsőbbséget adjon a munkának „a Teremtő művében való részesedés”-ként történő értelmezésnek, amely — a szenvedés révén — kapcsolódik a „megváltó munkához” is. A munkát kísérő szenvedés lehetőségként jelenik meg a Teremtő munkálkodásában, a „krisztusi megváltó munkában” való részvételre. A munka vallási megszentelése itt éri el csúcspontját, a megváltás metaforájának misztikussága, spirituális és erkölcsi dimenziójának vallási mélysége, rangja által. Ez az újólág előtérbe kerülő szemlélet sokakat meghökkent, és a munka mérhetetlen túlbecsülését fedezik fel benne, amely idegen az autentikus katolikus felfogástól.

Pilinszky János költészete

Kerekasztal-beszélgetés

Kulcsár Szabó Ernő

— Amikor Pilinszky János költészetéről beszélgetünk, akkor először azt az összefüggést kell tisztáznunk, hogy olyan lírai beszédmódról, világképről, mentalitásról és alapszabályokról van szó, amely nagyon sok tekintetben különbözik a magyar lírában hagyományosan vallomásosnak, közvetlen élménykifejezőnek mondott vonulattól, attól, amelyet általában — mint forrással — Petőfivel szoktunk a modern magyar irodalom kezdeteként jellemezni, és talán egészen Illyésig, Nagy Lászlóig, Juhász Ferencig világosan követhető az útja. Pilinszky költészetében bizonyára van vallomásszerűség, van személyes önkifejezés, de ez a beszédmód első pillantásra látszik, másféle: hermetikusabb, személyességében is valamelyest személytelenebb.

Egyébként a világirodalomban létezik olyan vonulat, amely azt mutatja, hogy a kortárs világlírárt egy nagyon karakteres hermetikus beszédmód jellemzi, amely ugyan majd a 70-es években átalakul, de Pilinszky pályakezdése idején és pályájának első szakaszán olyan életművek erősítik, mint a kései Benn, Celan lírája, Lowell, Plath, Bachmann. Ezzel kétségtelenül együtt halad Pilinszky lírája. Föltehető a kérdés, hogy a magyar irodalom ekkor azonos hullámhosszon van-e a világlíra vezető legjellemzőbb irányjaival?

Lator László

— Én szívesen elfogadok különféle költői szemléletmódokat, kifejezőmódokat, formákat, de nem gondolom, hogy ezek bármiféle értékkülönbséget fejezhetnek ki önmagukban. Az általad említett névsor bizonyos mértékig csalóka, mert kiválogattad a világ költészetéből azokat a lírikusokat, akiket általában objektív tárgyias költőknek szokás nevezni. Nem okvetlenül szükséges, hogy a nemzeti lírák szinkronban legyenek egymással. Az objektív líra pedig, amely kifejezés Pilinszkyvel kapcsolatban helyénvaló, nem Pilinszkyvel, hanem legalábbis Babits Mihállyal kezdődik. Nemes Nagy Ágnes ezt meglehetősen meggyőzően kifejtette, tudtommal magát a kifejezést is Babits használta először, hacsak nem Arany Jánosra gondolunk, de azt is mondhatnám, hogy nincs objektívabb költő a 20. század világirodalmában, mint mondjuk Füst Milán, aki látszólag bármennyire is személyes, egy-egy mozdulatában, bármilyen szevedélyesen is ágál egy maga teremtette furcsa bizarr szín-

padon, azért mégiscsak igazi objektív költő. Ha megpróbálnék ellenpéldákat felhozni, az ellentábor névsora éppoly hosszú lehetne. Említetted Lowell nevét. Ugyanez a Lowell egyszer csak felhagyott az objektív költészettel, éppen akkor, amikor nálunk divatba jött, és visszatért a legönéletrajzibb, a legföldhözragadtabbban személyes költészethez. És nem írt rosszabb műveket, mint korábbi hermetikus korszakában! Ezzel csak azt akarom hangsúlyozni, hogy a világirodalom nem egységes, és nem okvetlenül az objektív költészet volt vagy lesz a korszerű egy bizonyos pillanatban.

Kulcsár Szabó Ernő

— Csupán megpróbáltam Pilinszky poétikájához hasonló versvilágokra utalni, s feltettem a kérdést, vajon együtt tárgyalható-e velük.

Jelenits István

— Amikor erről van szó, sokszor eszembe jut az a Rilke-idézet, amit Pilinszky gyakran emlegetett: „fájdalmas, hogy a tényektől nem lehet látni a valóságot”. Azt hiszem, hogy amikor a vallomásságot szembeállítjuk az objektív lírával — már Babits költészete is erre vall —, a tévedés veszélye fenyeget minket, mert vallomásság az objektív líra is a javából! Az viszont igaz, hogy a magyar költészetben kialakult egy olyan helyzet, amikor a tényekre irányuló önéletrajziság veszélyeztetett egy mélyebb, vallomásos magatartást, és azt hiszem, hogy Pilinszky éppen ezt a kísértést vagy ezt a lehetőséget tolta félre — magára nézve ezt kísértésnek érezhette volna —, és egy mélyebb vallomásság igényével fordult ahhoz az örökséghez, amelyet elsősorban Babitstól vett át. Nagyon érdekes egyébként az, hogy Rónay György költészete tíz évvel korábban — és nem annyira Babitshoz, mint inkább Aranyhoz kapcsolódva —, szintén ennek az objektív lírának egy modern változatát adta. Pilinszky költészetében pedig a Babitscsal való kapcsolatok kifejezettebbek vagy elevebbek, és talán még megrendítőbb ez az áttörés, amelyik az önéletrajziságot félretolja. Mindazonáltal nem hiszem, hogy megtagadná a vallomásságot.

Kulcsár Szabó Ernő

— A magyar költészetnek e szakaszában az egyik legszomorúbb és legtanulságosabb paradoxon valószínűleg az, hogy a *Harmadnapon* című kötet, amelyet azt hiszem túlzás nélkül az egész 20. századi magyar irodalom egyik csúcsteljesítményének nevezhetünk, olyan korszakban született, amikor Pilinszky művei lényegében nem jutottak el a nyilvánossághoz. A kötet 1959-ben jelent meg, tehát a magyar irodalmi élet akkor jut egy olyan költészeti nyelvhez, amely lényegében készen állt a 40-es évek vége óta. Nyilvánvaló, hogy Pilinszky költészete már a *Harmadnapon* világa előtt is jelentős értékekkel bírt. Az első korszakot általában a *Trapéz és körül* verseihez szokás kötni. E verscsoportnak a poétikai világa ugyan nagyon sokban előkészíti a *Harmadnapon* verseit, sőt jelen is van azokban, de azért mások a vonatkozási pontjai: a transzcendens magárahagyottság tapasztalatával, a háborús szorongás élményével kapcsolódik össze. Ennek ellenére nem következett be törés a

Trapéz és korlát, illetve a *Harmadnapon* világa között: inkább kiteljesíti, gazdagabbá teszi ezeket.

Szirák Péter

— Pilinszky János kész költő volt már, amikor a *Trapéz és korlát* 1946-ban megjelent. Saját vallomása szerint 1935-ben kezdett verset írni, és 1938-ban már publikált. 1942–43-ra már folyamatosan jelentek meg azok az első nagy versei, amelyek majd a *Trapéz és korlát*-ban kaptak helyet. Pilinszky költészete feltehetően leginkább Babitséhoz kapcsolódott, és mellette sok mindenben a kései József Attilához is. Ez a hatás nyilvánvaló, és nem pusztán a képalkotás vonatkozásában: elsősorban a kései József Attilára jellemző leegyszerűsített, kevés elemmel dolgozó, egyszólamú nyelv használatával lehetne ezt jellemezni. A másik nagy hagyomány, amelyet Pilinszky folytat költészetében az a babitsi hagyomány. Azzal a lényeges különbséggel, hogy a babitsi esztéta metafizikának az a jegye, hogy a versben újrateremthető az egész, az egység, Pilinszky költészetéből — érzésem szerint — kezdettől fogva hiányzik.

Kulcsár Szabó Ernő

— Akkor jutunk közelebb e versvilág jellemzéséhez, ha megpróbáljuk meghatározni vagy értelmezni azokat az uralkodó fogalmakat, amelyek meghatározzák a *Harmadnapon*-t. Ha a magatartást nézzük, akkor elsőként egy paradox fogalom jut eszembe, amelyet Németh G. Béla egyik tanulmánya tett ismertté: eszerint keresztény agnosztikus magatartásról van szó. Ugyanakkor a versbeszédről, tehát a versbeli megoldások technikai oldaláról Kenyeres Zoltánnak vált nevezetessé az a kifejezése, mely szerint itt az elvont tárgyiasság sajátos költészeti formációjáról beszélhetünk. Hogyan tudjuk ezt a két, azt hiszem ma már közmegegyezés övezte vezérfogalmat egymáshoz hangolni, vagy szükséges-e ennél hitelesebb módon jellemezni ezt a költészeti világot?

Kenyeres Zoltán

— Ha Pilinszky versbeszédmódjáról, stílusáról szólva az elvont tárgyiasságot említjük, ez természetesen nem jelentheti azt, hogy vizsgálatunk közben figyelmen kívül hagyhatjuk a versalkotás mögött munkáló élménykört. A szellemtörténet élmény-fogalma manapság ásatagnak hangzik, pedig élmények mindig közrejátszanak a művek létrejöttékor, ha nem is közvetlenül, de közvetve, esetleg többszörös áttétellel. Pilinszky első versalakító élményköre az ember magányosságának, magára maradottságának, kivetettségének egzisztencialista fogalmakkal körülírható létezés-élménye volt. Eppen ennek révén rokonítható József Attilával. Életrajzi önvallomásaiból tudjuk, hogy volt egy rövid hitetlenségi periódus az életében: érettségije környékén. Akkoriban írta első verseit. Érdekes megfigyelnünk azokban, hogy ezek a vallási élmény híján lévő versek is — metaforáikat, képi szerkezeteiket tekintve — mennyire „celesztálisak”. Levy-Strauss egyik jól ismert fogalmát szeretném kölcsönvenni. Ő írt a mítoszokkal kapcsolatban chtonikus jellegéről: a föld képzetkörén alapuló nyelvi szerkezetekről. Úgy vélem, ha van chtonikus képvilág, akkor van celesztális képvilág is. Ez pedig az ég és a levegő képzetkörét állítja középpontba. Illyés Gyula nyilvánvaló-

an chtonikus költő volt: első kötetének, a *Nehéz földnek* címadásától kezdve végigkísérhető egész költői pályáján. József Attila ellenben celesztiális költő volt. Nála az ég és a levegő képzetén alapuló képek vannak többségben. A nyelv lélektanának furcsaságai közé tartozik, hogy az éjszakát anyagtalanebbnek, légiesebbnek érezzük a nappalnál. Az éjszaka celesztiális, ahogy celesztiális az eget visszatükröző víz is. Pilinszky képvilága kezdettől ugyancsak égi, celesztiális jellegű. Korai verseinek József Attila-i vonásai abból a hasonlóságból erednek, hogy az egzisztencialista értelemben vett létbevetettség élményét ő is egy alapvetően celesztiális jellegű képrendszerrel fejezte ki.

Aztán hamarosan elkövetkezett a második nagy élmény, a háború. A borzalom és rettenet élménye, a szenvedő ember élménye. Ez formálta tovább nyelvét és képvilágát, s ez hozta vissza a hitet és a keresztény magatartást verseibe. A hitbeliségnek általában három stádiuma van. Az első a naiv, gyermeki hit. Talán ez a legszebb, mert csupa mosolygás. Minden problémátlanak látszik: a hit letörli a gondokat. Sokan felnőttéjük idején is képesek ezt megőrizni. Másoknál azonban elkövetkezik a hit következő stádiuma: ez kérdező, kételkedő, gyötrelmes állapot. A vívódó, önmagát felelőssé tevő és felelősségre vonó lélek szólal itt meg, aki állandó perben áll a történelmi-társadalmi világ hívságaival, hamisságaival s gonoszágaival. Aztán elkövetkezik a harmadik stádium, amikor a másodikban felmerült gondok már nem gondok többé. Ez a stádium azonban néma. Erről nem lehet beszélni, ez a csend stádiuma. Azt hiszem, hogy az 1946-os *Trapéz és korlát* az első és második stádium határmezsgyéjén született, az 1959-es *Harmadnapon* pedig a második és harmadik között. S attól kezdve költészete meg is maradt ezen a köztes téren: fogalmazásának dísztelenségét, csodás tömörségét s híres csöndjeit is ez magyarázza.

Jelenits István

— Szeretnék visszatérni József Attila és Pilinszky költészetének párhuzamára, mert Pilinszky lírájának élményszerűsége a képeiben is megmutatkozik. Ugyanakkor az egzisztenciális tapasztalat mögött tényleges élmény húzódik meg: gondolok itt a vergődő halakra, vagy például a kertre, ami számára kedves környezet akkor is, ha abból csak egy nyugágy vagy egy rózsatő villan meg, és nem határolható be pontosan, hol található ez a kert. Mindazonáltal az evilághoz kapcsolódó élményei rendkívül erősek, elevenek, drámai módon jelennek meg, gondoljunk csak a francia fogolyról szóló versére. Mindezt a tapasztalatot azonban másként eleveníti meg, mint elődei. Ez a fajta költői magatartás valóban sok mindenben emlékeztet a kései József Attilára, csakhogy József Attila kései verseiben szemlélődő magatartás jut érvényre: mintegy már kívül áll e világon, és rálát tényeire. Pilinszky ezzel szemben belül van, amint a *Halak a hálóban* című vers kezdete is bizonyítja: Nem azt mondja, hogy látom a hálót, amely a halakat közrefogja, hanem

„csillaghálóban hanyódunk”, mi, „Partravont halak”, és később is belülről átélt azonosulás kapcsolja őt a valóság darabjaihoz.

Érdekes háborús költészetét Radnótiéval összevetni, és felhívni a figyelmet a különbségekre. Radnóti a háborút, amelynek áldozatul esett, történelmi katasztrófafaként élte át. Félelemmel vegyes reménységgel gondolt arra, hogy talán ez a katasztrófa egyszer véget ér, és bár kérdés, hogy személy szerint túléli-e, de a világ és az emberiség talán túléli, és tanul belőle. Pilinszky azonban többször megírta, hogy bizonyos értelemben hálás azért az iszonyatért, amelybe belemártotta a háború, és azt mondja, ezáltal ledőltek azok a színfalak, amelyek eddig a világ rettenetét eltakarták, s nyilvánvalóvá vált a valóság. Ezt a feltárt iszonyatot nem történelmi, hanem metafizikai tanulságaiért ábrázolja.

Kulcsár Szabó Ernő

— Ha a *Francia fogoly* szakaszait felidézzük, a folytonosság ellenére is látnunk kell, hogy akármennyire is absztrakt volt a 40-es években Pilinszky költészete, az 50-es évekbeli bonyolultabb. A költői alapmagatartás, helyesebben szólva a versben beszélő lírai alany helyzete sokkal összetettebb, sokkal komplikáltabb, sokkal több tényező nyomása vagy antinomikus szembenállása alatt formálódik. Milyen faktorok, miféle tényezők hatottak erre a magatartásra?

Lator László

— Fogas kérdés, amit távolabbról kísérlek megvilágítani. A fiatal Pilinszky költészetének jellegzetessége, technikai szempontból, a rendkívüli feszültség. Első verseiben rövid, szokatlanul tiszta jambikus egységek találhatók, egy sor, egy szintagma vagy egy mondat. Minden sor lezárt, és e szűk keretek közé szorított versben rendkívül nagy feszültség uralkodik. Akkor Pilinszky még nem volt képes arra, amire később, a negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején. Első versei folyamatos, bár hézagos közlés megnyilvánulási formái.

Ez a fajta zárt nyelv, zárt megformálás a későbbiekben átalakul, egyetlen szóval, mondattal indít, aztán nekilódul és hosszan kanyarog. Ez a fajta egyszerre tárgyias és egyszerre szenvedélyesen személyes kifejezésmód, amelynek a legszebb példája természetesen az *Apokrif*. Ebben a versben nemcsak egy apokaliptikus jelenést ír le a költő („*Feljött a nap. Vesszőnyi fák sötéten, /a haragos ég infravörösében.*”), hanem azt is, hogy „*Csak most az egyszer szólhatnék veled*”. Szóval olyanfajta akár metafizikai, akár emberre, embertársra irányuló szomjúság jellemzi, amely a testi érzetek követelő erejével hat: „*Ma is hallom a lázas kortyokat*”. Vagyis Pilinszky költészetének számomra legfontosabb tulajdonsága ez az izzás, amely azonban a kezdeti versekhez képest 1948-49-től megváltozott, más eszközök által valósul meg.

Kulcsár Szabó Ernő

— Köszönöm Lator Lászlónak, hogy ezt a szempontot szóba hozta. Az irodalomértelmezők ugyanis gyakran beleesnek abba a hibába, hogy a versvilágokat a jelentésmenten próbálják elkülöníteni egymástól. Nyilvánvaló, hogy az irodalom éppen az a sajátos közlésmódja vagy közlési lehetősége a nyelvnek, ahol a beszédnek a hogyanja sokkal tanulságosabb, sokkal jelentéstelítet-

tebb annál, mint ami a szemantikai vagy a jelentéstani rétegben bekövetkezik. A *Harmadnapon* versei között az *Apokrif*ban a versmondat sokkal összetettebb, szintaktikai szinten a vers képlete sokkal bonyolultabb, mint a korai Pilinszky-versekben. Hogy ez az újfajta versszerkesztés mennyire nem magányos vállalkozása Pilinszkynek, azt az is mutatja, hogy az európai költészetben 59-ben jelent meg Gotfried Benn-nek nevezetes *Mondatfűzés* című verse. A mondatfűzés kap kiemelt szerepet a költészet-történet azon szakaszában, amikor már a metaforika és a közvetlen összehasonlító tárgyiasság — tehát mind George, mind Rilke öröksége — eljutott egy olyan pontra, ahol változtatni kell rajta.

Európa más területén ugyanezek a költészeti problémák foglalkoztatták az alkotókat. Tehát van valami, ami közösnek mondható a költők előtt álló dilemmák tekintetében.

Hogyha időben továbbhaladunk, megfigyelhető, hogy a hetvenes évek elején Celan halálával az a fajta hermetikus, személytelenítő, nem közvetlenül életrajzi líra mintha meghaladottá válna. Mintha megszakadna a „tanatológiai költészet” folytonossága. A 70-es évek közepétől egyfajta öneljelentéktelenítés, a beszéd visszastilizálása vagy alacsony retorizáltsági szintje jellemzi az európai költészetet, és visszaszorulni látszik a hermetizmusnak ez az emelkedett tragikuma. Ezt a fejleményt nem akarom minősíteni, csak hangsúlyozom, hogy a különféle nemzeti irodalomnak szakértői egybehangzóan állapítják meg ugyanezt saját irodalmukról. Furcsa, hogy Pilinszky költészetében a *Szálkák*tól fogva megint alapvetően megváltozik a versmondat, mintha valamelyest minimalizmus felé közelednék a költészet, mintha köznapibb volna, mintha ez az ünnepélyesség, amely a hermetikát jellemezte, megszűnőfélben volna. Pilinszky esetében ez a változás nyilván belső okokra vezethető vissza.

Szirák Péter

— Az *Apokrif* jól mutatja, hogy Pilinszky versvilága bizonyos korokban inkább a bizánci ikonokra, nem pedig a nyugati plasztikus költészetre hasonlít. Ugyanakkor az *Apokrif* azt a „fojtott dinamikát” is mutatja, amelyről Lator László beszélt. Ebben a versben a kompozíció sokkal összetettebb, mint a korai vagy akár a kései korszakában. Egy helyen azt írja, hogy Dosztojevszkijt azért tartja hívőbb vagy „hitesebb” embernek, mint Camus-t, mert az abszurditás tudatában is vállalja az alázat állapotát, s ezzel a magatartással talán Pilinszky egész életműve is jellemezhető. Kijelentő-megállapító, a sorsot tudomásul vevő nyelvi megfogalmazást fedezhetünk fel korai költészetében, majd az *Apokrif*, a *Harmadnapon* korszakában ezzel az abszurd állapottal szembeni lázadás körvonala sejlik fel. Kései korszakában pedig a *jelénlét* megteremtéséért küzd „a pusztá létezés helyett” (Pilinszky). Kései költészetében igyekszik tudomásul venni a dolgokat, eljutni a teljes alázat állapotába.

Kenyeres Zoltán

— A modern irodalomban van egy bűvös szó: *mégis*. Adynál jelenik meg, s Pilinszky első és második korszakában is jelen van

— éppen azokban a versekben, amelyeket emelkedettnek érzünk. Ezek a modulációk persze az ő költészetében csekélyek, hiszen kezdetről nem romantikus típusú költészet az övé. Csak lefokozott pátoszról beszélhetünk nála, de arról igen. Ilyen lefokozott pátosz van abba, amit az *Ars poetica helyett* című írásában olvashatunk: „(...) magunkra venni a világ képtelenségének súlyát, mintegy beöltözni a lét és tulajdon ellentmondásainak terhébe — minden, csak nem meghátrálás.” A 70-es években aztán ezt a lefokozott pátoszt is vissza akarta vonni, rejtettebbé, észrevétlenebbé akarta változtatni. Akkor következett a *mégis helyett* a *mégse*. Volt is ilyen című verse:

*Hogy a faágak télidőben
sokáig őrzik még a hóesést,
hogy végül, mint egy passióban
minden együtt van, ház meg erdő.
„A lemenő nap szálkamezejében”
hogy egyremegy, ki sétál, egy baka
vagy egy világszép félkegyelmű lány,
mindezt tudtam, és mégse volt elég.*

A magatartás változatlan maradt, csak a lírai kifejezés változott még lefokozottabbá.

Kulcsár Szabó Ernő

— Azért érdekes, amit most mondtál, mert egyértelmű, hogy a hetvenes évektől más versbeszéddel állunk szemben. Csakhogy nagy nézetkülönbség áll fenn a Pilinszky-értelmezők körében a tekintetben, hogy vajon ez a Szálkával kezdődő szakasz mérhető-e a *Harmadnapon* igényével, mértékével, szintjével? Az valóban kérdés, hogy ez a költészet van-e olyan értékes, mint a tragikumot közvetlenül a vers szövegterében megjelenítő költészet.

Jelenits István

— Pilinszky János kései verseiben is megőrzött valamit a régi költészet eszköztárából is, amely elsősorban a mondatban érhető tetten. A jambusok feszessége, a vers kristályos megszerkesztettsége valóban eltűnni látszik. De azért ezek a kései Pilinszky-versek is hallatlanul feszesek, csak a feszességüket a *mondatok röpte* határozza meg. Amit a *Harmadnapon* mondatánáról hallottunk, az szinte változtatás nélkül érvényes a kései Pilinszky-versek mondatára is. A Szálkából csak az *Elég* vagy az *Egyenes labirintus* című verseket idézném, ahol ezek az egymásra ívelő mondatok ugyanolyan elragadtatott módon követik egymást, ahogyan a *Harmadnaponban* — akkor is, amikor a mondatokból már csak szavak maradnak. Ezek a szavak nem a dadogás vagy egy lefokozott költői révület elutasító magatartás szavai, hanem a révület ereje löki őket egymás mellé a szünetekkel együtt.

Kulcsár Szabó Ernő

— A szünetek többnyire a szintaktikai kitölthetőség helyei. A *Végkifejlet* című kötetben találtam olyan alkotást, amelynek a mondatnana nagyon hasonlít az Apokrif mondatánához, holott más

Kenyeres Zoltán

magatartást fejez ki: „Ahogy a semmi kisimítja az agónia átkait, miként a vidék hófúvás után lecsillapul, hazatalál, valahogy úgy alakul, rendeződik fokról fokra ember és isten, pusztulás és születés párbeszéde.” Mondatépítkezése éppúgy átlépi a strófa-, helyesebben a sorhatárokat, ám békülékenyebb, elfogadásra később hangnemű.

— A szakirodalom általában három korszakra bontja Pilinszky költői pályáját. Az elsőbe tartozik a *Trapéz és korlát*, a másodikba a *Harmadnapon*, a harmadikat pedig a *Nagyvárosi ikonok* és a 70-es években írott utolsó versek alkotják. Azt szokták mondani, hogy ezt a harmadik korszakot békülékenyebb, szelídebb, megbocsátóbb hang jellemezte, mint a korábbi kettőt. Én nem vagyok ebben biztos. Olvaszuk csak el az 1974-es *Végkifejlet* kötetből a *Költemény* című verset:

*Nem föld a föld.
nem szám a szám.
Nem betű a betű.
Nem mondat a mondat.*

*Isten az Isten.
Virág a virág.
Daganat a daganat.
Tél a tél.
Gyűjtőtábor a körülhatárolt
bizonytalan formájú terület.*

Ez bizony kemény hang, semmi engedményt nem tesz benne a világnak.

Szirák Péter

— A kései költészetből mind a két értelmezésmód alátámasztására találhatunk példákat, mert mindkét irányultság együtt van jelen, mégpedig szétbogozhatatlanul. A legkésőbbi versek közül a *Tabernákulum* is ezt mutatja: „*Nem jutok el a szentséghez, / örökre hó alatt marad / az a bizonyos tabernákulum, / ami miatt, ami miatt...*” Valamilyen módon emlékeztet ez a kései korszak, emlékeztetésekkkel találkozunk, vagyis ezek a szabdalt, önidézészerű, minimalizált versbeszédet használó darabok mindig emlékeztetnek az ötvenes évekbeli nagyobb kompozíciókra. Hogyha a kései köteteket egyszerre olvassuk, akkor talán észrevehető, hogy ez az emlékezés jelen van azokban, s ez a sajátos „dialógus megemeli a kései korszakot is. Ha azonban egyenként a verseket olvassuk, arra hajlok, hogy a kései korszak versei nem érik el az ötvenes évek költészetének szintjét.

Lator László

— Hadd fogalmazzak gorombábban: azt gondolom, hogy Pilinszky legnagyobb költeményei a *Harmadnapon*ban találhatók. Természetesen a *Szálkától* fogva jelentős költő, mégis azt gondolom, hogy később Pilinszky hozzáidomította költészetét az európai líra köznyelvének egy fogalmibb kifejezésmódjához, egy olyanfajta költészetéhez, amelyikben — bár az idézetek meggyőzőek kései költészetének tömörségéről — számomra mégis valamiképpen fellazult

Jelenits István

A műsor *A magyar
irodalom története
1945-től 1991-ig* című
beszélgetésben
hangzott el a Kossuth
Rádióban. Szerkesztette:
Kunszabó Zoltán.

kései művészete. Számomra az igazi nagy Pilinszky a feszült, bonyolult hangszerelésű versek költője.

— Azt gondolom, hogy Pilinszky kései költészetét is meg lehet szeretni, legalább annyira, mint amennyire megszerették, vagy megszerettük a *Harmadnapon* Pilinszkyját. Biztos, hogy van változás a költői magatartásban. A *Trapéz és korlát* és a *Harmadnapon* verseiben Pilinszky valamit azért mégiscsak megőrzött a Nyugat örökségéből, amelyet egyébként sok szempontból elutasított. Nem akarta úgy folytatni, ahogy, mondjuk, Weöres Sándor folytatta, amit a Nyugat elkezdett. Pilinszky nem a gazdagítás irányában fejlesztette tovább a Nyugat vívmányait, hanem a „szegénységet” választotta a „gazdagsággal” szemben. A nyugatos hagyományból azonban mintegy erőpróbaként megőrzött sok mindent, például a jambikus, nagyon feszes versformálást. Később elfordult ettől, és egy másfajta költészeti, nyelvi, emberi magatartást követett. Azt gondolom, hogy ezt is lehet ugyanannyira szeretni, és az utókor fogja eldönteni, hogy egyenlő értékűek-e. Még az is lehet, hogy „huszadik-századibbnak” a későbbi verseit fogják érezni.

HIBAIGAZÍTÁS

Januári számunk 4. oldalán J. Ratzinger cikkébe súlyosan értelemzavaró sajtóhiba csúszott be. A 7. sorban kezdődő mondatról kezdve a helyes szöveg:

Minthogy Ő a Fiú, mindörökké látja az Atyát. Minthogy ő ember is, vele együtt mi is szemlélhetjük az Atyát. Minthogy Ő egyszerre mindkettő, Isten és ember, sohasem a múlt személyisége, és sohasem csak az örökkévalóságé...

Kérjük olvasóink szíves elnézését s e helyesbítés figyelembevételét, hiszen hitünk központi igazságáról van szó: Jézus Krisztus valóságos Isten és valóságos ember egy személyben.

A Vigilia Kiadó könyvajánlata kedves olvasóinak:

Rónay László: Erkölcs és irodalom 380,— Ft
A magyar irodalom rövid története (317 o.)

Czeslaw Milosz: Szülőhazám, Európa 220,— Ft
A Nobel-díjas lengyel író esszékötete (338 o.)

Hang szólít 272,— Ft
Isten-kereső versek a XX. század világirodalmából (431 o.)

CZIGÁNY GYÖRGY

Feria

Kék a köznapi reggel ferde
napsütésében és még kékebb
mikor a gyerekek, a tejeskannák
meg ez a lány is nézés benne —
de nemcsak a szem, kék a kékből
vagy emlék: Apa néz belőlük
az üres buszmegálló alján
a járdaszél káprázatával
mikor a kék; mikor a kék
ácsorgó árnyak közt egyetlen
megnyúlt táncmozdulatban
beszéli ki, hogy lépésnyire tőlünk
a gyermek augusztus úgy állt meg,
ahogy Mária Magdolna mögött
a kertész... Meglehet: csekély, de
el nem pusztítható öröm
fölismerni a katángkóró
égi tekintetét.

KELÉNYI BÉLA

Amikor meghalok,

T.-nek

majd újra felfelé megyek. Kapaszkodom fel, egyre feljebb,
egészen a hóval borított gleccserig. Az út kitaposva,
minden csendes, nem hallatszik a szél zúgása sem. Most
meg kell állnom. Az út vezet tovább, de én maradok,
örökre ott maradok a körben hallgató sziklák között.
Nincs más, csak kő és ég, csak a hó, nincs levegő, nem
kell lélegezni sem. Nincs segítség, nincs szükség
segítségre. Csend van, amikor megáll a szív. Látom,
ahogy leválik testemről a testem, fekete árnykép a hó
fehérségében és lassan megy tovább. Én maradok ott,
ahol vagyok. Azután eltűnik mindez. Minden eltűnik,
a sziklák, a hó, a hágó, a remény, hogy egyszer
megérkezem. Csak én maradok a csendességbe zárva.
Nem marad más, csak az örökös csend. Mint a hallgatás.

Shingola 1993. július 25.

Naplórészlet nagybátyámról

GION NÁNDOR

1941-ben született
Szenttamáson,
géplakatosnak tanult,
majd az Újvidéki
Egyetemen tanári
oklevelet szerzett.
1963-tól az Újvidéki
Rádió munkatársa,
majd magyar nyelvű
műsorainak
főszerkesztője volt.
1933-ban
Magyarországra települt
át. Regényei és
elbeszélései 1968 óta
rendszeresen jelennek
meg.

Budapesti alkalmi lakásomból egy sárguló jegenyefára látok, erről már napok óta minduntalan szenttamási nagybátyám jut eszembe, akivel meleg nyári napokon végtelen jegenyefasorok között kerékpároztunk. Jó kedélyű, de számomra ugyanakkor kissé titokzatos ember volt a nagybátyám, éjszakánként a katolikus pappal és más magányos férfiakkal kártyázott a plébánián, vasárnaponként meg elutazott vidékre, leginkább a Tisza menti falvakba, és titokzatos lányoknak udvarolt, de minderről majd máskor szólok bővebben, folyamatos naplójegyzetet akarok írni, tartani kell magam tehát a szabályos szépprózái építkezéshez.

1988 végén kezdtem naplót írni, nagy bajban voltam akkor, vagy hogy egészen pontosan fogalmazzak, akkor is nagy bajban voltam, rendszerváltásféle jött, ingott alattam a főszerkesztői szék, ideges volt körülöttem a levegő, a naplóírás segített abban, hogy mindig valami másról beszéljek. Szétszórva jelentek meg a naplójegyzetek, különféle lapokban és könyvekben Magyarországon, de fölfigyeltek rájuk a Vajdaságban is, a Magyar Szó egyik szerkesztője halomba gyűjtötte őket és megjelentette folytatásokban, megtehettem, mert akkoriban még a Magyar Szó is rendszeresen megjelent minden nap, ma már csak akadozva, az is előfordulhat, hogy teljesen megszűnik. A régen összegyűjtött naplójegyzetek most segítenek nekem, újra elolvashatom az egészet, és folytathatom az írást, amit évekre abba hagytam, mármint a naplóírást, a személyemet fenyegető nagy bajokat valami csoda folytán megúsztam, még a főszerkesztői székem is megmaradt, bár nem ragaszkodtam hozzá túlzottan, szóval átmenetileg csöndesebb lett a helyzet, így hát én is átevezhettem csöndesebb műfajokra, regényeket és novellákat írtam, melyekkel nagyjából mindenki elégedett volt, néha még magam is, csupán a főszerkesztőhelyettesem jegyezte meg néha halkán, hogy jobb lenne, ha hanyagolnám a regényt és a novellát, okosabban tenném, ha tovább írnám a naplót. Hangosabban kellett volna beszélnie. De ő természeténél fogva halk szavú ember, sajnos beteges is, néha fájlalja a veséjét, érelmeszesedése van, emiatt gyöngül a látása és gyakran fáj a feje, időnként a lába is megfájdul és nehezen jár, mindezt azonban ritkán látott férfias magatartással tűri, nem panaszkodik senkinek, végzi mindennapi munkáját az Újvidéki Rádió magyar nyelvű szerkesztőségében, helyettem is sok mindent megcsinált, jól választottam, amikor őt fogadtam mellém helyettesnek, kár, hogy nem figyeltem oda, amikor javasolta, hogy folytassam a naplómát. Mert akkor

már igazán lett volna miről írni. Az átmeneti csöndesség megszűnt, kitört a háború Jugoszláviában, és a háború bejött mihozzánk is. Éjszakánként fiatal újságíróink váratlanul és kicsit elanyátlanodva telefonhoz kaptak, felhívtak engem vagy a helyettesemet, közölték, hogy behívót hoztak nekik, a frontra akarják vinni őket, kérdezték, mit tegyenek. Szerencsére mi ketten már felkészültünk a vészhelyzetekre, időben megbeszéltük, hogy milyen utasításokat adjunk az esetleg bajba kerülő munkatársaknak. Röviden és pattogóan azt tanácsoltuk nekik, hogy a behívót ne vegyék át, ne írjanak alá semmit, utazzanak el villámgyorsan valahova, nagybácsijukhoz, nagynénijükhöz vagy akár az anyósukhoz is, mi meg majd azt mondjuk az illetékeseknek, ha kérdezik, hogy már a behívó előtt egy héttel szabadságoltuk őket, nem tudjuk, hogy merre vannak és nem is érdekel bennünket. Aztán majd várunk. Kissé primitív taktika volt ez, Európában gyorsan belebuktunk volna, a Balkánon azonban bevált. Egyetlen emberünket sorozták csak be katonának, őt is azért, mert kötelességtudó ember, átvette a behívót és csak azután, vagyis későn telefonált, kíméletlenül egyenruhába öltöztették, elvitték a front közelébe, ott egy föld alatti üregben lapult egy egész hónapig, akkor hazajött épen és egészségesen, és ez volt a fontos.

Most pedig leírok néhány mondatot, ami nagyképűen fog hangzani, de igaz. Én már legalább húsz évvel ezelőtt megsejtettem, hogy Jugoszlávia és Csehszlovákia szét fog hullani, ezt mondogattam is barátaimnak, sőt egyes vezető magyar politikusoknak is, figyelmeztettem őket arra, hogy e mesterséges tákolmányok szétbomlása után Magyarország már nem lesz egészen kicsi ország, mert nálánál kisebb országok fogják határolni, erre jó volna felkészülni, de azt hiszem, senki sem vette komolyan jóslataimat. Igazam lett, és tudtam, hogy igazam lesz, magam miatt nem nagyon aggódtam, válsághelyzetekből általában mindig kivágtam magamat, gyerekeim miatt azonban aggódtam, fiamat átküldtem Budapestre egyetemre, a lányomat Gyulára gimnáziumba, mindketten szorgalmasan tanultak, befejezték az iskolákat, közben Jugoszlávia véresen széthullott, én minden héten telefonáltam Budapestre és Gyulára, a fiamnak megtiltottam, hogy hazajöjjön, nem akartam, hogy esetleg harctérre vigyék a szerb érdekek védelmében, a lányomnak néha megengedtem, hogy átlépje az országhatárt, de ő is csak rövid ideig tartózkodhatott Újvidéken. Az efféle utasításokat leginkább a főszerkesztői székéből, az irodámból telefonáltam meg, halk szavú helyettesem mindezt végighallgatta, nem szólt semmit, de hosszasan eltöprengett a hallottakon. Ő ugyanis egészen más lapra játszott. Két szép lánya van, egyiknek is, másiknak is vett egy lakást az Adriai-tenger partján, csakhogy ezek a lakások most Horvátországba kerültek, ott viszont nem kedvelik a szerbiai lakástulajdonosokat, talán még megmenthető valami, ha hiteles iratokkal bebizonyítja, hogy szerbiai polgár létere is magyar és katolikus, de ez sem biztos. Így hát ő is elküldte

gyermekait a határon túlra. Az egyik lánya elment Kaliforniába, a másik Szegedre, aztán a másik is elment Kaliforniába. Félítettük gyerekeinket, messzire küldtük őket, mások is ezt csinálták, és szépen elváltuk magunk alatt a faágot, amin ültünk. A magyarok nagyon-nagyon megfogyatkoztak a Vajdaságban.

És eljöttem én is, egy kis szobából, egy kis asztal mellől egy szomorú jegenyefát nézegetek Budapesten, és nagybátyámra gondolok meg a szép jegenyefasorra Szenttamás és Feketics között. Kezdetben nem szerettem ezeket a jegenyefasorokat, hosszasan kellett kerékpározni közöttük, és aztán hosszasan dolgozni mellettük. Sohasem szerettem dolgozni, családukban általában senki sem szeretett dolgozni, mégis mindig dolgoztunk, és ha már csinálnunk kellett valamit, azt igyekeztünk jól csinálni, ha nem is lelkesedve. Tizenkét- tizenhárom éves koromig én még viszonylag jól és kényelmesen éltem. Iskolába jártam és birkákat őriztem, és valamiféle bandavezérré verekedtem fel magam egy igen kemény gyerekcsapatban. A verekedés szó szerint értendő. Aztán egy kora nyári vasárnapon apám csak úgy mellékesen és hanyagul közölte velem, hogy másnap kora reggel beállok a munkabrigádjába, segíték nekik magántanyákat rombolni és disznóólakat, marhaistállókat, fészereket, csűröket és egyéb fontos épületeket falazni a szövetkezet számára. Apámnak nem lehetett ellentmondani családukban, bólogattam, hogy szívesen megyek dolgozni, holott mindketten tudtuk, hogy ez nem igaz. Később kimentem a kertkapun, kertünk mögött hatalmas füves rét volt, a rét közepén egy szép kis zsidótemető. Szerettem ezt a temetőt, bodzafák és juharfák nőttek körülötte, itt bújtam el a háborúban, amikor két oldalról is ágyúztak bennünket, itt maradtam életben, most is idemen-tem hát, leültem a sírok közé, belegondoltam, hogy teljesen megváltozik az életem, és elbőgtem magam. Akkor sírtam igazából utoljára eddigi életemben. Ellágyulásomat nem látta senki, ami nagyon jó volt, mert kemény fiúként tartottak számon azon a környéken, el is határoztam ott a héber feliratú sírkövek között, hogy ezentúl felnőttként is kemény ember maradok. Elmentem anyai nagyapámhoz, akit legjobban szerettem egész családukban, közöltem vele, hogy holnaptól kezdve kenyérkereső leszek, maltert keverek és téglát hordok, élekvitelemen is gyökeresen változtatni akarok, ma éjszakától kezdve minden nyáron a góréban alszom, nem megyek be vertfalú házukba, edződni akarok. Nagyapám okos parasztember volt, ő is utálta a fárasztó munkát, neki sikerült is kiügyeskednie, hogy ne kelljen ténylegesen dolgoznia, miután hazajött az első világháborúból mezőőr lett, forgópisztollyal az oldalán járta a dűlőutakat, a dolgozó gazdák megbíztak benne, mert sok tolvajt lefűlelt, emellett rendszeresen belátogatott a tanyákra és szépeket mondogatott az asszonyoknak, megismerte az embereket, rajtam is rögtön meglátta, hogy pillanatnyilag igen elkésérített az élet, adott nekem egy subát és

egy köteg dohánylevelet, azt mondta, hogy a subát terítsem magam alá a góréban, a dohányleveleket meg fűzzem fel egy zsinegre a fejem fölé, ezzel elűzöm a szúnyogokat, így békésen férfitasodhatok éjszakánként. Ezt tettem. Felfűztem a dohányleveleket, leteríttem a subát a góré padlójára, édesanyám adott egy párnát és egy pokrócot, és azon az éjszakán nyugodtan aludtam.

Másnap hajnalban lépett be az életembe a nagybátyám. Addig csak hallottam róla, tudtam, hogy ő a szenttamási nagy Gionok utolsó sarja, a nagy Gionok gazdagabbak voltak és szebb helyeken laktak, mint a kis Gionok, de elfogytak, a kis Gionok kicsi házakban is elszaporodtak és jelentettek már valamit a falu életében, a nagybátyám is, aki legalább egy fejjel magasabb volt, mint az apám, beállt apám brigádjába, és engedelmesen teljesítette apám utasításait, alighanem arra is utasítást kapott, hogy engem istápoljon, eljött hát hozzánk kerékpáron hajnalban, engem fölrazott a góréból, benyomta a fejemet egy lavór hideg vízbe, kerékpárra ültetett, és elindultunk együtt a tanyak felé, szép jegenyefasorok között bicikliztünk, de nekem azon a reggelen nem tetszettek a jegenyefák, nagybátyám megpróbált felvidítani, elmesélte, hogy valamelyik éjszaka a plébánián kártyázott a katolikus pappal és más magányos férfiakkal, pálinkáztak is közben, de a plébános pontosan éjfélkor megfordította a poharát és azután már nem ivott egy kortyot sem. Minden kártyázó éjszaka így cselekedett. Tetszett nekem a történet, kicsit jobb kedvre derültem, és ettől kezdve igen becsültem a katolikus papokat, jellemes embe reknek tartottam őket, akik éjfélkor fordítva teszik az asztalra maguk elé a poharat és reggel józanul mennek misézni. Számomra még ma is érthetetlen okokból azonban a szenttamási plébánosok nem kedveltek engem. Pedig, amennyire visszaemlékezem, sohasem csináltam nekik semmi rosszat, néha ugyan verekedtem a templom mellett vasárnap reggelenként nagymise előtt, egyszer engem is megvertek, más alkalmakkor én vertem meg másokat, de ez csak azért történt a templom mellett, mert itt gyűltünk össze valamennyien, akik összetartoztunk, meg azok is, akiknek le számolnivalójuk volt egymással, és az elvétve előforduló gorbáskodások után csöndben és fegyelmezetten végigálltuk a szentmisét. Az is lehet, hogy később talán valamelyik írással okoztam sérelmet, sokat írtam Szenttamásról, több embert megsértettem, de ezt nem tettem szándékosan, és igencsak meghökken tem, hogy amikor apám halálakor egyházi temetést kértem, az akkor szolgálatot teljesítő plébános kedvetlenül ráncolta a homlokát, és csak akkor enyhült meg, amikor megtudta, hogy az öcsém is egyházi temetést kér apáknak. Öcsémet mindig jobban szeret ték az emberek, mint engem, ő jó kedélyű, barátkozó gyerek volt, megengedhette ezt magának, ott voltam mellette, időnként megpofoztam ugyan, mint ahogyan azt az idősebb testvérek szokták, de nem tűrtem el, hogy bárki más bántsa. Egyszer még majdnem-

felnőtt koromban is verekedtem miatta, akkor éppen a belgrádi gépészeti egyetemre készültem felvételi vizsgára, a házunkkal szemben lévő elhagyott német temetőben tanultam a matematikát, a fizikát és a kémiát, egy elvadult ágas-bogas meggyfa alatt üldögéltem, és gyűlöltem mind a három tantárgyat, mert felét sem értettem abból, amit a komoly könyvekből magoltam, aztán elérkezett az ebéd ideje, elindultam a házunk felé, és akkor láttam, hogy egy vagánykodó nagyfiú göröngyökkel dobálja az öcsémet, és fennhangon szidja az édesanyját. Égtelen dühbe gurultam, földhöz csaptam a gyűlölt könyveket, előbújt belőlem a kamaszkori bandavezér, nekirohantam a fiúnak, ő megpróbált elszaladni, de utolértem. Leütöttem és néhányszor oldalba rúgtam. Ez már felesleges kegyetlenkedés volt, de akkor ott hirtelen tudtára akartam adni az én kis világomnak, hogy még egyszer hazajöttem, ha rövid időre is, magamban azonban éreztem, hogy tartósan már sohasem térek vissza ide, egy nagyobb világba kell mennem, ahol sohasem fogom elfogadhatóan felmondani a matematika-, fizika- és a kémialeckét. El is buktam simán Belgrádban az egyetemi fölvételin, visszafelé jövet boldogtalanul besétáltam az újvidéki bölcsészkarra, a hirdetőtáblán elolvastam, hogy beindítják a magyar tanszéket, és ugyan csak géplakatos voltam, de mindenfelét összeolvastam az irodalomból, egyébként sem volt veszítenivalóm, jelentkeztem fölvételre, és simán letettem a vizsgát. Ezután már ritkán jártam haza Szenttamásra, néha találkoztam az egykor leütött nagyfiúval, délceg, erős legény lett belőle, fenyegetően méregetett az utcán, láttam rajta, hogy vissza akarja adni a régi kölcsönt, de még bizonytalankodott, addig bizonytalankodott, amíg elbocsájtották munkahelyéről, nem akart éhen halni, sokadmagával együtt elment Németországba, úgy hallottam, hogy ott szorgalmasan dolgozott és vagyonos ember lett belőle, őszintén remélem, hogy így történt. Én meg megírtam néhány novellát azokról a napokról, amikor nagybátyám elvezetett a kőművesek és az ácsok közé, ahol elsősorban neki köszönhetően egészen jól éreztem magam, tizenkét órát dolgoztunk naponta, de sokat nevetünk, és én a jegenyefákat is megkedveltem.

Azután nagybátyám kíséretében végigkerékpároztam egy nagyon hosszú jegenyesor. Hetven kilométert tettünk meg egy délelőtt, elmentünk Szabadkára, ott megkerestük a rokonainkat, ezek is a szenttamási kis Gionok ágából származtak, igen életrevaló emberek voltak, az egyik közülük birkózóbajnok volt, a másikat akkor ültették le sikkasztásért, a rokonság nőtagjai már túlestek néhány kalandos házasságon, gyerekeket is szültek, az egyik gyerekből később olimpiai bajnok lett. Engem egyből befogadtak maguk közé, segítettek, hogy beiratkozzam a Vasúti Ipariskolába, ez volt a legrosszabb hírű iskola a városban, de nekem megfelelt, három szép évet töltöttem Szabadkán, színötössel fejeztem be a rossz hírű iskolát, addigra bebörtönzött rokonom is szabadlábba

került, a börtön mintha javára vált volna, azt hangoztatta, úgy érzi, hogy megfiatalodott, ami abból is látszott, hogy nagyon gyorsan szerelmi botrányokba keveredett, nyakig ült a bajban, amikor én eljöttem onnan, és rövid belgrádi vargabetű után megállapodtam Újvidéken. Jókedvvel járogattam az egyetemre, most már nem buktam el egyetlen vizsgán sem, rendben lediplomáltam, beálltam dolgozni az újvidéki rádióba, megnősültem, egy régi házban kibéreltem egy régi padlásszobát, ahol esténként irodalommal foglalkoztam, könyvkritikákat írtam. Mire belelendültem volna a munkába, elvittek katonának, leszolgáltam egy haszontalan évet egy haszontalan hadseregben, ezután elhatároztam, hogy nem írok több könyvkritikát, végleg áttérek a szépprózára. Szereztem magamnak lakást egy négyemeletes bérház negyedik emeletén, kis csúnya lakás volt, de elfértünk benne, itt kezdtem írni első regényemet, és vártam, hogy megszülessen az első fiam, a feleségem már terhes volt, és én biztos voltam benne, hogy fiút fog szülni, később még több fiút, nagy családra vágytam, sok fiúgyerekekkel. Feleségem gömbölyű hassal egyszer legurult a lépcsőkön a negyedik emeletről a harmadik emeletre, de akkor még nem történt semmi baja, egészséges fiúgyermeket szült, és én nagyon büszke voltam magamra, mint általában a fiatal apák.

Tizenegy nappal fiam megszületése után, június 23-án alkonyatkor értem haza, feleségem és anyósom a konyhaasztalon egy kis műanyag kádban fürdették a csecsemőt, azért itt, mert a fürdőszobában nem volt kád, csak zuhanyozó. Az évszakhoz képest ritka hideg volt ez a júniusi nap, bekapcsolták a villanymelegítőt és becsukták a konyha és az előszoba közötti ajtót. Fakeretes ajtó volt ez, a fakeretben pedig vastag, rücskös üveglap.

Én bementem a szobámba, még mindig büszke voltam magamra, töltöttem magamnak egy pohár konyakot és rágyújtottam egy cigarettára. Elégedett voltam az élettel. Ekkor fülrepszto üvegcsörömpölést hallottam, és anyósom rekedt sikoltozását. Kirohantam az előszobába, a feleségem állt előttem egy meztelen, csuromvér, keservesen síró kisbabával, mögötte az üvegajtó fakeretéből gonosz üvegszilánkok meredeztek. Amikor kivette a kádból a gyereket, megszédült a feleségem, nekiesett az ajtónak és átlépett a vastag üveglapon. Ezt csak később gondoltam így végig, akkor nem gondoltam semmire, akkor nagyon gyorsan történt minden. Indulatos ember vagyok, és akkor kiáltottam lehangosabban életemben. A feleségemre kiáltottam, hogy miért tette ezt a fiammal. Feleségem a karomba adta a véres gyereket és összeesett. Amikor már a lábamnál hevert, akkor vettem észre, hogy ő is vérzik, a nyakából és az arcából ömlött a vér, az összetört üveg elvágta a nyaki ütőeret. A síró kisgyereket óbégató anyósom kezébe adtam, felkaptam a feleségemet, bevittem a szobába, valami kötött ruhadarabot szorítottam a nyakára, megpróbáltam elállítani a vérzést,

de azt már nem lehetett elállítani. Feleségem akkor már tudta, hogy meg fog halni, szomorúan, majdnem sajnálkozva nézett rám, megkért, hogy mentsem a gyerek életét, bocsánatot kért, amiért összevérezte vadonatúj szőnyegünket és elájult. Továbbra is minden gyorsan, szinte pillanatok alatt történt. Kiderült, hogy nagyon rendes emberek a szomszédaim. Dörömböltek, csöngettek az ajtón, kérdezték, hogyan segíthetnek. Ettől kezdve meglepő higgadtsággal intézkedtem. Kinyitottam a bejárati ajtót, az egyik szomszédasszonyt megkértem, hogy csavarja be egy takaróba a sok sebből vérző kicsi gyereket, üljenek be a másik szomszéd kocsijába és rohanjanak a kórházba, a harmadik szomszédot megkértem, hogy szaladjon le a szemközti boltba és hívja ki a mentőket a feleségemért. Mindenki sietett, mindenki megcsinálta, amit kértem, a fiamat elvitték a kórházba, a mentők is gyorsan megérkeztek, hordágyra tették eszméletlen feleségemet, vitték le a negyedik emeletről, én mellettük mentem, továbbra is megpróbáltam összefogni az elvágott ütőeret, de továbbra sem sikerült, bevéreztük a négy emelet minden lépcsőjét. Percek alatt megérkeztünk a kórházba, a sebészeti osztály folyosóján hallottam fiam egyre erőtlenebb sírását, már a műtőasztalon feküdt, varrták össze a sebeket az arcán, a mellén, a lábain. Feleségemet is mindjárt bevitték a műtőbe. Én bementem a főorvos szobájába, udvariasan megkérdeztem, hogy telefonálhatok-e. Megengedték. Barátaim közül az egyik volt tanárom lakott a legközelebb. Felhívtam, röviden közöltem vele, hogy baleset történt, feleségem és fiam haldoklik, jöjjön be a kórházba, hozzon nekem egy üveg konyakot. Öt perc múlva ott volt feleségével együtt, mindkettőjüknek fehér volt az arca, ez jól látszott, mert akkor már besötétedett, és én a sebészeti osztály lépcsőjén ültem és a sötétséget néztem. Mondtam, hogy üljenek mellém, ha kedvük tartja és várjunk. Persze hogy leültek mellém, kezembe nyomták a konyakos üveget és vártunk. Én konyakozgattam, szerettem volna berúgni, de ehelyett egyre inkább kitisztult a fejem. Egy vagy talán másfél óra múlva kijött egy orvos fehér köpenyben, megállt előttünk és közölte, hogy a fiamnak megmentették az életét. Felnéztem rá és megkérdeztem, hogy mi van a feleségemmel. Megismételte, hogy a fiam életben maradt, és örüljek ennek. Így tudtam meg, hogy a feleségem meghalt. Elmentünk a véres lakásba, ekkor kiderült, hogy még anyósom is megsérült, amíg én a kórházban voltam, ő sírva és mezítláb szaladgált a lakásban, rátaposott az üvegdarabokra, összevagdalta a talpát. Mire visszaérkeztünk már a szomszédban lakó szép szemüveges lány tevékenykedett a lakásban, fölsöpörte az üvegdarabokat és bekötözte anyósom lábát. Később szerelmes lettem a szemüveges lányba, de erről majd egy másik naplórészletben írok. Anyósomba belediktáltam fél maréknyi idegcsillapítót, és ugyanúgy közöltem vele, hogy meghalt a lánya, ahogyan velem közölte az orvos a kórházban. Ezután vala-

mennyien elmentünk volt tanárom házába. Itt is intézkedtem, mert valakinek intézkednie kellett. Megkértem a házigazdát, hogy hívja fel a postát és diktálja be a következő táviratszöveget: „Ida meghalt, a gyerek kórházban van.” Másnap megérkezett a síró rokonság, de nem volt időm foglalkozni velük. Jugoszláviában mindig gyorsan eltemették a halottakat, intézni kellett az ügyeket. A rádióból felajánlottak egy kocsit sofőrrel, ezt köszönettel elfogadtam, feleségem a Magyar Szóban dolgozott, onnan is jött egy küldöttség, fölajánlották, hogy a lakáskölcsönömet majd a szerkesztőség törleszti, ezt köszönettel elutasítottam. Kocsikáztam a városban, megrendeltem a koporsót meg mindazt, ami a temetéshez szükséges, aztán megtörtént a temetés is, a síró rokonság szétszéledt, én meg naponta bejártam a kórházba megnézni a fiamat. Összevarrt sebekkel, meztelenül feküdt egy ágyon és sokat sírt, beteg gyerekével egy fiatal szerb asszony is bent volt a kórházban, ő szoptatta a fiamat. Egy napon elutaztam Szenttamásra, leültem apámmal és anyámmal, megkérdeztem tőlük, hogy fölnevelnék-e a gyereket. Egymásra néztek és gyorsan összebólintottak. Visszamentem Újvidékre, szétnéztem kollégáim között, az egyik újságíró megkértem, hogy gyűjtsa be a kocsiját, egy újságírónt megkértem, hogy jöjjön velünk, mert én még sohasem tartottam a karomban újszülöttet, elmentünk a kórházba, kivettük a fiamat és hajtottunk Szenttamásra. Nagy nyári zápor szakadt ránk azon a napon, felázott a föld, nem tudtunk behajtani apámék házáig, gyalogoltunk hát a keskeny téglajárdán, én mentem elől, az újságíró mögöttem hozta a kisgyereket, az emberek kiálltak a házak elé, néhány asszony elsírta magát. A mi családukbán nem volt szokás sírni, pontosabban nem volt szabad, mert apám megtiltotta, sőt betegnek sem volt szabad lennünk. Most sem sírt senki, a fiamat egészséges gyerekként fogadták, és úgy is bántak vele kezdetől fogva.

Az elkövetkező években elég viharos életmódot folytattam, valamiféle rendszert azonban betartottam, délelőttönként elvégeztem újságírói munkámat, éjszakánként műveltem az irodalmat, igaz sokszor igen fáradtan, néhány pályázati díjat azonban megnyertem, így hát vettem egy televíziót, amit nagyon ritkán használtam be, mert utáltam a televíziót, ezenkívül vettem egy használt autót, bár mindig utáltam az autókat, de megtanultam kocsit vezetni, hogy minél gyakrabban eljárhassak Szenttamásra. Ekkor lépett be nagybátyám másodszor az életembe. Úgy érezte, ismét segítségre van szükségem. Akkor már régóta nő ember volt, a Tisza mellől hozott feleséget magának, de nem lehetett gyerekük, felajánlotta, hogy örökbe fogadja a fiamat. A fiam anyagilag jól járt volna, nagybátyám gazdag embernek számított, de az ajánlatot köszönettel visszautasítottam. Legközelebb apám temetésén találkoztunk. Szép sírhelyet választottunk apámnak, szép gömbakácok mellett, a temetés után arról beszélgettünk, hogy ide csa-

ládi kriptát építünk és szép sírkövet emelünk, nagybátyám akkor csöndesen megjegyezte, hogy a kriptában csináltassunk neki is egy rekeszt, a sírkőbe véssük be az ő nevét is, szeretne jó társaságban nyugodni a föld alatt, és szeretne a másvilágon apámmal kártyázgatni, esetleg még néhány magányos férfival. Elkészítettük a kriptát és a sírkövet, belevésettük mindazoknak a nevét, akik együtt akartak nyugodni. Évekkel később Budapestről egy televíziós csoport jövetelét jelezték, portréfilmet vagy valami hasonlót akartak csinálni rólam. Elmentem nagybátyámhoz, a padláson találtam rá rengeteg galamb között, mondtam neki, hogy televíziósok jönnek, szeretném, ha ő is beszélne nekik rólam. Azt mondta, rendben van, ha már végigbohóckodta az életét, hajlandó bohóckodni a televízióban is. Sajnos, majdnem így sikerült. Az udvaron fogadta a tévéseket, galambokat etetett és a galambokról beszélt. Rettenetes lámpaláza volt, a filmből teljes egészében ki kellett vágni őt is meg a galambokat is. A napokban Nyíregyházán kellett színpadra lépnem, a televízió, a rádió is felvételezett. Addigra túl sokat bolyongtam már Magyarországon, túl sok volt a bizonytalanság körülöttem, idegeskedtem, meg aztán egyébként is mindig lámpalázam volt a mikrofon és a nyilvánosság előtt, most is annyira remegett a kezem, hogy nem tudtam egy flekknyi írásmat állva végigolvasni, le kellett ülnöm az asztalhoz, úgy olvastam, és akkor is rosszul. És akkor is szegény nagybátyámra gondoltam, aki mindig segített, vagy segíteni akart rajtam, de szerepelni nem tudott. Legutóbb a fiam látogatta meg. Nagybátyám már ágyban feküdt, sárga volt az arca és fulladozott. Haldoklott az utolsó nagy Gion Szenttamáson. Én eljöttem onnan, a nevemet nem vésettem bele a közös sírkőbe, budapesti alkalmi lakhelyem ablakán át a jegenyefát nézem, amely meglehetősen baljóslatúan sárgállik. Szeretném azt hinni, hogy nagybátyám még él és a galambjait eteti. De az is lehet, hogy már apámmal és más magányos férfiakkal kártyázik egy másik világon, ez esetben azt remélem, hogy van közöttük egy katolikus pap is, aki éjfélkor megfordítja a poharát, úgy teszi maga elé az asztalra, és ezzel mérsékleltre inti valamennyiüket.

MARSALL LÁSZLÓ

Meditáció után, éjjel

Vajon egy-, s más-fajtája megszerkeszthető-e
 a csöndnek? jól elszigetelt hang-stúdióban
 egy éjszakára hogyha ott-rekednék
 — mint John Cage mondja: "hosszan fülelünk,
 idegrendszerünk alaphangját halljuk" —,
 hallanám-e a fülemre tapasztott
 óceáni kagyló bűgását — voltak
 kagyló-kürtök és ihletett zenészek.
 Vagy: ülve éjjel kihalt város-téren
 a Dóm kórusán orgona-közelben,
 sok reccs, puffanás, üvöltés után
 érezném-e tudómba áramolni,
 mint meg nem szólalt orgona-sípok,
 a tagozódott ártatlan teret?
 Volna-e hangja? talán a macskám élné,
 emberi fülnél negyvenegyszeresen
 élesebb hallásával? S nekem csupán
 egyetlen homogén csönd jutna? — kérdés.
 Jelképezné-e; "amaz ősi nyugvást...?"
 Midőn egek és vizek még nem voltak.

Talán Honnecourt sejdített csönd mögött
 — s a katedrálisok-tervező társak —
 csöndek mögötti és előtti hangzást,
 szökkenőben fel, csokorba fogva
 kő-szárakat, szabályos ágazatokat,
 mintát tervet, és bátorsággal hitték,
 nem kell félni: félni — ám követni
 az ívet, aki bennük rajzolódott,
 faragni követ, illeszteni nap-nap
 egyét a másikára gondosan,
 mert nagyobb életű lesz a teremtmény,
 mint életük hossza. Tenyerükbe köptek,
 fogták a kalapácsot, és csinálták,
 tették, amit már megtanultak. Ámen.

Vers, melyben a szerző a Matematikát megszemélyesíti

Hasonlítva magamat Hozzád, aki is a Zenével,
mint kedvenc húgával kar-karban ábrázolható
allegóriákra érzékeny együgyű korszakokban,
s vele együtt olyan mihaszna létező vagyok,
akár az egyhetes káposztáskocka-maradék elmosatlan
kislábosban, és Nyelv-nyáncskám sincs másként.
Tudunk ugyan konyhanyelven is beszélni,
vagy írásjeleket vastag káromkodással pótolva szaporán.
Tanultam beszélni magyarul — e sorok szerzője — én is,
de mondhatnám a magamét valami nemzetközi
trixi-paxi-trikk-trakk-trágárul akár.
Csodák csodája az emberi nyelv is, akár a Zene,
de valaki nagyapónak tetsző farkas vonítása is,
meg tölcseresen lefolyó víz hörrögése a kád torkából.
Mégis a Te mindenségedben kis szegénykék vagyunk,
a Tiédben, aki valamennyi nyelvet magadba kerítettél.
Mondjuk magyarul “on-en-ön” — “ine-enütt-uno-t” aligha...
Benned elfér a “blü-lahla-rozac-porib” —
s még mi-mindennémű hang-betű variáció.
Bárki beszélő, mint monogrammos étkezéslet fiókban
elrendezve, “szakosítva” embernek igen tetszően.
1930 óta tudjuk, mióta Goedellel megszólaltál:
Gyermekeim, zenék és nyelvek — ti picinyek —:
“a matematika végtelen”. Gyertek csak, gyertek!
Ebédelni belőlem! Van, hogy rágós a falat.

POMOGÁTS BÉLA

A szenvedély matematikája

Marsall László verseiről

Született 1934-ben,
irodalomtörténész.
Legutóbbi írását 1994.
1. számunkban közzöltük.

Marsall László költészetét önkereső küzdelmek hatják át, az önépítés műve szubjektíve sem bizonyult egyszerűnek, a költő mindig úgy érezte, hogy az elmúlt évtizedekben tapasztalt általános szabadsághiány már eleve gátat emel a személyiség merész kiteljesedése elé. Mindennek jelképe a labirintus, amely a választás illúzióját kínálja, de nem ad kivezető utat. A személyiség ilyen módon csak nosztalgikusan valósulhat meg, többnyire az emlékezés körén. A korai versek nagy része emlékekből épül: a gyermekkor boldog és gyűlöletes emlékeiből. A költő mitologikus fényben mutatja be a gyermekéveket s a legfájóbb tapasztalatot: a kiűzetést a gyermeki létből. A valóságos világ a korábbihoz képest egyféle „pszeudo-létezést” jelent, ezért az álomnak és a költészetnek kell a valóságos létet helyreállítania.

Ebből a költői közérzetből kétfelé vezet út: egyrészt a személyiség szinte teljes kioltásához, amely a „pszeudo-létezés” végső következményével azonos, másrészt a személyiség teljes kibontakozása érdekében vállalt tudatos küzdelemhez, amely a minél tökéletesebb önmegvalósításért folyik. Marsall László mindkét úton elindult, mindkét lehetőséggel kísérletet tett. Eleve bizalmatlan volt a személyes „én” fogalma iránt; ebben a bizalmatlanságában alighanem Weöres Sándor ösztönző példáját követte. *Érem* című versében az individuum mind szélesebb körben érzékelhető valóságára utalt. A személyiség „kioltása”, mint a modern nyugati költészetben annyiszor, azt ígérte, hogy a költő elvegyülhet és feloldódhat a mindenségben: „a létezés ártatlan hullámverésében” (*Huzatos maskarák*). Marsallnak vannak költeményei, amelyek lassan hömpölygő soraikkal is mintha azt tanúsítanák, hogy a létezésnek ebben a végtelen áramában kíván elvegyülni.

A másik lehetőség a személyiség küzdelmes önmegvalósítási folyamata. Marsall a magányos vállalkozás konok hőseitől: Bolyai Jánostól, Kőrösi Csomától, Csontvárytól vagy éppen Blake-től és Rimbaud-tól kapott biztató példát. A „belső körben”: a személyiség mélyén ható tapasztalat felkutatásában és leképzésében talált izgalmas feladatot. A személyiségnek ezt a „belső körét”, valóság-

gal a költői „én” magvát mozgatja meg mindig az érzelmek viharzó szenvedélye, elsősorban a szerelem. Marsall 1977-ben közreadott *Szerelem alfapont* című második kötete igen jól mutatja mindezt. Ez a kötet a legkevésbé sem „petrarcai” ihletésű „daloskönyv”, nem a születő és fejlődő érzés belső történetét tárja fel, mégis kirajzolódik általa az érzelmek íve, kirajzolódnak a szenvedély változatai. Az évdéstől a szerelmi „zsoltárokon” át az elragadtatásig, a mindent magával sodró mámorig emelkedik ennek az ívnek a vonala.

Mégsem a kihívás gesztusa a fontos, hanem a mámoros elragadtatás, nem a kendőzetlen erotika, hanem a nyíltan megmutatkozó szenvedély. Ez az elragadtatás szólal meg a *Zene a dobhártya mögött* című versben, amely látszólag tagolatlan előadásban, a grammatika megtörésével, egyetlen motívum („gyönyörűm gyönyörűségem és gyönyörűségem”) állandó ismétlésével fejezi ki az érzelmi elragadtatást. Az elragadtatást, amelynek kifejezésre juttatása valójában nem tűri a tiszta artikulációt, s igazában új: „saját” nyelv teremtését követeli meg. A „dobhártya mögött” zakatoló „zene” fejezi ki ezt az elemi erejű, pontos artikulációt nem ismerő szenvedélyt.

Az elragadtatás és a szenvedély általában felforgatja, valósággal feldúlja a szabatos grammatikát, a modern irodalom (Joyce és az „új regény”) szándékosan pszeudogrammatikai formákban szervezett „belső monológjaihoz” hasonlóan halmozza egymásra a képeket, megfigyeléseket és vallomásszerű kijelentéseket. A szövegnek éppen ez a töredezettség és diszkontinuitás ad lélektani hitelességet és evokatív erőt. A kompozíció és a grammatika felforgatása mégsem spontán lelemény, ellenkezőleg műves eljárás. Ezt igazolja a költemények szóképeinek erőteljes kidolgozottsága is. A költő, talán a látszattal ellentétben, sohasem bízta magát pusztán az elragadtatásra, s a szövegalakítást sem bízta a szó és a kép ösztönös áradására. A kompozicionális-grammatikai fel lazulás és a tisztán kidolgozott műves képanyag különös belső feszültséget jelent. Ez a feszültség szabja meg a versek költői hatását és erejét.

A kifejezés látszólagos fellazítása és felforgatása mögött határozott poétikai elképzelés rejlik, és ez az elképzelés általában a matematikai gondolkodás belső logikáját követi. Marsall László variációkat és permutációkat alkot, a szavakat és a grammatikai jeleket úgy kezeli, mint egy variálható sorozat elemeit. A „gyönyörűm gyönyörűségem” motívumára épülő, imént említett költemény nagyszerűen jelzi azt a poétikai elgondolást, amelynek keretében a szóhalmozás egyszerre tölti be az elragadtatott szenvedély kifejezésének és a variálódó matematikai egységnek szerepét. Mászor egész vers (pontosabban: versciklus) épül a fogalmak, kijelentések és képek kombinatorikus módszerességgel megszerkesztett rendjére (*Tükör a tükörben*). Roman Jakobson egy tanul-

mányában (1962) „a grammatika poétikájáról” értekezik, s a szöveggrammatika „rejtett vagy nyilvánvaló geometriai elrendezéséről” beszél. Ez a „geometrikus elrendezés” jelenik meg formaszervező elv gyanánt Marsall László több versében is.

A „geometrikus elrendezés” és a „kombinatorikus kompozíció” gyakran költői játéknak tetszik. A költő némelykor maga is „játéknak” tekinti a szövegalkítást ezt a módját. A játék: a szójáték, a grammatikai játék vagy a játékos névmágia több versében is uralkodó szerepet kapott. Máskor a természettudományos-matematikai „metanyelv” kap ironikusan játékos színezetet. Ebben az esetben a tudományos „metanyelv” beépítése a máskülönbön köznapi szövegbe ugyanazt a hatást kelti, mint a Karinthy Frigyes által „feltalált” és népszerűsített halandzsa beszéd.

Mégsem értenők Marsall László költészettanát, ha a matematikai logikával létrehozott szöveget pusztán grammatikai, nyelvi játéknak tekintenénk. A játékos szókombinációkat maga a költő is „kombinatorikus kotyvalékok”-nak nevezi (*Álmatlanságos*). A matematikai (kombinatorikus) szövegalkítás magyarázata sokkal mélyebben található: ennek a költészetnek szemléleti és filozófiai forrásainál. Mint korunk költészetére, Marsallra is bizonyára hatott a Wittgenstein által megfogalmazott bölcelet, amely szoros összefüggést tételezett fel a nyelv és a logika között. Igazából mégis távolabbra mutat az ő költészettana. Nem az analitikus logikára és nyelvfilozófiára, hanem a pythagoreizmusra, amely maga is a kombináció és az analízis bölcelete volt, csakhogy emellett a matematikát a mágiával is összekötötte, megőrizve a számmisztika „orfikus” kiindulását és szemléleti alapjait.

A szerelmi mámor, egyáltalán az erős vitalizmus, a titokzatos, szinte misztikus elragadtatás, amelynek során a költő valamiképpen saját személyiségének benső magjához s a létezés rejtelmeihez kerül közel, és a költői tevékenység matematikai (kombinatorikus) elve, amely megszabja a szöveg grammatikáját, felépítését, szerkezetét, ebben az értelemben szorosan összefügg: egymást egészítik ki. A pythagoreusok valójában matematikusnak képzeltek a költőt, és Marsall László most valóban matematikus módjára lát hozzá az ősi „orfikus” szertartáshoz. Az ősi és a modern költői alkotásmódot egyesíti ebben, úgy követi a szürrealisták merész tanácsait, hogy egyszersmind visszatál a líra legrégibb, metafizikai forrásaihoz.

Marsall László kötetei: *Vízjelek* Bpest, 1970; *Szerelem alfapont* Bpest, 1977; *Portáncfigurák* Bpest, 1980; *Egy világ mintája* Bpest, 1987; *Negyvenegy öreg* Bpest, 1988; *Holdraforgó. Válogatott versek* Bpest, 1989.

RÓNAY LÁSZLÓ

Mécs László

Született 1937-ben,
irodalomtörténész.

Legutóbbi írását *A francia példa* címmel,
1994. 1. számunkban
közöltük.

Mártoncsik Endre hernádszentistváni kántortanító ötödik gyermeke, József 1895. január 17-én született. (1914-ben jászóvári beöltöztetésekor kapta a László nevet, s 1915-ben az *Élet* című lapban jelentek meg versei először a később olyan népszerű Mécs László névvel.) A kassai premontrei gimnázium növendékeként már kitűnt irodalmi tehetséggel, költeményei rendszeresen napvilágot láttak a *Zászlónkban*, amely számtalan tehetséget bocsájtott szárnyra. 1913-ban a Pázmány Péter Tudományegyetemre nyert felvételt magyar-latin szakra, s egy évvel később a premontrei rendbe is, melynek felszentelt tagja 1918 októberétől. 1919 tavaszán a kassai premontrei gimnázium kisegítő tanáraként működött, 1920 júniusától pedig az Ung megyei Nagykapos plébánosa. Irodalmi munkásságára, verseire mind többen figyeltek, s népszerűsége bámulatos gyorsasággal emelkedett. A kisebbségi magyarság szószólójára, gondjainak leghívebb megszólaltatójára ismert benne, s amikor 1923-ban Ungvárott megjelent első verseskötönyve, a *Hajnali harangszó* — e városban a januári Petőfi-ünnepélyen aratta első óriási előadói sikerét *Szellemidézés* című, a költő emlékezetét idéző versének előadásával —, méltán látták benne a szétszórhatott magyarság képviselőjét, s még a kor tekintélyes, mérvadó kritikusi is meglepődtek „nagy szógazdagsága”, „kifejezőkészsége” és „árnyaló hajlékonysága” láttán. Mindenki természetesen érezte, hogy ő tett közzé felhívást *Szlovenszko és Ruszinszko magyar íróihoz*, arra ösztönözve őket, hogy teremtsék meg egységüket, s hozzanak létre közös vállalkozást.

1925-ben a *Rabszolgák énekelnek* osztatlan elismerést keltett. Ez év márciusában mutatkozott be Budapesten. Három szavalóestjének sikere leírhatatlan, a szlovákiai hatóságok le is tiltották további szereplését. Csak 1926-ban állhatott ismét a főváros közönsége elé a Zeneakadémia nagytermében. Estje után beszélgetett vele az *Élet* riportere, akinek így jellemezte saját líráját: „Szeretik költészetemet szociálisnak nevezni, pedig nincs igazuk. Inkább úgy mondhatnám, hogy ez nem más, mint az életben erősen hangoztatott Evangélium.” Valójában persze hathatósan képviselte az Evangélium szociális igazságait is, a kivetettek, a szeretetre szomjazók lírikusaként, aki Isten igricének szerepét vállalva a vadócba is rózsát oltott, hogy szebb legyen a föld. „Nevelni akarom az embereket — mondta egy másik alkalommal a *Magyarország* munkatársának —, megmutatni nekik az egyetlen keresztényi utat a lelki káoszból.”

Ezt a szerepét küldetésnek fogta fel. Ennek szellemében vitte el mindenhová, ahová hívták, a reményt és a bizakodás szellemét. Mindenhová ugyan nem juthatott el, előfordult, hogy hiába kilincselte útlevélért, 1929-ben külföldi meghívásait kellett lemondania, de Marosvásárhelyt sikerült fellépnie, ahol találkozott az akkori erdélyi magyar költészet legjelesebbjeivel. Szerepének súlyára mi sem jellemzőbb, hogy 1929-ben Farkas Gyula berlini egyetemi tanár könyvet írt költészetéről, kedves barátja, Semetkay József pedig nagyívű tanulmányt tett közzé róla a *Salgótarjáni Reálgimnázium Értesítőjében*, s ez különnyomatban terjedt.

1930-ban fordulat következett be életvitelében: **Királyhelme**kre került plébánosnak. Innen könnyebben utazhatott, s élt is az alkalmakkal. 1930-ban meghívást kapott Hubay Jenő egyik zenedélutánjára (a magyar arisztokrácia és művészeti elit rendszeres találkozóhelyei voltak ezek az alkalmak), s a beszámoló szerint „annyit tud, mint a legjobb színészek”. Ez aligha túlzás, hiszen a *Prágai Magyar Hírlap* is arról tudósított május 25-i számában, hogy Komáromban őrjögött a közönség verseinek hallatán.

Hogy segítette-e költői elmélyülését e sok és hangos siker, az legalábbis kétséges. Egyre intenzívebben élte bele magát küldött szerepébe, olyan erővel és dinamizmussal szólaltatta meg saját verseit, hogy azok egyre inkább személyéhez és előadó-művészetéhez kötődtek. (Rácz Pál tanulmányt szentelt előadó-művészetének a *Prágai Magyar Hírlap* ez év december 28-i számában.) Ugyanakkor mélyen érző, szenvedő ember volt, s legfontosabb feladatának változatlanul azt vélte, hogy ellássa papi hivatását. Ennek szellemében rajzolta meg a „holnapi ember” ideálképét *Üveglegenda* című új kötetében, amelyről méltán írta a jeles kritikus és író, Földi Mihály: „Nemcsak Isten felkent papja Mécs László, de Isten virágos költője is. S nemcsak a magyar nép, a mai válságos emberiség költője, hanem a holnapi ember, a hívő és erős költője, hirdetője az idők méhében születő emberiségnek, amelynek annál tisztábbnak és boldogabbnak kell lennie, minél véresebb szenvedések árjában keresi a fényt és a nyugalmat.” (Az *Est*, 1930. december 19.) Találó képet rajzolt róla Laczkó Géza is: „A legegyszerűbb költő, akivel valaha is találkoztam, s mégis a legkülönösebb. Pap. Költő. Ember. Ez a hármasság teszi ki lényét. S ez a három egy.” (Pesti Napló, 1930. december 20.)

1931-ben négy romániai városban folytatta diadalútját. A legnagyobbakat ünneplik úgy, ahogy őt fogadták Aradon, Nagyváradon, Nagyszalontán és Temesvárt. A gazdasági világválság nem kedvezett a művészeti eseményeknek. Ám Mécs László szereplésének hírére március 1-jére megtelt a Zeneakadémia nagyterme. Sikerét nem kisebbitették az egyre gyakrabban felhangzó bírálatok sem. Költészetének kiüresedéséről, modorossá válásáról írtak méltatói, s bár nem kétséges, hogy ihletét rendszerint a pillanat

sugallata vezérelte, ezeket a fenntartásokat gyakran az irigység sugallta.

Tavaszi végén Királyhelmece visszatérve a vámőr elkobozta *Vérszerződés* című versét. Útlevelét bevonták, hallgatásra intették, de a hírt szétkürtölte *Az Est*. Ez év végéig csak a szlovákiai városok magyar közönsége előtt szerepelt, s Pozsonyban a jelenlévők nem kis megdöbbenésére elnézést kért, hogy műsora csonka, de a rendőrség megtiltotta kilenc versének elszavalását. Év végén az Athenaeum második kiadásban is megjelentette a *Hajnali harangszót*, a *Napkelet* pedig, Jaschik Álmós rajzaival illusztrálva *Bolond Istók bábszínháza* című verses krónikáját. Egyre többször hasonlítják sikerét Adyéhoz: „Ady óta az egyetlen stílusreformer ő” — idézte a *Diárium* a *Debreceni Szemle* kissé túlzó megállapítását.

1932 februárjában Szegeden szerepelt az épülő móravárosi templom javára. Előző este Székesfehérvárt lépett fel, s a bevételt ott az épülő Prohászka Ottokár-templom építésére ajánlotta fel. Lóhalálban érkezett Szegedre, ahol estjének bevezetését Shvoy Lajos székesfehérvári, berekesztését pedig Glattfelder Gyula szegedcsanádi püspök tartotta. Ekkor már szinte mindenütt a jótékonyági estek keresett vendége, ahol megjelent, hatalmas volt a bevétel, épülhettek a templomok, iskolák, kultúrházak. Májusban Hűvös László elkészítette szobor-portréját. Novemberben a bécsi Collegium Hungaricumban szerepelt, nem akarták leengedni a dobogóról, innen Kiskunhalasra robogott, majd Debrecenben lépett fel „frenetikus sikerrel”. Hogyan fogadta a szeretet és megbecsülés ezernyi jelét? Erről azt mondta a *Nemzeti Újság* riporterének: nem zavarja, mert nem neki, hanem világnézetének és küldetésének szól. (1933. február 5.) Februárban megjelent *Legyen világosság!* című verseskönyve, melyről az volt az általános vélemény, hogy alapérzése forradalmi, de következtetéseit fegyelmezi nemes konzervativizmusa.

Ezután erdélyi szavaló-körútja következett, melyet nem kisebb költő méltatott elragadtatással, mint Dsida Jenő.

A *Legyen világosság!* alkalmával nemcsak lelkesült méltatások jelentek meg. Illyés Gyula *Katolikus költészet* című írásában (*Nyugat*, 1933. április 1.) irgalmatlanul elverte rajta a port. Bírálatában a katolikus költészetet általában is szűkös szemhatárúnak nevezte, de nyilvánvalóan Mécs volt a célpont. Poétikai szempontból több megállapítása méltánylandó, világnézeti kifogásait azonban alighanem az új és új változatokban felbukkanó liberális ellenhatás motiválta, hiszen a francia neokatolikus irodalmat is erős fenntartásokkal méltatta, kiváltva ezzel Gyergyai Albert emelkedett és bölcs válaszát. Nyilvánvalóvá vált, hogy a katolikus íróknak önálló szervezetbe kell tömörülniük, hogy törekvéseiket kiteljesíthessék és népszerűsíthessék. Ezzel a céllal jött létre ez év júliusában Esztergomban a kor legjelentősebb katolikus íróinak kezdeményezésére a Magyar Katolikus Írók Munkaközössége. Hasonló kezde-

ményezésre került sor a csehszlovákiai magyar katolikus írók részéről is, Mécs László ebben is részt vett, mint ahogy a Prohászka-körök tevékenységét is támogatta (1933-ban az érsekújvári kongresszuson ő mondta a bevezető ünnepi nagymisét). Év végén Hollandiában kiadták válogatott verseit, ez azonban mit sem növelte hazai tekintélyét, hiszen a Kisfaludy Társaság megüresedett helyére mégsem választották be, nem kis botrányt keltve.

1934 márciusában a Pázmány Egyesület a Vigadóban mutatta be a katolikus papköltőket. A bevezetőt Serédi Jusztinián hercegprímás mondta. Az est legnagyobb sikerét természetesen Mécs aratta. Június 4-én a harmadik magyar íróhét eseményein először vettek részt a kisebbségi magyar irodalmak képviselői. Az íróhéttel egyidőben rendezték a könyvhetet, amelyre Mécs László *Válogatott versei* is megjelentek. A szlovenszkói magyar írók könyvsátora a Petőfi Sándor utcában állt. Itt dedikálta új könyvét a költő. Németországban tanulmánykötetet adtak ki *Katolikus törekvések korunk világirodalmában* címmel. A német nyelvű kötetben külön tanulmányt szenteltek Mécs László méltatásának. Aligha véletlen, hogy szinte egyszerre hívta meg a párizsi magyarok egyesülete és a berlini magyarok szövetsége. 1935. február 24-én indult körútjára. A berlini egyetemen óriási sikerrel szerepelt, itt Farkas Gyula rendkívül alaposan szervezte meg estjét. Körútja befejezése után Erdélybe utazott, ahol tizenegy városban lépett föl. Kolozsvárra két és fél óra késéssel érkezett, de a közönség türelemmel várakozott, az ováció pedig a szokásost is felülmúlta. Nagykárolyban megjelent tiszteletére Ady édesanyja is. Ám a közönséggel közölték, hogy a költő fellépését nem engedélyezik, mert iratai nincsenek rendben. Alig lehetett lecsillapítani az őrjöngő tömeget. Az est nélküle kezdődött. Közben beosont egy páholyba. Amikor felismerték, óriási ünneplés vette kezdetét, mire kivezették a teremből. Ezen a körúton — és aligha véletlen, hogy épp ilyen élmények ösztönzésére — született egyik leghíresebb költeménye, a *Civis Romanus sum*, melyet Párizsban szavalt el először. Három alkalommal lépett fel a francia fővárosban, szerzői estjének védnöke Verrier bíboros, Párizs érseke volt, költészetét Aurelian Sauvageot, a magyar irodalom barátja, a híres szótárkészítő méltatta. Olyat hozott a franciáknak, „ami sajnos hiányzik nekünk” — mondta a költőnek Paul Valéry felesége (Valéryvel ekkor ismerkedett meg Mécs, később kapcsolatuk őszinte, méltányoló barátsággá melegedett).

Május 12-én a Zeneakadémián estet rendeztek az épülő pre-montrei gimnázium javára. A szereplők között Mécs László jelentette az igazi vonzerőt. A közönség körében ott ült édesanyja is. Amikor a költő elszavalta *A királyfi három bánatát*, a közönség felállva ünnepelte mindkettejüket. E vers ekkor kezdte hódító útját. Bulla Elma akkora sikerrel mondta el a szlovenszkói költők zene-

akadémiai estjén, hogy műsoron kívül kikövetelték tőle *A gyermek játszik*-ot is.

Ez év végén tisztelői — nagyon sokan voltak — bibliofil könyvritkasággal lepték meg. A kötet címe *Megdicsőülés*, illusztrációit Hintz Gyula készítette. A nagy titkolódzások közepette készült kötetnek néhány példánya került csak könyvárusi forgalomba, egyike a gyűjtők féltett kincseinek.

1936-ban egy berlini kiruccanás után újból magyarországi fellépései és zajos sikerei következtek. Rajongói is felfigyeltek arra, hogy lírája a változás jeleit mutatja: mind többet foglalkozott bűnökkel, bűnösökkel, az élet olyan tényeivel, melyekről a papköltők egyáltalán nem szoktak írni. A *Nemzeti Újság* kérdésére így világította meg törekvéseit: „Mindent az örökkévalóság szempontjából nézek. Bátran megírom az élet bukását, hogy utána a felemelkedés érzésével nemesítsem a lelket.” Év végén újabb külföldi elismeréséről adott hírt a sajtó: az *Yggdrasill* című francia irodalmi folyóirat novemberi mellékletében versei szerepeltek francia fordításban, költészetét pedig maga a főszerkesztő, Guy Chastel mutatta be tanulmányában.

Az összegzés évei következtek. Ilyen szándékkal készített vele nagy beszélgetést a *Pozsonyi Híradó* 1937. január 3-án. A többi között elmondta, hogy érett korába lépve regényt akar írni, de nehezen halad sok elfoglaltsága miatt. *Fehéren és kéken* címmel jelent meg újabb kötete, melyben talán legszubjektívebb megnyilatkozásait olvashatjuk. Csehszlovákiában a kötet terjesztését és bolti árusítását betiltották, érthető, hogy a költőt mindenütt harsányan ünnepelték, ahol csak föllépett. Párizsban újabb elismerést szerzett: az *Un saint parmi nous* (Egy szent közöttünk) című tanulmánykötet versmellékletében egyetlen költő szerepel két versének fordításával: Mécs László. Az előszóban Daniel Rops „nagy magyar költőnek” nevezte, s a hazai lapok tudni vélték, hogy verseinek francia kiadásához Paul Claudel írja majd az előszót.

1938 januárjában a Csehszlovákiai Magyar Irodalmi Szövetség Komáromban „a szellemi összefogás megvalósításának jegyében” ülésezett. Elhatározták a *Nemzeti Kultúra* című lap megindítását. Szerkesztő bizottságában Mécs is szerepet vállalt. Márciusban franciaországi szavaló-körútra hívták meg. Az eseménysorozat fővédnökségét a párizsi magyar nagykövet, Khuen-Héderváry Sándor vállalta. Az *Yggdrasill* és a Párizsi Magyar Tanulmányi Központ közös rendezésében megtartott esten 1200-an ünnepelték, újra meg újra kitapsolták. Ez alkalomból jelent meg francia nyelvű verseskötete, amelyből Lille-ben — itt az egyetemistáknak szavalt — egyszerre 100 példány fogyott el. Párizsból Hollandiába is átruccant: itt a hágai Royal szállóban lépett föl, aztán április elején megint Párizsban szerepelt, ahol a francia Pen Clubnak mutatták be, „a magyar költészet világmárkájaként” méltatva.

Az 1938-as könyvhét különleges eseménye volt a szlovenszkói magyar írók könyvsátra, amelyet Tichy Kálmán tervezett. A sátor sajtóparti kunyhót imitált. Mécs órákon keresztül állta a dedikációra várók ostromát, s közben köszöntötte a királyi herceget, aki ugyancsak megjelent a Petőfi Sándor utcában. *Élőket nézek* című kötetét nagy elismeréssel méltatták a fiatal katolikus írók is.

1939: a közéleti elismerések éve volt. Tagjai közé választotta a Petőfi Társaság, s „szépirodalmi munkásságának elismeréséül” a főváros neki ítélte az Arany János-émlékérmét. 1940 aránylag eseménytelen éve volt, 1941-ben azonban annál nagyobb vihar kerekedett körülötte egy rádióelőadása miatt. Február 21-én *Új magyar szívvel* címen beszélt a Zeneakadémián, szavait a rádió is közvetítette. Azt fejtegette, hogy keresztény forradalomra volna szükség, s akkor majd végleg leáldozik a liberalizmus napja. Bethlen Istvánt is idézte, mint aki ugyancsak liberális volt. Ekkor a rádió, arra hivatkozva, hogy eltért az eredetileg jóváhagyásra beterjesztett szövegtől, megszakította adását, vezetősége pedig nyilatkozatban védelmezte álláspontját, melyet igencsak vitattak.

1941 júniusában adta ki — 25 éves költői jubileuma tiszteletére — az Athenaeum *Összes verseim* című gyűjteményét, mely, mint tudjuk, messze nem összes verseit tartalmazza, majdnem annyit hagyott ki az addig írtak közül, mint amennyit a gyűjteménybe felvételre érdemesnek tartott. Augusztusban a *Comedia* című párizsi lapban Philippe Lavastine a következőket írta róla: „Ma minden magyar városban, a Kárpátok minden kis falujában mindenki elragadtatással olvassa vagy hallgatja Mécs László verseit. Mint nagy elődje, Tinódi Sebestyén, aki a 16. századi megtépázott magyarságnak volt a dalnoka, ő is maga megy el, hogy verseivel vigasztalja honfitársait.” Hamarosan neki is védelemre és vigasztalásra volt szüksége: a Vigilia 1942. januári számában megjelent verse, az *Imádság a nagy lunatikusért* ugyanis egészen nyilvánvalóan Hitler ellen íródott. Széltében-hosszában szavalták, idézték, a német titkosrendőrség jelentése szerint nagy hatása volt. Maga Mécs később úgy emlékezett, hogy verse miatt kiadatását is kérték német részről, erre vonatkozóan azonban egyelőre nincsen adatunk. Az olasz rádióban L. Linari méltatta a költő jelentőségét. Előadását a Vatikán félhivatalos lapja, az *Osservatore Romano* is átvette. Végkövetkeztetése szerint „nemcsak a saját népéhez beszél, kimeríthetetlen szeretettel küldi a hit szavát a föld minden népének. Azt a szót, amelyet keresnek és szólítanak.”

1944 elején jelent meg *Anyá kell!* című versválogatása, amely méltatói szerint „a teljes életet fogja át”. Ebben az évben ismerhette meg a magyar közönség Paul Valéry Mécsről írt tanulmányát is, mely további nemzetközi karriert ígért a költő számára. Ehelyett menekülnie kellett. A front gyors közeledése miatt el kellett hagynia Királyhelmecet, s ettől kezdve hol rokonainál, hol papbarátainál, hol rajongóinál húzta meg magát, mígnem 1953

augusztusában Pannonhalmán letartóztatták. Közokirathamisítás és lázító röpiratok terjesztése miatt 10 évi börtönre ítélték. (közokirathamisítás = bejelentőit családi nevén töltötte ki; lázító röpiratok gyártása és terjesztése = kézzel írt verseivel köszönte meg vendéglátóinak, hogy befogadták.) 1956-ban kegyelemből szabadlábra helyezték, 1957 januárjától Budapesten lelkipásztorkodott, 1961-től a pannonhalmi szociális otthon lakója. Addig nevét sem írták le, most lassan megkezdődött életművének feltérképezése, bár a hazai sajtóban e törekvés heves ellenállást váltott ki. Szalatnai Rezső és Fábry Zoltán megállapításai azonban elhatoltak a köztudatba is. 1971-ben az Ecclesia végre megjelentette Rónay György gondozásában és előszavával válogatott verseit *Aranygyapjú* címmel. A kötet, melynek összeállításában lelkesen részt vett, óriási sikert aratott. (1987-ben Fényi Ottó válogatásában, szerkesztésében és forrásértékű életrajzi összefoglalójával második, bővített kiadása is megjelent.) A nyugati magyarság is több versválogatása megjelentetésével tiszteltgett költői nagysága előtt.

1978. november 9-én hunyt el Pannonhalmán. Még megérte Illyés Gyula látogatását. A két régi ellenfél kézfogással békült meg a nagy út előtt. A pannonhalmi Nagyboldogasszony-kápolna kriptájába temették, a szertartást Szennay András főpát végezte, a költőtársadalom nevében Vasadi Péter búcsúzott tőle. Az azóta eltelt évek azt bizonyítják, hogy népszerűsége mit sem kopott, rajongói és tisztelői egyre inkább sürgetik összes verseinek kiadását.

Értékmérő-e a siker? A költészetben nem. Mécs László költészetét azonban nem elég poétikai szempontok alapján mérlegelni, életútjának történelmi meghatározói, adottságai legalább annyira fontosak, mint lírájának kifejező eszközei vagy szóhasználata, mondatfűzése, melyet szigorúbb méltatói alighanem joggal mondtak olykor pongyolának, máskor keresettnek.

Életútját elemezve azonnal szembetűnik, hogy magyar költő hozzá hasonló népszerűséget soha nem élvezett. Ady legendáját néhány vele egyivású író és kritikus keltette és növelte, Mécs legendáját épp akkor szüntette meg az erőszak, amikor a legszélesebb körökben is ismerték, olvasták, várták személyes megjelenését. Adyt és nemzedékét magától értetődő gesztussal fogadta be az utókor. Mécsét nem ismerte, nem is ismerhette. Így másodkézből kapott közlésekre kellett hagyatkoznia, s a történelmi háttér ismerete híján könnyen hitelt adott annak az erőszakosan sugallt véleménynek, hogy a költő reakciós eszmék szószólója volt, a klerikális reakció zászlóvivője. Legfeljebb halványan élt a kétség némelyekben: ennyi híve lett volna a klerikális reakciónak a két világháború között? S ha meggondoljuk, hogy a költőt korábban sokan azért bírálták, mert nem elég klerikális, akkor legalábbis tanácstalanok lehetünk.

Mécs László kisebbségi költőnek indult, majd belekerült a két világháború közötti magyar katolikus újjászületés áramába, melyet lelki vonatkozásban olyan személyiségek uraltak, mint Prohászka Ottokár, Majláth Gusztáv Károly, Glattfelder Gyula és a többiek. A költő átérezte, hogy ő is munkása lehet ennek a megújulásnak, s az is lett — a verseivel. A reményre, szeretetre, megértésre áhító katolikus közvélemény számára személyesen előadott költeményeivel ő lett ezeknek az érzésköröknek jelképe és bizonyossága. Vállalta küldetését, s ezzel együtt járt, hogy nem irodalmi sikereket aratott, hanem lelkieket, nem az irodalmi kézikönyvekbe írták nevét fénylő betűkkel, hanem a szívekbe. Veszélyes szerep, hiszen az utókor nehezen értelmezheti, de fontos, talán fontosabb, mint a vers csiszoltsága, maradandósága, hiszen aki ezen az úton jár, a nemzetépítés tevékenységéből veszi ki részét.

Líráját mindvégig jellemezte, hogy nem törődött azokkal az irodalmi mellékkörülményekkel, amelyek minden más költő számára fontosak. Nem nagyon érdekelte, hol jelennek meg művei, közlésre adta őket fűnek-fának, s ezzel sok félreértést keltett, sok félremagyarázásra adott okot. Ugyanakkor fehér reverendájában, kivételes előadói tehetségével azoknak a krisztusi elveknek volt a megtestesítője, melyekre az emberek szomjaztak, s amelyek megletét a háború és az utána következő forradalmak cáfolni látszótak. Mécs László nemcsak költő volt, hanem Isten szavának gyűjtő hatású trombitása.

Helyét meglehetősen nehéz kijelölnünk, hiszen pap volt, de nem papköltő, életkora a második nemzedék tagjaival rokonítja, de ezek részéről kapta a legkeményebb kritikákat, szociális érzékenysége a népi lírikusokkal állítaná párhuzamba, ő azonban nemcsak a megélhetés súlyos nehézségeivel foglalkozott, hanem mindig igyekezett egyetemes távlatokat is felvillantani.

El kell fogadnunk, hogy rendhagyó alakja a huszadik század magyar költészetének, hiszen nemcsak líratörténeti jelenség, hanem a lelki megújulás történetében is fontos a szerepe. Nem lehet kétséges, ha e lelki reneszánsz történetét elfogulatlanul elemezzük, s eredményeit behelyezzük e század magyar történetébe, Mécs László alakja és szerepe rendkívüli mértékben megnő. S csak növeli az a tény, hogy mindig az egyszerűek, az elesettek és a rászoruló érzésvilágát szólaltatta meg, olyan rétegekben keltette fel a katolikus öntudatot, melyek más eszközökkel aligha lettek volna beállíthatók az újjáépítésbe.

A magyar költészet szinte minden korszakában születtek nagy mozgósítók, akik a jó ügyért ragadtak tollat. Balassi a végvári vitézekért, kivert életformájuk ábrázolásának parancsszavára, Zrínyi Miklós a török elleni küzdelem megszervezéséért, Csokonai a szív jogáért, Vörösmarty a reformokért, Petőfi a forradalomért, Arany... — de minek folytatni? Mécs Lászlót költői szándéka és

(Az életrajzi adatokat
Fényi Ottó említett
összefoglalásából és a
dr.Mezey László
gyűjtéséből összeállított
korabeli lapkivágatok,
közlések nyomán
állítottam össze.)

személyes döntése is e sor teljes jogú tagjává teszi, s ezen gyengébb versei sem változtatnak, hiszen a mérleg másik serpenyőjébe kerülhetnek azok, amelyek bármely antológia díszai lehetnének, nem beszélve olyan sorairól, mint például e válogatás címadója, mely az irodalom egyik legszebb feladatát fejezi ki érzékletesen, szinte végérvényes tökéletességgel.

Mécs Lászlónak — nemcsak neki — adósa a magyar irodalomtörténetírás, de ahhoz, hogy kialakíthassa vele kapcsolatos értékítéletét, előbb műveinek új és új kiadására volna szükség, hiszen a költőt végül mégis a versei minősítik. Minden olyan válogatás, amely módot ad lírája alaposabb megismerésére, jó ügyet szolgál, hiszen közvetve a lelki újjáépítés ügyét is segítik versei, s ebben a küzdelemben minden szónak, minden gesztusnak, minden magatartásmintának felmérhetetlen a jelentősége. Az elmúlt időszak eseményei ugyanis ékesszólóan bebizonyították, hogy azok az életértékek, amelyeket ő alázatosan, de küldetése jogos öntudatával szolgált, mit sem veszítettek időszerűségükből.

MÉCS LÁSZLÓ

Minden külön vitatkozás helyett

*Mikor böjtöltök, ne legyetek szomorúak,
mint a képmutatók, kik meghervasztják
orcáikat, hogy az emberek őket böjtölni
lássák. (Máté evangéliuma)*

*Szeretnék szentté lenni, ám a „szentet”
itt másban látják. Több helyről üzentek:
hogy tréfa-puskám néha messze hord,
hogy úgy szólok, mint jóízlés-eretnek,
hogy kamaszkodva dicsérem a bort
s elérem így, hogy többé nem szeretnek.*

*Ne rontsam hát a hősi szittya-nemzet
szeretetéből szótt, szívével himzett
próféta- és poéta-köntösöm!
A jó pap s költő fennkölt, nagyszerű, szent!
A Farsangnak álmában sem köszön!
Bölcs mondást korhol s bibliákat tüsszent!*

Kíváncsi volnék: nékik mit jelentesz te,
fecskéknek prédikáló Szentferencke
s te másik Szent, ki régen Róma mellett
a kispapokkal labdázta a veszettül
(papként!) s olyan dobást kaptál ezektől,
hogy ép csak szusszant benned a lehellet!

Nagy bűn előttük a borról beszélni.
— Jézus a vizet borra változtatta.
Az Isten fia, az én Mesterem,
jól tudta, mit tesz: mámor nélkül élni!
Bor annak is kell, kinek nem terem.
Szívepszdítőt kell értenünk alatta.

Ne nézzetek, mint tékozló fiút.
Hozhatják parfümözve, arany tálon
a moslékot, bűnt: szívemből utálok.
A szépség-ló, ha útja ördög-út:
nem kell! Én játszom, tréfa-fáim rázom,
— de Isten tart a szenvedés-pórázon!
Nem nagyképűség, koldus-nyavalyásan
való orrlógatás az én vallásom!
Az én vallásom a víg böjtölők
vallása: bűntől böjtölők leginkább,
— de Isten nyomban fényes öröm-hintát
készít, hintázom, mint más víg kölyök.

Vallásom nem börtön! Ami a Bűnön
innen van: mind szabad s én meg nem szűnöm
futkosni fel, le az érzelmi skálán,
a földtől fel az Isten-titkú égig,
a fönségestől le a gyermekségig,
imába, fütytybe csomagolva hálám!

A földön éltek szentek, látszat-szentek
s a földre nem mertek tavaszt nevetni!
Lám, sárba lép az égi napsugár
s kutya baja, sőt, bimbót bont a sár!
A Szűz előtt fogok bukfencet vetni,
ha panaszra a pápához is mentek!

Egy ember keresi az anyját

Egy ember jött ma hozzám, hogy megkeresse anyját!
Leült az irodámban sötéten, hallgatólag.
Kint országos sírással borzongott a november.
A vándor bakkancsából sár csurgott és csatak.

Egy ember jött ma hozzám. Vannak mély tengereknek
alján a nagy nyomástól eltorzított halak
s vannak örökvihar-vert vidékeken ily torz fák,
amely lélekkel jár-ke e torzonborz alak.

Az anyját sose látta, mert szerelemgyerek volt.
Úgy jött a világra, mint egy botránykő, bűn-tanu,
tört liliumok kertjén kiáltó szégyen-cégér
s lelenche dugta anyja, ki már por és hamu.

A lelencház kiadta valami vénasszonynak
„nevelni” városvégi félig zsványtanyán
Erdélyben. Ott tanulta ismerni a világot.
A vénasszonyt így hívta: „Kedves öreganyám.”

Aztán ment pékinasnak. Etették pofonokkal,
itatták átokszóval, emberséget tanult.
Mikor segéddé érett, keresztlevélke kellett
s mivel nem volt, kirúgták. Megölte őt a Mult.

Munkába nem fogadták, mert nem volt munkakönyve.
Lopott, koldult, csavargott a szerelem fia.
Börtön. Bűn. Újra börtön. Majd hontalanság címén
magyar határra tette az új Románia.

Bujkált. Börtön. Bűn. Börtön. A magyarok megúnták
és Csehszlovákiába küldték mint hontalant.
Innen kitoloncolták, de visszajött. Az anyja
itt született. Kutatja, mint dúcát a galamb.

Triantonól egész a Fekete óceánig
drótsövény, szuronyerdő. Hivatalnok-közöny.
Ezek között vergődik, vérzik, bujkál egy ember!
Anyja (Nemjó Teréz) itt nőtt a Bodroghözön.

*Hol született? Ki tudja? Az anyja mindig szolgált.
Még Nagymagyarországon szülte meg valahol.
Most három állam úzi, mint dúvadfajta ordast
s nincs hely, mely befogadná, nincs közösség, akol.*

*Nem ismert anyamellet, mely megszojgatja mézzel
egy életre az embert, mint föld az ágakat.
Nem ismert anyaszívet, mely megszojgatja fénnel
egy életre a lelket, mint plántákat a Nap.*

*Nem anyja anyaföldünk, sem anyaszentegyházunk.
Vallása nincs. Nem is volt. Nem anyja a Haza.
Csak mostohái voltak! S most ezt a bűn- s fegyház-unt
embert a honvágy bántja! Hova menjen haza??*

*Szeretne hazamenni a tisztas emberségbe,
csalánból a családba! Szeretne lenni pék
és sütni a barátság s a jószág sok kalácsát
s madárfióka szájú pulyát etetni még!*

*Azért kutatja anyját: a hovatarozását!
Az anyakönyben nincs meg. Gyötrődöm hallgatag.
Ő visszamegy sötéten a sír novemberbe,
szétroncsolt bakkancsából sár csurran és csatak.*

A Vigilia Kiadó
gondozásában a
közelmúltban jelent meg
Mécs László: *Anyá kell*
című verseskötete
Simon András
illusztrációival,
Rónay László kísérő
tanulmányával.
Ára 187,— Ft

GÁSPÁR CSABA LÁSZLÓ

Örök történelem

In medias res: A történelmiséget akkor vesszük komolyan, ha a belőle fakadó és a rá irányuló megismerést — vagyis a történelmi megismerést és a történelmiség megismerését — nem a tárgyat egyetlen mozdulattal megragadó, tiszta evidenciát eredményező ismeretszerzés hiányos megvalósulásának tekintjük, mely a „normális”-nak vett közvetlen megismerés útjában álló különféle akadályok folytán mintegy lelassul, az időben szétterül, kanyargóssá bizonytalanodik, ingataggá azaz „történelmivé” válik. Az ember megismerése — és ebben áll a pozitív értékelés — sajátosan és a maga pozitív jogán történelmi megismerés, azaz nem az ember megismerő apparátusának korlátozottságából, kontingenciájából fakad, hanem lényegének — ami mindig tökéletességet, pozitivitást jelent — lényegi folyamánya: az ember éppen az időben zajló történelmi megismerés gyarapodó világosságánál rendezi *világgá* a létezőket, s valósítja meg önmagát. Nem lassú és akadozó a történelmi megismerés, hanem a maga logikáját követi, annak tempója szerint halad, ezért barátságos és érzékeny, a megismerő és a megismerendő szemérméhez igazodó. A titokzatos megismerő és a titkot jelentő megismerendő vibráló terében mozgó ismeretgyarapítás és lényeggyarapodás, mely teret nyit a töprengésre, hordozza a meditáció lehetőségét, méltóságába helyezi a létezést, célra és idői kifejezésre rendelve. Egy szóval: *tétje* van, s ígéretként: *van* tétje. Magában rejtve a lehetőségességet, a célszerűséget és a dinamikát, érdekessé, mondhatnám izgalmassá teszi a megismerést, az életet, a létezést, vagyis a létet. A történelmiség a dinamitás lényege, melynek soha nem a célja, csupán a megvalósítása birtokunk, de legalábbis felelősségünk.

A történelmiség e pozitív értékelése csak a teológiában és a teológia felől lehetséges. A filozófia a változatlan és változhatatlan ideák örök ismeretének eszméje, mely az állandóság tapasztalatából indul ki, és az örökkévalóság vágyát tükrözi. Ezzel szemben a teológia ismeri az üdvösségtörténelem fogalmát, amely az időt uraló örökkévaló Isten és az öröklétre rendelt idői teremtmény, az ember drámájának pergése örök terv szerint — a változó történelemben. Mélyre ható kérdés, hogy az európai-keresztény isteneszmének örökkévalóságként és tiszta aktualitásként kidolgozott fogalmi kifejtése vajon eredendő hit-tapasztalat, vagy inkább a filozófiai állandóság-tapasztalat fogalmi kifejeződésének beszüremkedése, oly-

kor tudatos átvétele a teológiai reflexióba? Az ószövetségi istentapasztalás nyitott ugyan a görög metafizika irányába — legalábbis *post factum* így kell fogalmaznunk, ha ugyanis nem így tennénk (vagy ami még rosszabb: ha nem így lenne), akkor elhibázottnak kellene tartanunk az egész későbbi nyugati gondolkodást, ami elhibázott merészség —, mindazonáltal meglehet, bonyolultabb viszonyban áll a teológiai és a bölcséleti istenfogalom, miként az a teológia bevett és uralkodó formáiban többnyire megfogalmazódik.

A hit tapasztalata eredendően a változást, a történelmiséget, a párbeszédet, a cselekményben fejlődő drámát tárja elénk — jóllehet az állandóság nem minden tapasztalata nélkül, melyet azonban ugyancsak dinamikus fogalmakban ír le, mint például „Jahve hűsége”, „féltékeny szeretete”. A filozófia ezzel szemben az ideák rendszere alkotta stabil égboltot fürkészi — jóllehet a változás nem minden tapasztalata nélkül, melyet azonban negatív fogalmakban ír le, mint például az „érzéki megismerés bizonytalansága”, a „véges megismerő kontingenciája”. (Az európai gondolkodást úgy is tekinthetjük, mint sajátos, változó eredményekre vezető változatlan törekvést e két tapasztalat szintézisére, mely ingatag egyensúlyok és ingoványos egyensúlyvesztések közepette zajlik, ily módon kiváló példáját adva a változékonyság és az állandóság tapasztalata fölöttébb változékony és dinamikus együttesének.) Minthogy a hit-tapasztalat éppen úgy az *ember* tapasztalata, mint a bölcséleti, ezért mindkettőt *eredendőnek* kell tartani, s nem lehet kijátszani az egyiket a másik ellen: az ember változékony módon és változatos formában a változás és az állandóság állandó tapasztalásában járja kanyargós történelmi útját. A kérdés inkább az, hogy miféle *szintézis* rejlik e két tapasztalat mögött?

A keresztény teológiai kifejtés eddigi formája inkább a filozófiai állandóságot domborította ki istenfogalmában. Manapság különös módon éppen a filozófiai reflexióban egyre erősödő történelmiség-eszme hatására (ez az eszme persze mindig jelen volt a bölcséletben, csak éppen nem pozitivitásként, hanem a megismerés kontingenciájának jeleként és a negativitás tartalmával, így a szkepticizmusban, az empirizmusban stb.) a teológia is föleleveníteni látszik eredendő és *sui generis* érzékenységét a történelmiség iránt (melyet persze soha nem veszített el, csak éppen a tőle nem teljesen idegen, de vele mégsem azonos filozófiai tapasztalat és fogalomalkotás felé húzva mellőzött). Ennek egyik jelentős irodalmi kifejeződése például K. Rahner *Az Ige hallgatója* című munkája, mely az embert a történelemre utalja az Istennel való találkozás végett, a történelmet, vagyis a szabad alakulás dimenziójának dinamikus terét jelölve meg ama terepként, ahol az ember találkozhat a léte-lényege végső teljességét-aktualitását jelentő Istennel.

Két eredendő tapasztalat, az örök lét és a történő lét eredendő szintézisének megalkotásáról van szó. Ez nyivánvalóan nem történhet az egyiknek a másikkal szembeni előtérbe helyezésével, bár

az állandóság gondolata sokat sürgött-forgott a nyugati gondolkodásban az intellektus kegyeinek elnyeréséért, s nem éppen eredménytelenül (bizonyára nem is véletlenül). Ennek oka azonban inkább a gondolkodás természetében, diszkurzivitásában keresendő, semmint az „elgondolandóban”, s csupán arra a belátásra vezethet, hogy „az ember így gondolkodik”, de semmi esetre sem arra, hogy a keresett „szintézist így *kell* elgondolni”. Az is nyilvánvaló, hogy e szintézis megalkotása nem e két eredendő tapasztalat által kimetszett téren kívül — abból mintegy kilépve — válik lehetségessé, mert nincs „hova” kilépni. Ha a szintézis szükségképpen az alkotóelemek magasabb egységére mutat — amennyiben a szintézis lehetséges —, akkor ebben az esetben tagadnunk kell ilyesfajta egység létét, minthogy annak vagy örökké állandónak, vagy örökké változónak kellene lennie. A gondolkodás a *lét* dinamikájának és állandóságának egyaránt „foglya”. Figyelembe véve továbbá, hogy foglmaink merevségük folytán szükségképpen mintegy kipánnyá vázzák a valóságot, azt kell mondanunk, hogy e szintézis fogalmi megalkotása a fogalmak felől lehetetlen: e szintézis nem megfogható. A gondolkodás a fogalmi *gondolkodónak* is „foglya”.

Ha egy titkot nem tudunk megfejtetni, de letagadni sem, úgy sok mindent tehetünk, de csak egyet érdemes: hordozzuk. Ez még mindig intelligensebb megoldás, mint a racionalizált elzárványosítás, ugyanakkor racionálisabb, mint a rezignált lemondás.

Ha foglyok vagyunk, de nem szabadulhatunk, mert nincs hová, s önmagunk foglyai lévén fogságunk szabadságunkban sem ereszt, úgy nem sok mindent tehetünk, de egyet érdemes: öltünk magunkra fogságunkat. Ez még mindig hitelesebb megoldás, mint a furfangos illúziókergetés, ugyanakkor büszkébb, mint az erőtlen bele nyugvás.

Be kell ismernünk, hogy az *elgondolhatóság határán* mozgunk. Hogy innen mit látunk, az részben attól függ, milyen látáshoz szoktunk-iskoláztuk szemünket e határ eléréséig. Szoros értelemben innen már nem látunk semmit, de mégsem mindegy, hogy mit vetít ki szemünk e letapogathatatlan határon túlba, mely valamiképpen mindent befogad, de talán nem mindent helyesel; és nem közömbös, hogy a létezők mely hangját gyűjtötte magába, és mit őriz fülünk, amikor a határra érkezvén a túlannanira tapasztjuk, mely valamiképpen mindent visszhangoz, de talán nem mindent a saját hangján.

Magunk vagyunk és magunkban állunk e határon. Válasz, ha érkezik, csak *túlannan* érkezhét.

Ügyelve a felröppenő gondolat örök ritmusára: Mindenkor elérkezett az ideje annak, hogy újfent átgondoljuk az öröklét és a történelmiség mindörökre történő viszonyát immár egyszer s mindenkorra és önmagunk által mindenki számára...

AZ EGYHÁZ AZ EMBERÉRT

A SZOCIÁLIS PIACGAZDASÁGÉRT

Etchegey bíboros, a Cor Unum Pápai Tanács elnöke október végén az UNIAPAC 19. világkongresszusán szólalt fel Mexikóban. A *Centesimus annus* enciklikára hivatkozva azokra a lehetőségekre mutatott rá, amelyek a piacgazdaságban rejlenek. Az egyház nem állíthat össze gazdasági teóriát az Evangélium alapján, de a szabadságot és a szolidaritást hirdetve segítheti a gazdasági élet szereplőit abban, hogy lakhatóbbá tegyék a földet. A szabadság evangéliuma benső önuralmat kíván, teljes felelősségvállalást minden tettünkért. A szabadság Isten ajándéka, de rá kell találni és meg kell valósítani. Az egyház nem azért emel kifogásokat a szabad piacgazdaság ellen, mert fél a szabadságtól, hanem mert attól tart, hogy az nem biztosítja eléggé mindenkinek a szabadságát, s nem adja meg az embernek a teljes szabadságot.

Örömmel látjuk, hogy az etika egyre inkább polgárjogot nyer a gazdasági életben. Távol vagyunk már a „láthatatlan kéztől”, amely a piac spontán folyamatait irányítaná, biztosítva növekedését és harmóniáját. De hogyan jelentkezik az erkölcs egy mindent megengedő társadalomban? Az egyház a lelkiismeret mélyeibe hatoló, felelős döntéseket vár el a vállalkozóktól és bankároktól.

A szolidaritás evangéliuma a felebaráti szeretet parancsát fogalmazza meg a mai ember nyelvén. „Szilárd és állhatatos elszántság arra, hogy a közjóért munkálkodjunk, vagyis mindenkinek a javáért, mert mindenki felelős minden emberért.” A szolidaritásnak egyetemesnek kell lennie, minden emberre ki kell terjednie. Az egyház ennek útját a szegényeken keresztül találta meg. Újra és újra kiállt mellettük és értük az évszázadok során, s ezzel segítette az emberségebb társadalom kialakulását. A szociális piacgazdaságot folyton próbára teszik a szolidaritás konfliktusai, az érdekütköztetések és a konflictharcok. Az egyház e tekintetben a javak közös eredetére és rendeltetésére mutat rá. Nemcsak a kenyeret kell megosztanunk egymással, hanem előállításának lehetőségeit is. (Osservatore Romano, 1993. okt. 30.)

A MUNKANÉLKÜLISÉG ELLEN

A francia püspöki kar szociális bizottsága szeptember végén nyilatkozatot adott ki a munkanélküliségről. A szakértők bevonásával elkészített állásfoglalást először megküldték véleményezésre az érdekelt társadalmi és szakmai szervezeteknek, és szempontjaik felhasználásával készítették el a végleges dokumentumot. A munkanélküliség már nem tekinthető múltó jelenségnek; állandósult részévé lett a gazdasági életnek. Az emberi méltóság védelmében újra kell gondolnunk a munka helyét az életben és a társadalomban. Napjainkban különbséget kell tenni az ellenszolgáltatásért végzett bér-munka és a munka között. A kereset illetve a jövedelem és a végzett munka ma nem kötődik oly szorosan egymáshoz, mint valaha.

Manapság a fejlett technológiák egyre kevesebb munkával egyre nagyobb termelékenységet tesznek lehetővé. A munkának azonban nemcsak a megélhetést kell biztosítania, hanem az ember beilleszkedését is a társadalomba. Annak építéséhez pedig mindenkinek hozzá kell járulnia, ez az emberi munka legfőbb értelme. Korunkban megfogalmazódott a munkához való jog, de kidolgozták a munka teológiáját is: az ember kiteljesedésének és a teremtés folytatásának eszközét mutatva föl benne. A társadalom minden tagjának joga van a munkához — ez azonban nem feltétlenül alkalmaztatást jelent, hanem a megélhetés biztosításán túl az emberi méltóság kiteljesedéséhez szükséges tevékenységet.

Társadalmunk legfőbb baja az „ökonómizmus”: a gazdaság kényszeríti rá a maga törvényeit a kulturális és politikai életre. Mivel hiányzanak a hatékony és mozgósító társadalmi és politikai elképzelések, a gazdasági szempontok jelentkeznek egyedüli ésszerű törvényszerűségként. Megváltozott az emberek életfelfogása is: nem sikeres, teljesértékű életre törek-szenek, hanem (anyagi) sikereket kívánnak elérni az életben. Ez a szempont vezettet a fogyasztói szemlélet kialakulásához, amely hozzátartozik a termelés folytonos fokozásához és a technikai haladáshoz. Mára azonban ez az életfelfogás zsákutcának bizonyult.

Sürgősen meg kell változtatni társadalmunk egész szemléletét és logikáját. Az iskoláskortól kezdve a teljesebb, felelős életre kell nevelni, arra ösztönözve a fiatalokat, hogy energiáikkal, tehetségükkel vegyenek részt a társadalom életében. Csak a munka humánusabb szemlélete, a javak igazságosabb elosztása társadalmi és nemzetközi szinten biztosíthatja az ember boldogabb jövőjét.

(La Croix, 1993. szept. 28.)

A SZEGÉNYEK JAJKIÁLTÁSA

Zambia püspöki kara drámai hangú körlevelet adott ki tavaly nyáron. Minden ország legértékesebb erőforrása maga a nép, e népet azonban megalázzák, kizsákmányolják Zambiában — állapítják meg a püspökök. Elismerik ugyan a kormányzat erőfeszítéseit, de népük pásztorai-ként nem hallgathatják el a szegények jajkiáltását.

Néhány megrendítő adat:

- a megszületett gyermekek 20%-a meghal öt éves kora előtt;

- az alultápláltság következtében az öt éven aluli gyermekek 40%-a kisebb a normálisnál;

- a kisgyermekeknek egynegyede a hiányos táplálkozás miatt kerül kórházba;

- a szülőanyák halandósági százaléka megduplázódott az elmúlt évtizedben;

- az elmúlt években csökkent az elemi iskolába beiratott gyermekek száma, Lusakában például a hét éveseknek csupán 56%-a juthatott iskolázatáshoz;

- a falusi lakosság 80%-a, a városi lakosság 50%-a nem jut hozzá a minimális megélhetéshez sem;

- a 200 %-ot meghaladó infláció elviselhetetlen terheket ró a sokgyermekes családokra.

A növekvő nyomor súlyos társadalmi nyugtalanságokhoz, sztrájkokhoz, tüntetésekhöz, konfliktusokhoz vezet, s ez komolyan fenyegeti az ország újonnan kialakuló demokráciáját. Az országosan elterjedt korrupció, egyeseknek erkölcsstelen, gyors meggazdagodása, a kormányhivatalnokok kivételezett gazdasági helyzete csak súlyosbítja az elégedetlenséget. Az új kormányzat két évvel ezelőtt nagyszabású újjáépítési programot hirdetett meg, s a sajtó azóta mindig azt állítja, hogy annak megvalósítása remekül halad. A körlevél fölteszi a kérdést: hol látszanak meg ennek hatásai, hiszen a szegény többség nincstelensége és szenvedése egyre tovább fokozódik. Felszólítja a kormányt, vizsgálja felül gazdasági reformprogramját; vegye komolyabban tekintetbe a reformok által sújtott szegények helyzetét, dolgozza ki a nép ember-séges fejlődésének programját is. Különös gonddal, a szegények és a közjó szempontjait mindig szem előtt tartva kell végrehajtani a privatizációt. Felül kell vizsgálni, vajon a kevesek meggazdagodása valóban az ország fellendüléséhez, s többség életszínvonalának emelkedéséhez vezet-e? Sokak csalódását és elégedetlenségét fejezik ki, azt állítva, hogy a kormány érzéketlen a szegények iránt, nem tesz hatékony intézkedéseket megsegítésükre.

Javasolják, hogy pártatlan szakértőkből álló bizottság felügyelje az árak és bérek alakulását, a kialakuló szabadpiac társadalmi ellenőrzését,

a külföldi segélyek felhasználását. Állítson fel a kormányzat szociális segélyszolgálatot a leg-szegényebbek megsegítésére. Hozzanak létre országos fórumot a gazdasági reformok felülvizsgálatára.

Mindezek nem csupán súlyos erkölcsi kérdések, hanem az ország társadalmi stabilitását veszélyeztető konfliktusok — állapítja meg végül a dokumentum, amelyet a Zambiai Püspöki Kar Kommunikációs Irodája adott ki. (Zambia lakossága 8 millió, ennek 28,6 %-a, 2,3 millió katolikus. Két érsekségben és hat püspökségben 552 pap és 873 apáca tevékenykedik, a szeminaristák száma 228.)

AZ EGYHÁZAK A VASÁRNP VÉDELMEBEN

A szó tágabb és szorosabb értelmében a vasárnap mint keresztény ünnep- és pihenőnap leértékeléséről van szó abban a német szövetségi kormány által előterjesztett törvénytervezetben, amely a munkaidő egységesítését és rugalmasítását célozza — állítja a Német Püspöki Kar és az Evangélikus Egyház Tanácsa közös nyilatkozatában, melyet 1993. szeptember 29-én hoztak nyilvánosságra. E nyilatkozatban az egyházak azzal a kéréssel fordultak a szövetségi kormányhoz és a törvényhozókhöz, fontolják meg még egyszer a kérdést, és foglaljanak állást a vasárnap teljes védelmében. „Nagy aggodalommal kísérik figyelemmel a németországi egyházak a szövetségi kormány azon tervét, hogy fellazítják a vasárnap védelmét, és gazdasági (!) okokból is lehetővé teszik a vasárnapi munka végeztetését” — vélekednek az egyházak a munkaidő védelme ellen intézett legújabb támadásról. Az új szabályozásban foglalt, sokféleképpen értelmezhető általános záradék szélesre tárná a kapukat a vasárnapi munkavégzés előtt, és jelentősen kitágítaná annak amúgyis széles határait. A kormány új kezdeményezése előirányozza, hogy a vasárnapi munka abban az esetben is megengedhető volna, „ha a hosszabb munkaidő vagy más munkakörülmények mellett a versenyképesség növelhető a külföldivel szemben, vagy a vasár- és ünnepnapokon végzendő munkával a foglalkoztatás biztosítható”. Az egyházak ugyanakkor kétségbe vonják, hogy ez az út volna a helyes a munkanélküliség elkerülésére. Különösen problematikusnak tartják az egyházak azon homályos megfogalmazást, mely szerint a vasárnapi munka azon területeken volna megengedhető, ahol „kémiai, biológiai, technikai vagy fizikai okokból fontos a termelési folyamat megszakítatlansága” (Herder Korrespondenz 1993. 11.).

A DEMOKRATIKUS JÖVŐÉRT

1993 áprilisában a dél-afrikai püspöki kar nyilatkozatot adott ki a demokráciáról. A püspökök megállapítják: 1992-ben tízezer embert öltek vagy sebesítettek meg erőszakos politikai cselekményekben, ijesztően növekedett a szegénység, másfelől viszont az államhivatalnokok körében egyre nagyobb méreteket öltött a korrupció. „Az összes dél-afrikaiakkal együtt azt követeljük, hogy táriák fel a múlt bűneit, utasítsák el az erőszakot, távolítsák el az akadályokat a demokrácia útjából. A lehető legrövidebb időn belül demokratikus alkotmányt és kormányt követelünk, mert ez a legrövidebb út az igazságossághoz és a békéhez. A demokrácia nem garantálja ugyan, hogy jó kormányunk lesz, de lehetőséget ad rá... A demokráciának többnyire kizárólag politikai és evilági jelentése van. Mi az Evangélium fényében szemléljük a demokráciát... Mivel előmozdítja a közjót és védelmezi az egyének jogait, a demokrácia a legjobb útja az igazi emberi társadalom építésének, amely védelmezi és előmozdítja minden személy emberi méltóságát... A keresztény szeretet megköveteli tőlünk a politikai toleranciát. Vagyis meg kell engednünk a miénktől eltérő célokat követő pártoknak is, hogy szabadon működjenek az általunk választott pártok mellett. A szekuláris államban polgári és emberi mivoltunk mindenkitől megköveteli a politikai türelmet, vallási és politikai hovatartozásától függetlenül. A pártok különbözősége biztosítja az emberek szabadságát arra, hogy egymást követő választásokon különbözőképpen döntsének. Egyetlen párt sem tökéletes, egyetlen politika sem alkalmas mindörökké. Tehát rendszeres időközökben kell választásokat tartani.”

A körlevél felsorolja az igazi demokrácia néhány nélkülözhetetlen feltételét: az emberi jogok tisztelete és védelme — mindenkinek joga van az életre, a nevelésre, a lelkiismereti, gyülekezési és kifejezési szabadságra; a szabad és független sajtó révén biztosítani kell azt, hogy az embereket tájékoztassák jogaikról, s a visszaélésekről, történjenek azok egyesek, csoportok, politikai pártok vagy a kormány részéről; a társadalmi és gazdasági jogok biztosítása: mindenkinek joga van az alapvető élelemhez, ruhához, lakáshoz, a munkavállalóknak a tisztességes bérhez; különösen gondját kell viselni a társadalom peremére szorultaknak: a nőknek, az öregeknek, a nincsteleneknek és a fiataloknak; tiszteletben kell tartani a sokféleséget és a pluralizmust.

Modern demokráciákban az egyház és az állam el van választva egymástól. Az egyháziak nem vállalnak politikai tisztséget, nem avatkoznak be a pártpolitikába, nem mondják meg a híveknek, hogy milyen pártra kell szavazniuk, az

istentiszteleteket nem használják fel politikai célokra. De joguk és kötelességük az, hogy az igazságosságnak, az emberi jogoknak védelmére keljenek, hogy elítéljék a hatalmi visszaéléseket, hogy segítsék az embereket az igazi demokrácia megértésében és megvalósításában. (Catholic International, 1993. június)

IGAZSÁGOS ÉS SZOLIDÁRIS TÁRSADALOMÉRT

A perui püspöki kar 1993 nagyböjtjében körlevélben fordult honfitársaihoz, közös fellépést kérve az erőszak ellen, s az alapvető emberi jogok tiszteletben tartását sürgetve. „Az elmúlt tizenkét évben az esztelen testvérharc áldozatai vagy részesei voltunk országunkban... A leghatározottabban elutasítjuk a terrorizmust, a gyilkosságot és a pusztítást minden formáját. A rossz eszközök sohasem vezethetnek jóra, a cél sohasem szentesítheti az eszközt.”

A körlevél megállapítja, hogy az életért mindenkinek közösen kell felelősséget vállalnia, s e közös felelősségnek megfelelő törvényekben és intézményekben kell testet öltenie. Az államnak mindenekfölött tiszteletben kell tartania a nép jogait. Kapcsolatot kell keresnie mindazokkal a szervezetekkel és intézményekkel, amelyek védelmezik azokat. A püspökök komolyan figyelmeztetik is az igazságügyi szerveket, hogy tartsák tiszteletben az emberi személy jogait, ne hozzanak ítéletet kellő bizonyítás nélkül, ne fogjanak perbe ártatlanokat. Leszögezik, hogy Peruban eddig nem sikerült felépíteni azt az igazságos társadalmi rendet, amely emberhez méltó életet biztosít mindenkinek, garantálja az emberi jogok tiszteletben tartását és tiszteletben tartja a nép akaratát. „A többség életéhez ma is hozzátartozik az éhínség, a betegség, a munkanélküliség, a bizonytalanság, az igazságtalanság, a visszaélések.”

Az egyház mindenki számára követeli az összes emberi jogok biztosítását. „Az emberi jogokat nemcsak a terrorizmus, az elnyomás, a gyilkosság sérti meg, hanem a nyomor és az igazságtalan gazdasági struktúrák, amelyek hatalmas egyenlőtlenségeket hoznak létre. Nem hallgathatunk a politikai türelmetlenségről és az általános elszegényedés iránti érzéketlenségről. Különös nyomatékkal kell szólni a jogszértéseket a gyermekek, a nők, a társadalom legszegényebb rétegei, a parasztok és a bennszülöttek körében.”

„A jó pásztor példájára továbbra is ébreszteni akarjuk híveink lelkiismeretét, s mellé akarunk állni, különösen az erőszak, az igazságtalanság és a szegénység áldozatainak.”

(Lima, 1993. március)

MAGYAR KATOLIKUS LEXIKON I. (A-BOR)

Bangha Béla szerkesztette (s részben írta) az utolsó magyar katolikus lexikont. Azóta annyi új fejlemény történt a katolikus egyházban, s a II. Vatikáni zsinat oly mértékben módosította, gazdagította egyházképünket, gondolkodásunkat, hogy immár halaszthatatlan feladattá vált új, a kor színvonalán álló magyar katolikus lexikon kiadása. Diós István főszerkesztő és Vician István szerkesztő áldozatos buzgólkodása és fáradságot nem ismerő munkája eredményeképp végre kezünkbe vehettük e hatalmas vállalkozás első kötetét. (A címszavak megbízhatóságát Gál Ferenc lektori ténykedése garantálja.)

A lexikon íróinak komoly nehézségekkel kellett megküzdeniük. A történelmi körülmények miatt hiányoznak a megbízható bibliográfiák és repertóriumok, kevés az igazán pontos és hiteles egyházmegyei és rendtörténeti névtár. Ráadásul nem mindegyik címszó megírására akadt hivatott, hozzáértő vállalkozó, így sok esetben a szerkesztőknek kellett rohamtempóban elkészíteniük e részleteket is. Ám a lexikon első kötetének megjelenése így is igazi esemény (s reméljük, az lesz a következő köteteké is). A címszavak általában pontosak, jól tájékoztatnak, a szerkesztők egységesítő törekvéseit majdnem mindig siker kísérte (kivéve azokban a fejezetekben, melyek az illető saját közlései; ezek túl részletesek, fölösleges aránytalanságokat okoznak). Külön méltánylást érdemel a címszavak objektivitása, a fölösleges értéktételek elhagyása.

Egyszeri átolvasás után is akad néhány jelszemélyiség és intézmény, akiknek és amelyeknek szerepelniük kellene (legalább a majdani pótkötetben): Adriányi Gábor, Balassa Péter, Bálint Géza (reumatológus), Bartha Dénes, Bíró Lőrinc (OFM), Bogyay Tamás, Boér Miklós, Boér János, Borbély István S.J., Borsos Miklós, említést érdemelne a párizsi Ahogy Lehet folyóirat, Georges Bernanos stb.

A lexikon valóban égető hiányt pótol. Minden munkatársa és kivált szerkesztői elismerést érdemelnek áldozatos munkájukért. Szép a kiállítása, jól megválogatott illusztrációs anyaga is. (*Szent István Társulat, 1993*)

STAHL ERVIN

A MAGYAR EGYHÁZZENE BEMUTATKOZÓ SZÁMA

Néhány hete, az adventi időszakban jelent meg az 1992-ben alakult Magyar Egyházzenei Társaság folyóirata, a Magyar Egyházzene első száma. Az ökumenikus szellemiségű szakmai folyóirat — a szerkesztők elképzelései szerint — rendszeresen beszámol majd a hazai egyházzene és egyházzeneszék gondjairól és eredményeiről, de emellett tudományos igényű tanulmányokat, történeti tárgyú írásokat és dokumentumokat is közöl.

A decemberi első számban a *Beköszöntő* után Szent Ágoston egyik zsoltár-magyarázata olvasható. Az esszék, értekezések sorában Ferenczi Ilona az Erdélyi Fejedelemség liturgia-egységesítő törekvéseit, Pásztor János a református istentisztelet 16. századi történetét, Jobbágy István a magyarországi baptista gyülekezeti és kóruséneklés múltját, Karasszon Dezső pedig a diészisz nélküli zsoltáreneklés kérdéskörét vizsgálja. Ünnepekhez kapcsolódik Berki Feriz és Raj Tamás írása (*Karácsonyváras az Orthodox Egyházban*, illetve *Hanuka - egy ünnep története*). Általánosabb egyházzenei témákkal foglalkozik Philipp Hamoncourt, Dobszay László és Török József tanulmánya.

A kifejezetten zenetudományi jellegű írásoknak szentelt Caelestis Harmonia rovatban Szendrei Janka az alleluja történetét tárja fel, míg az orgonaépítés múltjával és jelenével foglalkozó Laudes Organi sorozatban ezúttal a nagykőrösi református templom orgonájáról és a magyarországi műemlék orgonák védelméről esik szó. A Pro Memoria rovatban Gupcsó Ágnes a Monarchia egyik ismert egyházzenesze, a „katolikus-evangélikus” J.L. Bella életútját ismerteti, születésének 150. évfordulóján. Az aktualitásokat és a tervek szerinti interjúkat is tartalmazó *Korképben* ez alkalommal Tardy László, Máté János és Trajtlér Gábor írása olvasható, a katolikus, a református és az evangélikus egyházzenesz közelmúltbeli és jelenlegi helyzetéről.

A szerkesztők állandó dokumentum- és bibliográfia-rovatot is terveznek: a decemberi szám dokumentum formájában közli az egyházzene-oktatás követelményrendszerét, valamint a műemléki és muzeális értékű orgonák megőrzésének és használatának irányelveit; bibliográfiaként pedig a Theológiai Szemle egyházzenei tárgyú írásainak jegyzékét. A

Magyar Egyházzene megemlékezik a közelmúltban elhunyt Bárdos Kornélról, a magyar zene-történet és egyházzene kimagasló kutatójáról is.

Az Egyházzenei Társaság szép kivitelű, igényes lapja valóban hézagpótló szerepet tölt be a magyarországi folyóiratok sorában, s csak remélni lehet, hogy hosszú távon is jelentős tényezője lesz az egyházak és a zenésztársadalom szellemi életének.

RETKES ATTILA

UNIÓFESZTIVÁL II.

Az Európai Színházak Uniója második, Budapesten tartott fesztiváljának nyitódarabjáról, a Royal Shakespeare Company — Adriane Noble rendezte — *Téli reggélről* már esett szó. Hogy szándékkal nyitódarabnak szánta-e valaki a fesztivál rendezői közül, vagy egyeztetési, esetleg más okokból egyszerűen csak az elejére került — végül nem számút. Tény viszont, hogy az őszidőn rendezett esemény részvevőit — ha metaforikusan is — téli szelek borzongatták, süvöltözték körül.

Goldoni *velencei terecskáját* hóval fedi be Giorgio Strehler a milánói Piccolo Teatro előadásában, ám a gyémántszepségű, hidegen szikrázó színpadi mű szereplői ingujjban sem dideregnek: a hó a lelkükből hull. Ibsen — Michel Piccoli formálta — John Gabriel Borkmanja a párizsi Odeon előadásában dermedt lelkű figura, akit a tetten ért csalás szégyene kényszerített jeges álomba zuhanni — elorvasztva valódi vágyait és érzelmeit. Nehéz előadás Luc Bondyé, nehéz elfogadni, nehéz megszeretni — ám ha sikerül, fölfedezhetők benne a dermesztő valóság apró tüzei. Klaus Pohl *Die schöne Fremde*jében egy német-zsidó származású amerikai nőt semmisít meg a német kisváros idegengyűlölete. (A megsemmisítésen — ellentétben a darab másik idegenjével, akit fizikai valójában is megsemmisítenek — itt a végső megaláztatásba kényszerített ember egyéniségének megsemmisítéséről van szó.) S bár a kisváros németjei az áporodott nacionalizmus langymelegében lenge nyári öltözkében pompáznak, a groteszk környezetben itt is, ott is föltűnik egy kopottas karácsonyfa, a maga teljes jelképrendszerével hangsúlyozva azt a föloldhatatlan ellentétet, amely egy "fennen hirdetett" eszmerendszer s annak eltorzított napi gyakorlata között feszül.

Hidegedik az idő az Ingmar Bergman rendezte *Sade márkiné* című előadásban is, amely az izzó bűn és a hidegen számító hűség össze-

csapása anélkül, hogy bármelyik is győzedelmeskedne. Hőfötte réseken tűnnek el a szentpétervári Drámai Képzőművészeti Akadémia produkcióinak csetlő-botló civilruhásai, hogy pár másodperccel később a szovjet hadsereg kopaszra borotvált, egyéniségsorvasztott újoncai másszanak vissza csizmában és pufajkában. A fesztivál legsikeresebb, legforróbban ünnevelt előadásában az alantas létbe kényeszerítették, a valóság elől menekülőkké ürügyet kereső gyűlölködése teszi téliesen lakhatatlanná a maradék életteret. A szentpéterváriak fájdalmas önironiája nem oldja a feszültséget, de még szorítóbbá teszi. Ahogyan hasonló történet a romániai Bulandra Színház Goldonijában vagy a budapesti Katona József Kamrájának a fesztivál programján szereplő előadásaiban (*Akárki, Önbizalom, Müller táncosai*. stb.)

De bármennyire is elbűvölte a krónikást az eseménysorozat mámore, kénytelen megállapítani, hogy a színház hangja — a kor vagy a maga hibája folytán — szóljon mégoly elszántan is, a mindennapok zsongásában mindegyre elhalkul. Jó lenne figyelni olykor a halkszavúakra — a télben, amely Európa fölött sűrűsödik.

KÁLLAI KATALIN

A MÉRLEG 1993. 3. SZÁMÁRÓL

A folyóiratok sajátossága, hogy miként párhuzamos természeti jelenségek, úgy ők is sodrásal rendelkeznek, és többé-kevésbé körülhatárolható mederben törekednek végcéljuk felé. A *Mérleg* című folyóirat hosszú évtizedeken keresztül csak bűvópatakként jutott el hazánkba, ám mind akkori, mind pedig jelenlegi formájában ugyanazon elvek alapján törekszik a korunknak és az Evangélium szellemének jobban megfelelő egyház megteremtésére.

A folyóirat legutóbbi száma két fő téma körül kanyarog: az ökumenét és a gazdaságot teszi vizsgálatá tárgyává. Az elsővel kapcsolatban Órsy László cikke hat a felismerés megdöbbentő erejével, aki szerint az egyházak közötti egység feltétele azok *megtérese*. A prominens szerző szerint a római katolikus egyház a II. Vatikáni zsinattal a megtérés intenzív szakaszába lépett, ám ezek után e folyamat észrevehetően lelassult. Egy „demokratikusabb” egyház esélyeit latolgatja J. H. Provost, a Concilium folyóirat egyházrendi osztályának vezetője, s kiutaz keres az egyházi struktúráktól egyre inkább elidegenedő hívek problémáira.

A gazdaság és a vallás viszonyát igyekszik megvilágítani a szociális piacgazdaság esélyeit

latolgatva Közép-Európában F. J. Stegmann, a *Stimmen der Zeit* című folyóirat szerzője. Robert Spaemann pedig a vasárnap védelmében emel szót a teológia eszközeivel, hogy megvédje annak vallási, misztikus értelmét a gazdasági túlkapásokkal szemben. A vallás és a vállalkozás, a hit és a profit összeegyeztethetőségének lehetőségeiről vall a francia autóalkatrész-gyártó Valeo-csoport egyik vezető mérnöke.

A folyóirat szerkesztőinek elgondolását dicséri, hogy egyszerre beszélnek az egyházak legbelsőbb és a tőlük látszatra legtávolabb eső gazdasági kérdésekről — ily módon könnyebben eszünkbe jut, hogy az összekötő kapocs közöttük az ember, akiért nemcsak a gazdaság, hanem az egyházak is vannak.

KISS SZEMÁN RÓBERT

MARTON ÉVA HANGVERSENYE CD-VÁLTOZATBAN

A CD-korszak kezdete, vagyis a nyolcvanas évek közepe óta világszerte egyre gyakrabban jelennek meg hanglemezen világhírű előadóművészek koncertfelvételei. Az archív, nem ritkán 40-50 évvel ezelőtti felvételeket tartalmazó sorozatok leggyakrabban egy-egy karmester, vagy hangszeres szólista személyére koncentrálnak, a közelmúlt hangversenyiből viszont többnyire ária- és dalesteket, és operarénekesek produkcióit játszik át lemezre.

A közelmúltban látott napvilágot Marton Éva 1988. szeptember 3-án, a Budapesti Kongresszusi Központban rendezett áriaestjének CD-változata. A felvételen ismét megcsodálhatjuk Marton Éva hangjának hihetetlen gazdagságát, sokoldalúságát, hangképzésének tökéletességét, expresszív, érzelmgazdag előadásmódját. A Verdi-operák (*Aida*, *Álarcosbál*, *Don Carlos*) áriáiból áradó igazi romantikus szenvedély, a Puccini-részletek (a *Manon Lescaut* és a *Tosca* áriái) könnyed eleganciája és érzékenysége egyaránt magával ragadó. A koncert műsorán néhány ritkábban hallható részlet, így Amilcare Ponchielli egyetlen közismert operája, a *Gioconda*; az elsősorban Verdi librettistájaként ismert, de zeneszerzőként is figyelemreméltó Arrigo Boito műve, a *Mefistofele*; valamint Alfredo Catalani alkotása, a *La Vally* egy-egy áriája is helyet kapott.

A Magyar Állami Hangversenyzenekar az Amerikában élő karmester, Julius Rudel irányításával mindvégig Marton Éva méltó partnerének bizonyult. A világos, egységes vonóshangzás, a dinamikai árnyalatok széles skálája jellemzi a zenekar játékát az áriák kíséretében éppúgy, mint az önálló számok — nyitányok és

intermezzók — megszólaltatásakor. Külön dicséretet érdemel az együttes az operairodalom szinte teljesen ismeretlen gyöngyszemei, Wolf-Ferrari: *A madonna ékszerai*, és Mascagni: *L'amico Fritz* című operái közjátékainak műsorra tűzéséért. Sajnálatos viszont, hogy a koncert nyitószáma, *A végzet hatalma* előjátéka a CD-n terjedelmi okokból nem szerepelhet.

A felvétel a nézőtéri zajok és taps révén megőrizte az előadás koncert-jellegét, ugyanakkor a kifogástalan technikai minőség méginkább kiemeli Marton Éva és az Állami Hangversenyzenekar elsőrangú teljesítményét. (*Hungaroton*, 1993)

RETKE ATTILA

KERESZTYÉN BIBLIAI LEXIKON

1931-ben jelent meg utoljára református bibliai lexikon, Czeglédy Sándor, Kamar István és Kállay Kálmán fordításában, s 1984-ben határozta el a Református Egyház Zsinatának elnöksége új írását és kiadását. Első kötete, mely A-tól J-ig tartalmazza a címszavakat, most jelent meg Bartha Tibor szerkesztésében. Nemcsak a vállalkozás nagysága jelenthetett nagy kihívást a szerkesztő és a címszavak írói számára, hanem a hatalmasra növekedett ismeretanyag is, melyet kellő rendszerezéssel és ökonómiával lehet csak röviden, közérthetően és megbízhatóan feldolgozni. Elismerésre méltó, hogy a *Keresztyén bibliai lexikon* címszavait kizárólag magyar szerzők írták, holott manapság, épp az előbb jelzett okok miatt, általában a legsebringettebb lexikonok fordításait adják ki.

A lexikon írói és szerkesztője nemcsak egy ilyen jellegű munka szokásos célját, tehát az ismereteknek a kor színvonalán álló leírását és rendszerezését igyekeztek megvalósítani, hanem arra is törekedtek, hogy minden rendű és rangú olvasóval megismertessék és megkedveltessék a *Bibliát*. Természetesen egy ilyen hatalmas munka — kivált ha némelyik munkatársa „menet közben” kedvét veszti —, nem lehet egységesen magas színvonalú, ám elismeréssel állapíthatjuk meg, hogy a mű megfelelő rendeltetésének, megbízható, pontos katalauza az olvasónak, némelyik részlete pedig rendkívül érdekes és tanulságos (példaképp említhetjük az „állatok”, a „bölcsek” és az „esszénusok” címszavakat). Bár bizonyos értelmezései nem elégítik ki a katolikus olvasót, a lexikon mindenki számára hasznos információkat ad, érdemes, színvonalas vállalkozás. (*Kálvin Kiadó*, 1993)

STAHL ERVIN

TÖRÖK ENDRE: SZEMFÉNYVESZTÉSEK KORA

Pénteken a déli órákban elcsendesül a budapesti bölcsészkar épülete. Ilyenkor már nem szoktak órát tartani, a diákok hazamennek, sokan vidékiek, hazautaznak otthonukba. Délután a harmadik emelet folyosóján mégis sietős léptek kopogása hallatszik. Lányok, fiúk, kisebb csoportok Török Endre professzor szobája felé tartanak. Török Endre már évek óta nyugállományban van, de régebbi és újabb hallgatói ragaszkodnak hozzá, a szeretet, mely lényéből árad, visszasugárzik reá. Évtizedek óta a kar legnagyobb hatású tanárai közé tartozik: egyénisége és világnézete érzékelhető hatást fejt ki az újabb és újabb nemzedékekre. Országos fórumokon alig szerepel, keveset ír, ritkán szólal meg: mégis jelen van. Jelenlévő tudós. Jelen van a gondolatok formálásánál, születésénél.

Ritka alkalom, hogy önálló könyvvel jelentkezik. Most tanulmánykötetet adott közre: 1979-től a legutóbbi hónapokig írott eszéiből, tanulmányaiból állított össze egy gyűjteményt. Tudományos munkájának középpontjában kezdettől a klasszikus orosz irodalom állt. A Goethe, Tolsztoj és Dosztojevszkij világszemléletéről szóló írása, mely a kötet élén áll — és először a Nagyvilág hátsójain jelent meg önállóan —, Tolsztojról írott könyvének (1979) egyik fejezetét alkotta. A nagy orosz prózában fölvetődött bölcséleti kérdések vezették el később az orosz filozófiai gondolkodás elsüllyedt-elsüllyesztett áramaihoz, Szolovjov, Merezkovszkij, Sesztov, Bergyajev és a többiek munkáihoz. Az ő írásaiból készített szemelvényes válogatást a Vigilia könyvsorozata számára 1988-ban.

A mostani kötet gondolatai között is előtérben áll az erkölcskereső és hitkereső orosz hagyomány, de a könyvnek van egy jelentős nyugati holdudvara is, mely Szent Ágostontól Rousseau-ig és Kierkegaard-tól Hamvas Béláig terjed. A tanulmányok mélyáramát az ember erkölcsi felelőssége alkotja, s evvel szoros kapcsolatban vetődik föl benne az etikai stádiumnál is mélyebb és átfogóbb érvényű kérdés, a hit kérdése.

E recenzió szerzője úgy gondolja, hogy ma, amikor fel-fellobbannak Európa szellemi égboltján a politikai irracionalizmus veszedelmes lángjai, talán nagyobb figyelemmel kellene tanulmányozni Aquinói Szent Tamás örökségét, századunkból pedig Teilhard de Chardint, Mounier-t, Karl Rahnt, mint az orosz misztikusokat és egzisztencialistákat vagy éppen Hamvast. Ma inkább azokra van

szükség, akik nem vetik el szcientifizmus címen az egész tudományt és civilizációt, akik nem vonják kétségbe a társadalmi élet síkján az értelem szerepét, s akik az egyház szüntelen megújulását, korszerű jelenlétét pártolják. Az ebből fakadó elvi különbség ellenére a recenziót a legnagyobb tisztelettel tölti el a könyv szerzőjének tiszta szándéka és magasrendű szelleme. Török Endre a katolikus humanizmus körvonalait keresi, és olvasmányaiból azt említi ki, ami nehéz időkben is annak irányába mutathat. Jól látja a fanatizmus, az elfogultság és eldöntélet gátló tényezőit, melyek társadalmi és politikai oldalról a katolicizmus érvényesülése előtt tornyosulnak. „Az emberi nem — írja a kötet címadó esszéjében — mint sokszerűségében egységes teremtettség azért kapta Istentől a Földet, hogy a létezés jogát igazolja. Viszont a fanatizmus számára nem a létezés, hanem az ideológia az érték. (...) A fanatizmusok társadalmában egy intellektuális romlottság, a kollektív gondolat kényszere működik, függesztve az érvényes, az autentikus ember létjogát, aki önmagához mint romlatlan isteni képmáshoz szeretne hasonlítani.” (Liget, 1993)

KENYERES ZOLTÁN

A KÖZGAZDASÁGTAN TÁRSADALMI ÉS ETIKAI VETÜLETEI

Az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa 1990. novemberében, a Vatikánvárosban megrendezett nemzetközi közgazdász tanácskozás tanulmányait tartalmazza e kötet.

A két szerkesztő — Kindler József és Zsolnai László — neve önmagában is elegendő biztosítékul szolgál arra nézve, hogy e könyvben fontos, de a jelenlegi gondolkodásunk számára újszerű, szokatlan eszmékről lesz szó.

A pápa az egyház társadalmi tanításának interdiszciplináris megalapozása érdekében a világ legkiválóbb közgazdász teoretikusait kérte fel, hogy adjanak választ a közgazdaságtudomány elvi alapjait és napi gondjait érintő, a pápai tanács által feltett kérdésekre. Ezekben a kérdésekben tükröződnek azok a kételyek, amelyek a jelenleg uralkodó társadalmi paradigmákkal kapcsolatban, a szegénység vagy az ökológiai válság kapcsán etikai megfontalásokból megfogalmazódnak.

A hagyományus nyugati erkölcsi alapelvek, mint az önérdék beteljesítésének racionalitása, a haszonelvűség és a kanti: „erköl-

csös, amit mindenki más is tenne hasonló körülmények között”, alkalmatlanok a mai körülmények között arra, hogy cselekedeteinket vezéreljék. Ennek felismerése tükröződik a megkérdozett közgazdászok válaszaiban, akik nagyrészt az uralkodó közgazdasági iskolák képviselői, és csak elvétve találunk közöttük alternatív gondolkodókat. Ezért is különös jelentőségű, hogy mindegyikük elismeri az „etikai és vallási kötelezettségek” fontosságát a gazdasági döntésekben. Igen izgalmas összevetni a lengyel sokkterápia szellemi atyjának, Jeffrey D. Sachsnek a nézeteit például a német Horst Siebert gondolataival, aki a szociális piacgazdaságnak az egyéni szabadságot és a méltányosságot egyaránt figyelembe vevő modelljét mellett érvel.

A szerzők üzenete Közép-Európa népei számára különösen fontos. Megtanulhatjuk belőle, hogy a gazdasági átmenet időszakában a szabadság könnyen szabadosságra csaphat, ami alááshatja társadalmunk amúgy is korhadt erkölcsét. A nyitott szemű olvasó felfedezheti Amartya Sen finom üzenetét, amit a piaci eufória, a privatizáció gyorsítása és a hatékonyság bálványozása közben jó volna, ha a politikacsinálók is észrevennének, miszerint: „A fejlődő országokban az igazi probléma a redukált élet, s nem annyira az alacsony jövedelem, még akkor is, ha ez utóbbi hozzájárul az előbbihez.” (*Egyházforum*, 1993)

KEREKES SÁNDOR

SHAKESPEARE: TÉLI REGE

A Royal Shakespeare Company Shakespeare-je volt a nyitóelőadás az Európai Színházak Uniójának második, budapesti fesztiválján. A jogosan eltúlzott várakozás és a csalódástól való permanens félelem hatotta át az avoni hatyú filozofikus *időtörténetének* első részét, a fölkorbácsolódott féltékenységből sarjadó, szeretőgázó tragédia hideg szenvedéllyel előadott indítóképeit, a szicíliai uralkodó, Leontes fölhorgadó gyanúját felesége és legjobb barátja ellen, a barát elüldözését, a jó királyné perbe fogását, a börtönben született királyi utód, Perdita „elvezetését”. Ez a mértéktartó polgári szenvedéllyel előadott Shakespeare lenne a mérték? — tanakodhatott a világ színházi ügyeiben nem teljesen jártas jelenlévő, hogy aztán egy hosszúra nyúlt szünet után (amely talán az Idő múlását is hivatott volt jelezni, a történetben el-telt tizenhat esztendő) az RSC vadítóan izgalmas fölfogásban játssza tovább a *Téli regét*, Per-

dita nevelőapjának pásztorkunyhója mellé odatelepítve a vidéki Angliát, az invenciózus rendező, Adrian Noble, csöppet sem tekintélyelvű megfogalmazásában. Vidéki népek együgyű pásztorünnepét varázsolta — tele bumfordi gaggel — az ellenséggé vált szicíliai és bohémiai uralkodó egymásra talált gyermekeinek szerelme köré, fiúért vetélkedő tarka ruhás fejőlányokat, enyveskező, nagyszájú csallót, ünnepi térdnadrágban feszítő falusi férfinépet, virágfüzérés, debilis népünnepélyt. De a történet befejező részében sem kíméli honfitársait a rendező. A szicíliai királyságban keménykalapos angol polgárok tartják a fejük fölé az obligát esőben az obligát esernyőt, s a szerencsét maga kovácsolta pásztor is híres angol áruházak vadonatúj nejlonszatyaiban viszi haza „szerencséjét”. S ha valakinek ezek után kétsége támadna, hogy a nagybetűs Idővel pimaszul játszadozó előadás után Shakespeare-től idegen érzelmek szorongatják a nézőt, az megnyugodhat. A nézőteret hatalmába kerítő hullámzó szenvedély fojtó érzésében a szatírtátek frívól képeivel együtt ott kavarog a tragédia sötét erdeje is. A szoborlétből életre kelt búskomor királyné, a rég halott gyermek trónörökös, a részvétlen Idő kegyelme, az egymástól elszakadtak „rosszkedvének tele”, ez az egész fájdalmas téli rege. Az Unió fesztiváljának további előadásaira még visszatérünk.

KÁLLAI KATALIN

ETIKA A GAZDASÁGBAN (SZERK. KINDLER JÓZSEF ÉS ZSOLNAI LÁSZLÓ)

A szerkesztők *Etika a gazdaságban* című kötete tematikus válogatás: tizenegy tanulmánya és a szerkesztők bevezetője meggyőzően bizonyítja a társadalmi paradigmaváltás szükségességét. Noha a kötet talán legfontosabb tanulmányában Amitai Etzioni csak a neoklasszikus közgazdasági paradigma kiegészítésének szükségességéről beszél, valójában többről van szó. A hagyományos közgazdasági gondolkodásban uralkodó énközpontú és hedonisztikus alapkonceptió, miszerint az emberek cselekvését saját igényeik, saját érdekeik, saját nyereségeik motiválják, felülvizsgálatra szorul.

Kenneth E. Boulding tanulmánya a közgazdaságtudományt mint erkölccsant vizsgálva meggyőzően bizonyítja, hogy az ember a közgazdasági gondolkodásnak is hasznát veheti erkölcsi ítéletei megalkotásában.

Amennyiben a fentiek alapján úgy tűnne, hogy a tanulmányok a gyakorlat számára

nem szolgálnak hasznos ismeretekkel, a kételkedőket bizonyára meggyőzi Edward Freeman, K.E. Goodpaster, J.B. Matthews, Peter Pruzan vagy Ole Thyssen tanulmánya. Figyelemre érdemesek a bevezető gondolatai: „A modern nagyvállalatok szinte kezükben tartják a társadalom nagyobbik részét. Hatalmas károkat okozhatnak az általuk érintett emberi közösségeknek, más szervezeteknek és a természeti környezetnek egyaránt. A jog és a politika eszközei végesek velük szemben, a modern vállalatok döntéshozatalának etizálását kellene elősegítenünk és támogatnunk.” (Keraban, 1993)

KEREKES SÁNDOR

JUHÁSZ ERZSÉBET: ESTI FÖLJEGYZÉSEK

A novellista és regényíróként ismert Juhász Erzsébet (*Fényben fény, sötétben sötét*, 1975; *Homorítás*, 1980; *Gyöngyhalászkok*, 1984; *Műkedvelők*, 19985; *Senki sehol soha*, 1992) „egy évad a balkáni pokolból” témájára született följegyzéseit tartalmazó kötetében camus-i lázadóként nyilatkozik meg: miközben számot ad a mindennapok égetően-véresen időszéri kisebbségi valóságáról, nem akar, s nem is tehet mást, mint megbizonyosodni a „sors kérlelhetetlenségéről, anélkül, hogy beletörődne”. Tisztán lát, tudomásul vesz, reagál a maga módján — írással —, egyebet azonban nem tehet. Ez sem semmi. Tipikus értelmiségi attitűd, amely az irodalomhoz fordul, hogy eltaláljon önmagához. Professzionátus olvasó és gondolkodó író-értelmiségi, aki lázasan keres „valami összegező érvényt”, ami reményt nyújthat. Irodalomra, olvasmányaira való hivatkozása félreérthetetlenül analogizálnak azzal a valósággal, amely őt közrefogja, de ezt a megfelelést Juhász Erzsébet sohasem bagatellizálja, egyszerűsíti le a tényszerű azonosság szintjére, nem keres megoldás-recepteket. Számára az irodalom önmagunk megismerésének és a világban történő tájékozódásunk a nagy lehetősége. Olyan, mint hívőnek a Szentírás tanítása, felismerést nyújt s erőt ad, gondolatokat ébreszt, közérzetet erősít. Reményt ad.

A felismerés, az öntudatosulás mellett Juhász Erzsébet följegyzései a remény reményében születtek. A remény az egyik pólusa annak a drámai ívnek, amely egy nyomasztó léthelyzet és ennek elviselhetőségére tett kísérlet között feszülve jön létre, s amelynek másik pólusa az adott valóság (háború, gyűlölet, hazátlanság, bizonytalanság, kiszolgál-

tatottság, veszélyeztetettség). S ahogy esszébe hajló publicisztikájának kulcsfogalma a remény, még ha tudatában is van — mint Füst Milán *Adventje* példázza —, hogy beteljesedésére elenyésző a lehetőség, ugyanúgy leggyakoribb szóformája a -hatatlanul, -hetetlenül végződő állapothatározó, amely egyesíti magában a feltételezettséget és az attól való megfosztottságot is.

Gyakran veti fel a közép-európaiság kisebbségi magyar vonatkozású értelmezésének kérdését. Ez utóbbi kapcsán mondja ki a leglényegesebbet: „Az irodalmi műnek egyetlen igazi küldetése van, az, hogy a maga öntörvényű szabályai szerint minél magasabb esztétikai színvonalat érjen el.”

A vajdasági magyar közírásban az időszéri események hatására megnőtt a irodalmi publicisztika kategóriájába sorolható szövegek száma; rangja, értéke van ezeknek az írásoknak, s közöttük Juhász Erzsébet följegyzéseit megkülönböztetett hely illeti meg: látnak és láttatnak, tájékoznak és eligazítanak. (*Forum—Jugoszláv Magyar Művelődési Társaság*, 1993)

GEROLD LÁSZLÓ

SÍK SÁNDOR: A SZERETET BREVIÁRIUMA

Bizonyos esetekben a korszellemről is elárul egyet-mást egy könyv fogadtatása. Az a tény, hogy Sík Sándor breviáriumát harmadszor is kiadta a Szent István Társulat és az Orpheusz — gyönyörű kivitelben —, annak bizonyossága, hogy a szeretet eszményét gyakran meghazudtoló korunknak mekkora az igénye a tisztta, igaz, magasabb életeszmenyek meglétét bizonyító szóra. Majdnem akkora, mint amikor lázas gyorsasággal elkészült az antológia első kiadása: a világháború befejezése után, embertelenségek szörnyű emlékeitől nyomasztott években. Akkor is, most is széles olvasórétegek várakozását elégíti ki e könyv, s egyben annak is reményét adja, hogy a sokszor szinte végzetesen megcsúfolt szeretet — amint Paul Claudel írta — „erősebb mindennél”.

Az olvasó hiába keresne e válogatásban forrásjegyzéket vagy egyéb eligazítókat, amelyekből megtudhatná, pontosan honnan valók, kinek a fordításában készültek e szövegrészek. A filológiai hiányokért azonban bőséges kárpótlást talál a szövegekben, amelyeket egy a világirodalmat nagyszerűen ismerő tudós, egyszersmind a huszadik századi magyar lelkiség egyik legnagyobb mestere

válogatott (s nyilván tekintélyes részüket ő maga tolmácsolta).

Ma is merészség volna azt állítani, hogy részleteiben ismerjük Sík Sándor működését. Lényegéről és szelleméről azonban szinte mindent elárul az a tény, hogy a szeretet gyógyszerével igyekezett orvosolni kora súlyos betegségeit, s szinte párhuzamosan ezzel egy Mária-antológia összeállításán fáradozott, jelezve, hol találhatunk magunknak igazi pártfogót.

STAHL ERVIN

SZÓKE GYULA: SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY

Dicső királyunk, László, szentté avatásának 800. évfordulója alkalmára megjelent könyvek között fontos hely illeti meg Szóke Gyula győri kanonok kötetét, aki napi szentmiséit a Szent László herma előtt mutatja be. Papi életét már 50 éve gazdagítja, határozza meg a Szent László iránti tisztelet és szeretet.

Ez a könyv tehát üzenet, nem *memoire*. A szent király tárgyilagos történelmi portréjának és a halála óta eltelt 900 év töretlen tiszteletének hiteles tényeken alapuló, szűkszavú bemutatásával azonban mélyen megrendíti az olvasót. A sorokból sugárzik az átélés ereje. A kötet végére érve bennünk is megszületik és megerősödik László királynak „ércnél maradandóbb”, vagyis egyéniségünké vált alakja: a Haza Atlétája és az Erények Hőse.

A szerző ezt a célját szerényen úgy fogalmazza meg, hogy „pislogó mécsest kíván gyűjtani Szent Lászlónak a minden magyarban élő emléke előtt.” Ezt szolgálja a tömör szöveg és a 98 mélynyomású színes kép, amelyek 900 éves Szent László tiszteletünk legszebb bizonyosságait mutatják be: ünnepélyes székes-egyházakat és kis falusi templomokat, pompás szobrokat a köztételekről és az oltárokról, mozaikokat, monumentális oltárképeket és remekművű kódex miniatúrákat, ékes ötvösműveket, királyi pecséteteket, régi és legújabb kori pénzeket, címereket sőt postai bélyegeket. A 98 művészi ábrázolás 98 jellemkép. Valamennyi — és az itt nem említett több száz Szent László ábrázolás — nemzeti kultúránk féltve őrzött kincsei. Az expresszív erejű megfogalmazások egyértelművé teszik számunkra, hogy nem legenda, nem jámbor képzelet ihlette mesterüket, hanem a Szent Király hiteles személyisége.

A kép teljességéhez hozzátartozik, hogy a külföldön élő magyarságnak is eszményképe volt Szent László a történelem folyamán: az Anjouk

nápolyi udvarában a 13-14. században éppen úgy, mint a bécsi és a bolognai egyetemen tanuló diákok vagy a 20. századi emigráció számára.

S nem véletlenül jelenik meg a kötetben Szent László lányának, Piroskának, a szentként tisztelt bizánci császárnénak, Eirénének mozaikképe a Hagia Sophia egykori székes-egyházból. Korunk ökumenikus törekvéseiben is példa László király, aki közvetlenül a keleti egyházszakadás után a Béke hírnökéként küldte lányát Bizáncba.

Hazánk igazi békéjét is fogja segíteni Szent László tisztelete, amint ezt a kötetben Tempfli József nagyváradai megyéspüspök előszava jelzi. (*Szent László Alapítvány*, 1993)

PROKOPP MÁRIA

GRENDL LAJOS: AZ ONIRIZMUS TRÉFÁI

A korforduló emberei elevenednek meg a szlovákiai magyar író új elbeszéléskötetében. Egy régen rozsdásodó szerkezet vasalkatrészeihez hasonlóan összeoxidálódott család pillanatok alatt darabokra hull a pozsonyi virágkiállításon, mert vidéki életük fedezékéből előlépve a családtagok a viszonylagosság kavargó sokadalmába kerülnek, összezsugorodnak, eltévednek. Egy életével, pályájával elégedett, nyaralásra összecsomagolt karikatúrista indulás előtt párbajra hívja ki egykori osztálytársát, leánya elcsábítóját, s a duellum villámfényénél ébred rá önnön kisszerűségére. A pártügyekben utazgató újdonsült ügynök, végzetes romantikától hajtva, egy éjszakát tölt szülővárosában, hol családját haldan átok sújtotta, egyedül hazavezető munkatársa pedig ezalatt halálos balesetet szenved. Mielőtt hősrünk eldönthetné, túlélő-e, avagy éppen gyilkos, kézhez kapja a közepkori átokszerző boszorkány telefonüzenetét. Az események reális építményének eresztékein lassan beszivárgó irreális fényben a grendeli szereplők kénytelenek végül szembefordulni önmaguk tükörképével. Egy másik elbeszélés furcsa, vegyes, sokféle karakterű baráti társaságot mutat be, akik a múlt rendszer idején afféle passzív rezisztenciaként egy erdei turistaházban töltöttek néhány hetet, kilépve a hamisnak ítélt társadalmi kötelek közül, mintegy saját államot alapítva, indián hittel ellentüzet gyűjtve e félreeső szögletben. A rendszerváltás után a kis csoport szétszóródott, tagjai zavartan találkoznak néha össze. „Csak a bezárt embernek vannak barátai” — vonja le a tanulságot a szer-

ző. Nemcsak az ember és önnön élete közötti meg hasonlászról szólnak tehát a novellák, a könyv világa az ember és ember közötti, szakadékony és esetleges szándékok, kapcsolatok őserdeje. Marionettszínpad, ahol a bábuk irányító szálait valaki egyszerre elengedi, s az összekuszálódott, egymáshoz kötözött cernák gúzsában a figurák megpróbálnak önálló életre kelni.

LACKFI JÁNOS

VADERNA JÓZSEF: ÉJFÉLI IGE

Vívni, vívódni: egy töről fakad e két szavunk, de egyik inkább a test, a másik a szellem viadalára utal. Mással csatázik, aki vív, és önmagával vív, aki vívódik. E két ige végletei közé fogta be az 1975 és 1992 közötti esztendőket válogatott termését felölelő kötetét VADERNA JÓZSEF. S *Éjféλι ige* lett a könyvcím, jelezve, hogy a sötétség kútjának mélyén érzi önmagát az, aki ebben az öt ciklusban megszólal. Esztergom szülötte a negyvenkét éves költő, szinte természetes tehát, hogy bajvivó verzhősét, poéta-elődjét az esztergomi vár falai alatt halált kereső, átlőtt combú Balassi Bálintban lelte meg, a vívódás mintaképe épedig az előhegyi remete, a házába visszahúzódnó nagybeteg gazda: a medítáló Babits Mihály. E nagyon is eltérő, ám együtt oly markáns kettős tradíció — más ihletésekkel, modernebb példákkal ötvöződve — a szeszélyes rímképletű vagy rímtelen, dalszerű vagy rapszódiaszerű költeményeket hívta elő VADERNA JÓZSEF tollán. „Jó volt Bálintkodnom a nőkkel, / s kardom hegyéről ennem” — vallja egyfelől; „A torokban / nő az idő daganata” — suttogja a szomszédos lapon. Olykor, sajnos, mindkét mesterénél bőbeszédűbb, néha túlépíti, túlbonyolítja a verset; de a sorok kisformáit, meg a nagy egészet, a gyűjteményes kötetet derekasan kimunkálta.

Esztergom persze a *Bazilika* is. Ez az első ciklus címe, és *Vigília* az utolsóé. Föltűnő ebben az épp-negyvenes nemzedékben, hogy *intellektuális* és *metaforikus* indítatásért mily szívesen fordulnak mindahhoz, ami szakrális. Az *Éjféλι ige* is érvel e jelzős szerkezettel, s a *Te Deum*tól a *Karácsonyfa*ig megannyi — kissé hullámzó színvonalú — alkotással. Versben az is szentséges, értékeremtő lehet, ami pogány. „Isten talán pálcat tör fölöttem, / s pálca töri el az Istent” — szól újra csak Balassi a mai költő ajkával, s mi ebből (akárcsak a más tárgyú versekből) világunk vívni és vívódni készítő, elementáris diszharmóniájára ismerünk. (*Lilium Aurum*)

TARJÁN TAMÁS

A. ROTZETTER—W. C. VAN DIJK— T. MATURA: ASSISI SZENT FERENC

A szegénység és az együtt szenvedés köztudomásúan a ferences evangéliumi szellem alapvonásai közé tartozik. Ezért is különös, hogy amikor Szent Ferenc 1182-ben megszületett az umbriai dombok között fekvő Assisiben, édesanyja a János nevet szerette volna adni kisfiának, de apja hallani sem akart róla. A János aszkéta, szegény és magányos, ő pedig vidám, gazdag embert akart nevelni fiából, aki otthonosan mozog a város társasági életében. Így lett a neve Francesco, ami azt jelenti, a kis francia...

A három szerző által írott könyv még a nyolcszáz éves évfordulóra készült, 1978-ban kezdték írni, 1981-ben készültek el vele, s 1982-re öltött végleges formát. Eleinte a ferences lelkiség kézikönyvének szánták, de menet közben túlterjedt az eredeti célkitűzésen és a szélesebb olvasóközönség számára is könnyen olvasható, tudományos megalapozottságú könyv lett belőle. A három szerző, mindhárom tudós ferences szerzetes, három témacsoportban ragadta meg Szent Ferenc evangéliumi üzenetét. Anton Rotzetter végigkíséri Assisi Szent Ferenc életét, életprogramját és alapélményeit, szakrális és misztikus tapasztalatait. Wilibord-Christian van Dijk a ferences lelkiség történetét tekintti át, és végighalad a történelmi dokumentumok során, a szent írásain, kiemelve a száz évvel ezelőtti évfordulón hirtelen megélni kívánt érdeklődés fordultszerű jelentőségét.

A harmadik fejezet Szent Ferenc mai örökségéről szól. Eljut-e korunk emberéhez Szent Ferenc üzenete? — teszi fel a kérdést Thaddée Matura, és arra a következtetésre jut, hogy Szent Ferenc jelenlétét nem teremtheti meg csupán a történelmi kutatás, az irodalom, a képzőművészet vagy a film. Jelenlétének kulcsa az igaz hitben való élet, az evangéliumi megtérés. Ebből a szempontból az elmúlt nyolcszáz év tulajdonképpen kudarc. Eddig lényegében véve kudarcot vallott Szent Ferenc. „Sem az egyház, amelynek az üzenetét eredetileg szánta, sem a rend, amelyet létrehozott, nem is szólva világról — nem ültették át a gyakorlatba Ferenc elképzeléseit az életről és az Evangéliumról.” A feladat és a munka tehát adott: s ez csak növeli Szent Ferenc mai jelenvalóságát és jelentőségét. (Christophora Szölösy és Kovács Sándor fordítása. (*Vigília*, 1993)

KENYERES ZOLTÁN

SOMMAIRE

Éthique et économie

- Ferenc Rabár: Théories économiques et réalité économique
 Iván Tuba: Éthique et économie
 Friedrich Beutter: La personne et l'économie
 József Kindler: De la subsidiarité
 Gabriella Kiss: Conceptions catholiques du travail
- Table ronde sur la poésie de János Pilinszky
 Une prose de Nándor Gion, poèmes de György Czigány,
 Béla Kelényi et László Marsall

INHALT

Ethik und Wirtschaft

- Ferenc Rabár: Wirtschaftstheorien und ökonomische Realität
 Iván Tuba: Ethik und Wirtschaft
 Friedrich Beutter: Die Person und die Wirtschaft
 József Kindler: Über die Subsidiarität
 Gabriella Kiss: Katholische Meinungen über die Arbeit
- Round-table-Diskussion über die Dichtung von János Pilinszky
 Prosa von Nándor Gion, Gedichte von György Czigány,
 Béla Kelényi und László Marsall

CONTENTS

Ethics and economics

- Ferenc Rabár: Theories and reality of economy
 Iván Tuba: Ethics and economics
 Friedrich Beutter: Person and economy
 József Kindler: About Subsidiarity
 Gabriella Kiss: Catholic view-points about labour
- Round table talk about the poetry of János Pilinszky
 From the memoirs of Nándor Gion, poems by György Czigány,
 Béla Kelényi and László Marsall

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ; Szerkesztőbizottság: HORÁNYI ÖZSÉB, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, PARANC S JÁNOS, POMOGÁTS BÉLA, RÓRAY LÁSZLÓ, SZÓRENYI LÁSZLÓ; A szerkesztőség munkatársai: CZ. BALASSA MÁRIA, KISS SZEMÁN RÓBERT

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042—6024; Nyomás: VESZPRÉMI NYOMDA RT. ; Felelős vezető: Fekete István igazgató

Lapunk kiadását a Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatja.

Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. telefon: 117-7246; 117-3933; telefax: 117-3471. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcan át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekk számszáma: OTP. VII. ker. 218-98316512-037343-8. Előfizetési díj: 1 évre 540,— Ft, fél évre 270,— Ft, negyed évre 135,— Ft egyes szám ára 48,— Ft. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat. H-1300 Budapest, Pf. 149. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy a Magyar Hitelbanknál (H-1133 Budapest) vezetett 202-10995 sz. számláján. Ára: 35,— US dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. SZERKESZTŐSÉGI FOGLADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA KÖZÖTT. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 48 Ft

VIGILIA

SZEMLE

	Magyar Katolikus Lexikon I. (A–Bor)
	A Magyar Egyházzene bemutatkozó száma
	Uniófesztivál II.
	A Mérleg 1993. 3. számáról
	Marton Éva hangversenye CD-változatban
	Keresztyén Bibliai Lexikon
TÖRÖK ENDRE	Szemfényvesztések kora
KINDLER-ZSOLNAI	A közgazdaságtan társadalmi és etikai vetülete
SHAKESPEARE	Téli rege (Royal Shakespeare Company)
KINDLER-ZSOLNAI	Etika a gazdaságban
JUHÁSZ ERZSÉBET	Esti följegyzések
SÍK SÁNDOR	A szeretet breviáriuma
SZŐKE GYULA	Szent László király
GREDEL LAJOS	Az onirizmus tréfái
VADERNA JÓZSEF	Éjféli ige
ROTZETTER-VAN DIJK-MATURA	Assisi Szent Ferenc
A SZEMLÉKET ÍRTÁK	Gerold László, Kállai Katalin, Kenyeres Zoltán, Kerekes Sándor, Kiss Szemán Róbert, Lackfi János, Prokopp Mária, Retkes Attila és Tarján Tamás

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

	Tanulmányok Duns Scotusról
	A katolikus iskolákról
	Az új magyar szegénységről
	Az egyházmegyei zsinatokról
	A hitoktatásról
	A II. Vatikáni zsinat három évtizede
ERDŐ PÉTER	A hittudományi képzés rendszere